

Др ИЛИЈА ТОМИЋ

СТАРОЗАВЕТНИ ПРОРОЦИ

СЛУЖБА ПРОРОКА И ПРОРОЧКЕ КЊИГЕ

БЕОГРАД 2006

ГЛАВА I

ЛИТЕРАТУРА

W. F. Albright, A Prince of Taanach in the Fifteenth Century B. C., BASOR, 94, 1944; Von der Steinzeit bis zum Christentum, Bern 1949; Das Alte Testament und seine Botschaft, hgg. G. Eggerblecht-H. Coehn, u.a. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin 1981; ANEP (The Ancient Near East in Pictures to the Old Testament), by B. Prichard, Princeton University Press, New Jersey 1954; ANET (The Ancient Near East in Texts to the Old Testament), by B. Prichard, Princeton University Press, New Jersey 1969; K. Galling, Textbuch zur Geschichte Israels, Tübingen 1968²; Clermont Ganneau, La Stella de la Mesa roi de Moab, Paris 1870; Hugo Gressmann, hgg. Altorientalische Texte zum Alten Testament, Leipzig 1926²; A. Jepsen-K. D. Schnuck, Von Sinuhe bis Nebukadnezar, Berlin 1975; A. Malamat, "Prophecy" in the Mari Documents, Eretz Israel 4, 1954; History and Prophetic Vision in a Mari Letter, Eretz Israel 5, 1958; J. B. Pritchard, Die Archäologie und das Alte Testament, Wiesbaden 1962; W. von Soden, Verkündigung des Gotteswillens durch prophetisches Wort in den altbabylonischen Briefen aus Mari, Welt des Orients I, 5, 1950; C. Westermann, Die Mari-Briefe und die Prophetie in Israel, Forschung am Alten Testament. Gesammelte Studien 24, München 1964; H. J. Zobel-K. M. Beyse, Das alte Testament und seine Botschaft. Geschichte-Literatur-Theologie, Berlin 1981.

1. Порекло израза "пророк"

Српска реч пророк је превод грчке речи *προφήτης*, коју је први употребио превод Седмдесеторице, Септуагинта (*LXX*), настао почев од III века пре Христа. Међутим, јеврејски писци Старога завета имали су за овај појам више израза: "navi", "гое", "hoze". Мада они у јеврејском језику значе исто, ипак се по своме етимолошком значењу разликују. Ипак, најчешће је кориштен израз *נבי(navi)*.

Ова јеврејска реч је именички облик *Qatil*-а коме по правилу припадају придеви са пасивним значењем, нпр. "mašijah" (*помазан, помазаник*), "nazir" (*посвећен, посвећеник*), "api" (*сиромашан, сиромаш*), али порекло речи је, ипак, несигурно. Према неким, реч је о старом глаголском корену који је у сродству са кореном *נבב(nastati sa шумом, кипети, кључати изнутра, извирати)*.

Ако је, као што научници најчешће претпостављају, у вези са академским глаголом *nabi* (*звати, позвати, објавити*), онда би у активу значило "позивач", а у пасиву "позвани". При томе се, ипак, примећује претежно коришћење пасивног облика значења.

У Израилу, пак, вековима касније "navi" је постао скоро занимањем, позивом, при чему се готово губи смисао речи. Када се овај глагол користи у *Nifal*-у и *Hitrael*-у, он има значење: "показати се (као пророк), деловати као пророк". У старијим текстовима чешћи је облик *Hitraela*, при чему се мисли на екстатичне појаве код пророка, док је касније чешћи облик *Nifala*, и он означава говор пророка.

У VIII веку овај глагол сусрећемо код пророка Амоса, а касније код Јеремије (19,14) у значењу "говорник", или пак још јасније, "онај ко је од Бога учињен говорником".

Међутим, постоје и случајеви употребе израза у значењу "носиоца речи", нпр. код Јез (4,7), а такође и други случајеви у којима се мисли на психичку узбуђеност (*делиријум*) која човека доводи до тога да чак сам на себи чини насиље (уп. нпр. 1 цар 18,28-29).

W. F. Albright (*Von der Steinzeit, 301*), пак, сматра да је *navi* ипак у вези са академским изразом *navu*, са значењем (од Бога) "позвани", настао од XX до X века пре Христа.

Иначе, именица "пророк" у Старом завету је честа, и сусрећемо је преко 300 пута. У историјским књигама Старога завета она означава групе пророка, а у историји о пророку Јелисеју, такође и "синове пророчке".

2. נביא (*navi*) (пророк) у Израилју

У рано доба код Израилјаца израз *navi* у једнини имао је знатно шире значење, али је оно, затим, сужено и односи се само на лице које иступа у име Јахвеа, одн. са Његовом речју. Ознака *navi* је још касније у историји Изабранога народа пренета и на лица из раније историје која су такође могла да буду убројана међу пророке, као Аврам, Мојсије, Арон, Марија.

Чини се да се ознака "пророк" у Израилју заснива на два корена, две основе, са једне стране, на виделаштву (*hoze/hizajon*), карактеристичном за староизраилски пустињски, номадски период, а са друге стране, на пророштву (*navi/n^evi-im*), карактеристичним за подручје Месопотамије, Арама, па и Ханана.

У Старом завету сусрећемо и друге ознаке за пророке, као "Божји човек" (אִישׁ הָאֱלֹהִים) (*is ha-Elohim*) (уп. Понз 33,1; ИНав 14,6; Суд 13,8; 1 Сам2,27; 1 цар 13,1, идр.), виделац (רֹאֶה) (*goe*) (уп. 1 Сам 9,11; 18,19), као и споменути израз *hoze* (הוֹזֵה) у значењу "виделац (визионар)", паралелан са изразом *navi* (уп. Ам 7,12; 3,6-7).

Тakoђе, сусрећу се и други изрази, као: "тумач снова" (קוֹסֵם) (*go-sem*) (уп. нпр. Јез 13,9.23), сневачи (חֹלְמִים) (*holmim*) (уп. нпр. Понз 13,2; Јер 29,8, итд.), заклиначи (*on^enim*), (чаробњаци) (*qassafim*), но они су ретки. Неке сусрећемо на почетку пророчког покрета, али чешће као ознаке многобожачких чаробњака, заклинача и гатара, дакле, страни су израилском разумевању пророчке службе и пророчкога звања.

3. Окружење Израилја

Иначе, служба пророка сусреће се код многих народа древног Оријента, као и код народа суседа Израилјаца, нпр. Филистејаца који питају своје свештенике шта да чине са заробљеним ковчегом Завета (уп. 1 Сам 6,2). Пророк Илија се бори са Валовим пророцима (1 цар 18,19-40), а (Девтеро)Исаија зна за вавилонске мудраце који "проричу ... шта ће се десити" (Ис 47,3).

а) Египат

И у старом Египту, који је као (богати и снажни) сусед Палестине вршио сваку врсту утицаја на ове крајеве, позната је пророчка служба. За ово нам сведочи и Књига постања (41,8) са познатом историјом о Јосифу, према којој је фараон приказан као окружен "мудрацима" који треба да му открију будућност, добро, али и зло.

Ова установа такође је позната још из периода најстаријих династија. Тако, око 2700. године пре Христа свештеник Nefertohu прориче фараону Snefr-у да ће после великих невоља са југа устати фараон Amenі који ће победити све своје непријатеље. Тиме се вероватно мислило на Amenemheta I, оснивача 12. династије (око 1970. године пре Христа), но сматра се да је ово *vaticinia ex eventu*, настала управо у време Amenemheta I (који је живео касније) и стављена у уста свештенику Nefertohu (који је живео раније).

И око 1500. године пре Христа појављује се један пророк по занимању лончар који је најављивао невоље, сушу, глад и несреће.

У Карнаку је постојао храм бога Amon-Re у коме су свештеници помоћу коцке, оmine и присилног сна изговарали пророштва. И знатно касније, код Плинија Старијег (*Hist. nat.* VIII, 15) сусрећемо сведочанство да је један младић за време церемоније посвећене богу Апису био обузет "беснилом" и да је пророковао. Тако, фараону су при ступању на престо давали по пет добрих, позитивних имена. Стога се чак мисли да један такав пример сусрећемо и код пророка Исаије, у 9,5: "Дивни саветник, Бог силни, отац вечни, кнез мирни...", при чему се претпоставља да је последње име преписивањем загубљено.

б) Хетити

Пророке сусрећемо и код Хетита (А. Goetze, *Kleinasien*, 1933,139; ANET, 396, строфа 17).

в) Вавилонија

Сведочанства о овом феномену су најчешћа у Вавилонији, а из периода Сумераца имамо ознаку "lu-an-na-ba-tu", акадски *mahhu* (*човек који улази у небо, екстатичар*). Из периода XVIII века пре Христа имамо једно писмо посланика цара Zimri-Lim-а из Марија, места које је откопавано почевши од 1934. године. У писму се спомињу "arilum" (*онај који одговара*), лица која су деловала у кругу некога храма (А. Malamat, *History*, 67-73).

Из периода око 1700. године пре Христа у овим Писмима из Марија поново сусрећемо пророке који се називају "muhhum", или "arilum". То могу бити лица оба пола која у храму делују поред свештеника, и која изричу предсказања помоћу екстазе, сна и омина. Њихова пророчанства су култног или политичког карактера, а тичу се уже области, територије.

У погледу сличности старозаветних пророка, одн. садржаја њихове делатности, најближи старозаветним пророцима свакако су они које сусрећемо кроз садржај споменутих Писама из Марија (А. Malamat, *Prophecy*, 74-84; *History*, 67-73). Сличност се састоји у томе што код њих, као и у Израиљу, наилазимо на људе (понекад и жене) који пророкују и за своје речи тврде да долазе по заповести бога, а речи су упућене цару, одн. владару.

Такође, слично је примање заповести преко неког посланика, као што је то понекад случај у Староме завету. Занимљиво је да је у Писмима из Марија пријемник ових порука искључиво цар. Иначе, општа црта садржаја ових Писама (из Марија) јесте да се од цара захтева оданост култу и одредбама везаним за њега, а одговорност закону нигде се не сусреће.

г) Асирија

Екстатични пророци били су познати и у Асирији. Посебно место су имале свештенице Иштариног (Астартиног) храма у Арбели. Принц Revasa из Таанач-а (W. F. Albright, *A Prince of Taanach*, 12,27) у писму спомиње једног immānu богиње Иштар који се разуме у прорицање и магију.

Око 780. године пре Христа ематски (арамејски) (= Сирија) цар Закир говори о пророцима језиком који нас подсећа на етарозаветне и друге писане старојеврејске споменике.

Ово је делимични превод његовог натписа:

“Споменик који је поставио Закир, цар Емата и Луаша, Илверу ...ја (...)сам Закир. Човек из Ана (?)сам ја. (Изабрао ме је) Белшамаин и поставио ме је код себе, и Белшамаин ме је начинио царем Хазрака. Против мене су се ујединили Бар Хадад, син Асаилов, цар Арама (?), цареви Бар Адад и његова војска, Бргш и његова војска, (цар) Куве и његова војска, цар Умк и његова војска, цар Гург(ум) и његова војска, цар Шамал и његова војска, цар Милица и његова војска ... Седам (царева бе)ше, и њихове војске. Сви ови цареви опколили су Хазрак и начинили зид већи него зид Хазрака и ископали опкоп (јаму) дубљу него његова јама (канал). Тада ја дигох моје руке ка Белшамаину и чу ме Белшамаин, (и рече) ми Белшамаин кроз видеоца пророка (?): Не плаши се, јер ја сам те царем (начинио и ја ћу крај тебе би)ти и ја ћу те спасити од свих (ових царева који) су те опколили....” (Hugo Gressmann, hgg. *Altorientalische Texte*, 443).

д) Моав

На познатом стубу/стели моавског цара Мисе/Меше (Ch. Clermont Ganneau, *La Stella*; И. Томић, *Стуб*, 60, строфа 14) наводе се речи бога Хамоса/Камоша који храбри Моавце за рат против Израјљаца.

Примарни задатак пророка из окружења Израјља, одн. њихових порука јесте, као и у Вавилонији, подршка или заштита права цара кроз реч пророка, при чему се цару најављује (могућа) штета, одн. нешто рђаво, као што је то касније у Израјљу био споменути случај са Давидом и пр. Натаном. При томе, историјско сећање има своје место, нпр. случај из 2 Сам 12,7.9.

Но, неопходно је правити и разлике у карактеристици и посебностима појава оваквих екстатичних стања у Израјљу и народа у окружењу. При томе, указује се и на сличност оваквих стања у време пр. Самуила и цара Саула и оваквих појава код Хананаца. Сведочанство ванбиблијских текстова, нпр. о Вен-Амону (11. век пре Христа) прича како је при једном празнику у граду Вивлосу “бог обузео једнога младића и учинио га опседнутим” (K. Galling, *Textbuch*, 43).

Овакви екстатичари сусрећу се и код других народа у Малој Азији. Израилев пророк, пак, имао је очувану свест и знао је садржај своје речи коју му је Јахве открио и наложио да је објави.

4. Израз הוזה (*hoze*) као ознака пророка

Израз *hoze* је Qal pt. ас. од глагола הוזה (*видети, гледати*); среће се и у арамејском језику са истим значењем, и вероватно потиче из овога језика. Занимљиво је да у старом арапском језику корен "hdw" значи "бити на другој страни, бити прекопута". У јеврејском језику многе су изведене именице, деривати овога израза. Тако сусрећемо: *hoze* (*виделац*), *mahoze* (*прозор*), *hazon* (*виђење, визија*), *hazot*, *hazut*, *hizzajon*, *mahazut*, итд., као и лична имена: *Hazael*, *Jahaziel* итд.

У Старом завету израз *hoze* се сусреће 175 пута, од чега 130 пута повезан са јеврејским, а 45 пута са арамејским кореном. У јеврејском облику значења, израз у основи значи "имати виђење, визију", али се при профаној употреби сусреће и значење "доживети" и "видети нешто са радешћу", такође и "схватити", "разумом спознати".

Уобичајена употреба овога израза у Староме завету опажа се у значењу "визије". За ово је његов најстарији пример Валамово виђење које сусрећемо у Бр 24,4.16, а његова уводна формула почиње са: "N^cum Bil'am" (*"Говори [каже] Валам"*). Валам има визију Бога и излаже је сопственим речима. Израз "haza" се никада не користи при препричавању једнога виђења, при чему се појављује израз "гое" (виделац), као и при опису виђења у Бр 23,9.21; 24,17, при опису виђења, и код пророка нпр. код Ам 7,1; 4,7; Ис 6,1; Јер 4,23; Јез 1,4; 2,9.

Израз *hoze* уопштено указује на пријем Божјег откривења. Сусрећемо га при потврди Божјег суда против Израиља (уп. Ис 30,10.10; Јез 12,27), у речи против лажних пророка који кроз лажне визије тврде да (пр)имају Јахвеову реч (Јер 13,6.9.16.23; 21,34; 22,28; Зах 10,2), као и у старој традицији Књиге изласка (24,9), приповести у облику једне визије, виђења.

Каснија јудејска традиција је за ознаку пророка подједнако користила изразе *navi* и *hoze* (уп. Ам 7,12.14; Мих 3,7; Ис 29,10; 2 цар 17,13; уп. 2 дн 9,29; 12,15 са 2 дн 13,22). Пророци, тако, преузимају на себе специфичне црте, ознаке и искуства, која су раније била карактеристика само видеоца (*hoze*). Тако је ова реч код пр. Амоса (7,12) добила посебно значење, ознаку харизматичке службе за коју један *navi* није био квалификован (уп. Ис 28,7; 30,10), док се при истраживању израза *goim* и *hozim* и при њиховом поређењу види да они стоје упоредо.

Термини *hoze* и *гое* објашњавају се обично из ситуација везаних за појаву правих и лажних пророка, или пак из различитих функција $\text{p}^{\text{e}}\text{vi.}^{\text{im}}$ и пророка писаца, или се пак израз *hoze* сматра за синоним. Опис овога израза односи се на аудицију, слушање, такође и на визију, и стога одговара примени како глагола тако и његових изведеница, деривата. Тако Валам, представљајући се, спомиње два израза: *hoze* и *mahoze* (уп. Бр 24,4.16), а оба су пореклом из делатности видеоца (*hoze*) који их користи при опису слушања Божјих речи.

Стога се може закључити да је корен израза *hoze* од најстаријих времена обухватао оба значења: визију (виђење) и слушање. Значење *hazon*-а као "визије" показују лични искази из Дан 8-11, при томе често повезани са изразом "гаа". Појам се можда налази и у Ис 29,7; Јез 7,26; 12,22-24.27; 13,26. Сви други примери приказују овај израз као синоним израза "davar"

(реч) (1 Сам 3,1; Ос 12,11; Мих 3,6; Пс 89,20). Једну линију из тога показала је рана примена овога корена у Бр 24,4.16, која је касније још појачана у пророчком предању.

Што се тиче арамејскога корена овога израза, он је, као и *haza*, у вези са "визијом" (нпр. Дан 2,26) и га а. Изведеница *hezva* (חֵזַב = St. emphaticus) сусреће се само у вези са сном (нпр. Дан 2,28), и са њиме је истога значења као и јеврејски изрази *hazon* и *hizzajon*.

5. Израз רָוַע (*roe*) као ознака пророка

Овај израз се јавља у западним семитским језицима, хананском и моавском. Од њега је изведено више именица: *roe* (part. Qal-a) (= *виделац*), *r^ei* (*огледало*), *r^eut* (*поглед*), *mar e* (*изглед, појава, гледање*). Уопште, израз се у облику разних изведеница јавља у Старом завету чак 1303 пута.

Главни вид значења овога појма односи се на (*људски*) вид, но поред различитих изведеница, сусрећемо и значења која се односе на визију, виђење, нпр. Јов 37,18; Ис 28,7; Јез 8,4.

У теолошком смислу, у јеврејској традицији израз може да значи:

1. боговиђење преко људи,
2. Бог види људе,
3. човек види дела Божја,
4. имати виђење, визију,
5. при давању благослова (у смислу наглашавања лепоте људскога тела).

Како је за нас најзанимљивије четврто значење, "имати визију", то ћемо сада изложити нешто више о томе:

רָוַע Qal-у може да значи "имати (видети) виђење" (Бр 24,2; ИНав 5,13; 2 цар 2,10; 6,7; Ис 21,3.6; Јез 8,13.15), у *Hifil*-у, "показати лице" (Бр 23,3; Јер 38,21; Јез 11,25).

Док се израз *haza* односи на примање визије и слушање, израз га а се односи на поступак виђења које, по правилу, укључује и слушање (гласа) (Бр 23,3; Јер 38,21; Јез 11,25). И израз *haza* уопштено означава пријем откривења (уп. Ис 13,1; 29,10; Јез 12,27), израз га а има значење извештаја о визији. У личним извештајима пророка њихов доживљај визије најчешће почиње формулом: "v^e hinne ...", нпр. Јез 1,15, а њен садржај варира. У извештајима са уводном формулом која почиње са га а, опис се односи како на садржај, тако и на видеоца, а када се га а употребљава у *Hifil*-у, видеалац наглашава своје виђење: "Тако ми Јахве даде виђење" (Ам 7,1.4.7; 8,1; уп. 2 цар 8,10.13; Јер 24,1; Зах 3,1).

Првобитни облик са којим видеалац изражава своје виђење јесте његова реч. Њу карактерише то што је видеалац излаже сопственим речима, као што то показује легитимациона формула "n^eum" која је повезана са видеоцем (уп. Бр 24,4.16). Тамо глаол га а са видеочевим "ја" наглашава сопствену визију: "Јер са високе стене видим га, и са хумова гледам га!" (= Валамово пророчанство) (Бр 23,9). Облици видеочевог исказа виђенога примењивани су у каснијим пророчким извештајима који описују визију и слушање речи Божје (аудицију). При томе, функција га а је остала сачувана.

Формули почетка описа пророчке визије следе речи симбола: "Шта видиш?" (Јер 1,11.13; 24,3; Ам 7,8; 8,2; Зах 4,2; 5,2).

И старе ознаке за видеоце су и даље у употреби. 1 Сам 9,9 објашњава гое изразом *navi* и каже да је гое од њега старији. Хроничар (1 дн 9,22; 26,28; 29,29) користи ово име као епитет за Самуила. Такође, и *hoze* означава једнога *navi* (уп. 2 Сам 24,11; 2 цар 17,13; Ис 29,10). При томе, сматра се да се оба израза односе на исти харизматички дар, дар видеоца, при чему се мисли да сваки *navi* и нема дар виђења. Дар и служба "hoze" Амоса разликује га од других *navi*, као и од *b'ne p'vi'im* (синова пророка = ученика пророка) (Ам 7,12.14), као што и Исаија (Ис 28,7) жели да забрани (визионарско) гледање другим видеоцима, при чему су за њега истозначни изрази *goim* и *hozim*.

Израз *ma'e*, као изведеница од *ga'a* а у значењу визије пророка, такође је чист аудио доживљај пророка (1 Сам 3,15), док израз "*ma'ot Elohim*" значи виђење лица Божјег (Јез 1,1; 8,3; 4,20; 43,3) и показује једну стару формулу преношења видеочевог сазнања, увида у божанску тајну (уп. *Mar'ot ha-lajla* = Пост 46, 2), а у једнини, наглашава доживљај виђења (Дан 10,7.8.16).

Даљих примера имамо још: *mare* (Јез 1,5.13.27; Јов 4,16; Нм 2,5) означава садржај визије. Са Богом као субјектом израз се сусреће чак 45 пута у Старом завету, али такође и "K'vod JHVH" (= *виђење славе Јахвеове*).

6. Израз *יש האלהים* (*iš ha-Elohim*) (човек Божји) као ознака пророка

Овај израз је, поред гое и *navi*, један од главних термина за ознаку лица која су у Старом завету сматрана за носиоце дара пророчке службе. *iš ha-Elohim* јасно указује да лице са овим именом стоји на страни човека; лице је Божји посланик. Израз се, иначе, у Старом завету сусреће 76 пута, а од тога, чак 55 пута у књигама о царевима. Као "*iš ha-Elohim*" наведени су пророк Мојсије (6 пута), Самуило (4 пута), Давид (3 пута), пророк Семај, пророк Илија (7 пута), Јелисеј (29 пута), Ананија (Јер 35,4), анонимни "Божји људи" (24 пута, нпр. Суд 13,6.8; 1 Сам 2,27; 1 цар 13,1-29; 20,28; 2 цар 23,16.17; 2 дн 25,7.9.9).

Ова ознака је за нас данас још мање јасна него што је то случај са службом видеоца. И она се односи на службу пророка, а овако се назива и Мојсије (уп. Понз 33,1), а и друге личности у Старом завету. Видимо тако да су пророци Илија и Јелисеј називани "Божјим људима" (*iš ha-Elohim*), а њихови ученици "синовима пророчким". У 1 цар 13 сусрећемо једнога пророка названог именом "Божји човек", али управо овај пример (1 цар 13,1) показује да је израз "*iš ha-Elohim*" у старо доба у Израилу означавао такође и лице које је у себи имало дар службе пророка. И "Божји људи" су у старим приповедањима о пророцима, исто као и они, били носиоци Божјих порука спасења, или пропасти, а често се појмови "Божји човек" и "пророк" користе синонимно (уп. нпр. 1 Сам 9,8; 1 цар 13,18).

Ознака "Божји човек" никада се не користи за ознаку тзв. "пророка писаца", одн. пророка од VIII до VI века. У књигама насталим касније овај израз се користи за ознаку великих личности из Израилеве историје, нпр. споменутог Мојсија, али и Давида.

Карактеристично је за лице означено овим именом да се чудо које оно чини догађа у приватној сфери, и да има више везе са стваралачком него са историјском сфером, нпр. чудо нахрањења, исцелења, најава изостанка и доласка кише, и др.

Божјем човеку припада делотворна реч и способност да види скривено, као што је то био случај и са видеоцем (уп. 1 цар 14,2-4; 2 цар 6,10-12). Човека Божјег плаше се јер може да донесе не само добро, него и зло (уп. 1 Сам 16,4; 1 цар 17,18).

Примећујемо да су у личност пророка касније прешла, пре свега, два својства "Божјег човека":

1. поседовање делотворне речи да донесе добро (или зло) и,
2. снага да (у)чини чудо у битно измењеном облику симболичког деловања.

7. Пророци у раном израиљском периоду

У најранијим текстовима Старога завета примећују се различите групе екстатичара о којима сусрећемо извештаје, нпр. у време Самуила и Саула (1 Сам 10,3.10; 19,18-24). Одлазећи од Самуила, Саул сусреће поворку пророка (1 Сам 10,10) и он лично међу њима пада у екстазу, тако да су се људи питали: "Да ли је и Саул међу пророцима?" (тј. да ли је и он пророк). Касније, прогонећи Давида који се склања код Самуила у Рами, Саул шаље своје људе да га ухвате, али на њих силази дух Господњи, што се дешава и другој групи људи које Саул шаље, тако да он долази лично, но и на њега силази дух Господњи те и он пророкује (уп. 1 Сам 19,22-24).

Овакво екстатично стање карактерише и Валове пророке (уп. 1 цар 19,25-40), а често га прате (одн. изазивају) музика и игра.

У контексту оваквог пророковања праћеног екстазом стоји (каснији) додатак о 70 старешина на Синају на које такође силази дух Божји који је био на Мојсију, тако да и они падају у екстазу (уп. Бр 11,24-30). На молбу уплашеног Исуса Навина, Мојсије му одговара: "Камо да сав народ Господњи постану пророци и да Господ пусти дух свој на њих" (Бр 11,29).

Ова епизода је вероватно додатак каснијег редактора, из времена када је у Израиљу постојао уређени пророчки покрет, а редактор је желео да га још више озакони. Но, овај случај, као и случај са (многобошцем) Валамом, показује колико је израиљска религиозна мисао била широка да је и реч многобошца примала у своју религиозну традицију уколико је увиђала да говори истиниту реч у Божје име.

У време Самуила и Саула повремено се сусрећу групе пророка, а у касније време примећује се континуитет ових појава и група везаних за поједина стара светилишта, нпр. Ветил (1 цар 13,11; 2 цар 2,3), Галгал и Јерихон (2 цар 2,5), а међу њима опажамо чак и неку врсту уређене организованости. Пророк Јелисеј је наведен као вођа групе пророка (2 цар 4,38; 6,1); они га називају оцем, или господаром, и пред њим седе, свакако ради поуке.

Изгледа да су постојала и права насеља, станови пророка. Занимљиво је да о овој традицији касније више ништа не чујемо, јер се после историје о пророку Илији и Јелисеју она нагло прекида.

Такође, за израиљске пророке је карактеристично да се код њих не говори о феномену екстатичног понашања, трансa, нити да су за то користили нека опојна пића.

ГЛАВА II

ЛИТЕРАТУРА

S. Herrmann, Die prophetischen Heilserwartungen im Alten Testament, Stuttgart 1965; Алексеј Књазев, Пророци, Београд 1974; J. Lindblom, Zur Frage des cananäischen Ursprungs des altisraelitischen Prophetismus. Festschrift O. Eisfeldt, Berlin 1958; Милан Милугиновић, Служба шеснаесторице пророка, Београд 1910; Тихомир/еп. Тихон Радовановић, Лекције из Светога писма Старога завета, Београд 1930.

1. Избор пророка

По своме вечном предзнању, Бог изабира пророка за Своју службу. То изабрање није присилно, но слободно. Човек га може и одбацити, а пример таквога става јесте пророк Јона (гл. 1); може се опирати, као пророк Јеремија. Ово изабрање пророка дешава се из вечне Божје љубави којом воли свакога човека, посебно сведока Његовог откривења у свету, пророка. Пример овога свакако је пророк Јеремија: "Прије него те саздах у утроби, знах те, и прије него изађе из утробе, посветих те; за пророка народима поставих те" (Јер 1,5). Ово изабрање човека за пророка збива се у времену, у историји, али је оно одлучно, мења човека.

Овај позив/призив понекад дође потпуно изненада, без икакве припреме. Мојсије је призван док је код таста Јотора напасао стада (Изл 3,1-12), Самуило у силомском светилишту, у дому свештеника Илија (1 Сам 3,1-18), пророк Амос је позван док је био код стада (Ам 7,4-15), Исаија док је био у храму (Ис 6,1-13), Осија док је тражио животну сапутницу, жену.

Њихов одговор је био различит; Исаија каже: "Ево мене, пошљи мене!" (Ис 6,8); Јеремија се брани: "Дечак (младић) сам!" (Јер 1,6), а Амос: "Нисам пророк нити син пророка, него бејаш пастир и брах дудове" (Ам 7,14).

Такође, за пророка (видеоца) није довољно да је имао визију, да је понекад видео будућност, него да је морао објавити виђено, нпр. пророк Јеремија (Јер 20,9).

2. Верност пророка

Пророци су трпели због свога призива у службу и сведочења Јахвеове речи. Верност Његовој речи доводила их је у ситуације опасне по њихов живот. Упадали су у унутарње кризе, осећали су се немоћним, мислили да своју службу не могу испунити. Примера за то

имамо више: Мојсије, Илија, Јеремија, но Јахве узима пророку слабости и лични грех (Ис 6,6-7), даје му свој дар, благодат Духа Светога, те Исаија после тога осећа снагу да може сведочити (Ис 6,6.8).

Пророк се у своме сведочењу Јахвеове речи понекад осећао беспомоћним, чак од Њега заведеним. Пример за то нам је Јеремија који каже: "Наговорио си ме, Јахве, и дадох се наговорити. Био си јачи од мене и надвладао си ме. На подсмех сам сваки дан (свако ми се подсмева). И рекох:... Нећу више говорити у име Његово, али би у срцу моме као огањ разгорео, затворен у костима мојим и уморих се задржавајући га, и не могах више" (Јер 20,7-9).

3. Служба пророка

Сведочанство записано знатно касније, а које се везује за време судије и пророка Самуила, сведочи да када би се у старо доба у Израиљу ишло у светилиште, говорило се: "хајде да идемо к видеоцу" (1 Сам 9,9). Из овога примећујемо:

а) служба видеоца (*hoze* - виделаштво) (виђење - *hazon*), сматра се у Израиљу старијом од службе пророка. Такође, сматра се да је она аутохтона, староизраиљска, из времена њиховог ранијег, номадског начина живота;

б) служба видеоца није се збивала при јавном иступу - и на његову иницијативу, него ако је то од њега тражено;

в) служба видеоца је касније прерасла, прешла у службу пророка.

Лица називана видеоцима (*hoze*) имала су и неку другу службу, нпр. Самуило је био свештеник и судија. Гад се касније такође назива видеоцем и пророком (1 Сам 22,5), а чак се и цару Давиду приписује служба видеоца (уп. 2 Сам 23,1-7), док хроничар (писац, приређивач 1 и 2 дн, Језд и Нем) пише да су постојале и "записане виделачке 1 пророчке) књиге" (דברי חז"י)(*divre hozaj*) (уп. 2 дн 33,19).

Виделац има различите службе које се могу приметити из његовог деловања, а које препознајемо кроз наводе у Бр 24,3-9.15- 24: 2 Сам 23,1-7. Пошто је реч пророка - реч посланика коју је он примио и (само) проследио, реч видеоца, пак, карактерише његову личност и потврђује се кроз његово виђење.

4. Период царства

Са успостављањем царства у Израиљу пророчка служба се разуме у ужем смислу речи. За њено разумевање од битног значаја је то да је она временски јасно ограничен феномен, наиме, почиње и завршава се периодом царства; она постоји и за време вавилонског ропства, али се односи на ранији период, доба царства, јер је пророчка служба после изгнанства само слаби одјек своје некадашње величине у прошлости.

Овом временском ограничењу и истовремености пророчке службе са периодом царева одговара садржајна посебност пророчке поруке, а то је да је у њеном средишту била реч, односно, код пророка и писаца VIII и VII века реч неизбежног суда, најаву суда, тј. најаву државног пада, како Севера (Израиља) тако и Југа (Јуде).

Овде припада и разликовање њихове две епохе: објава суда цару и царском дому, и објава суда целом народу, а према изворима, наглашена тек од времена пророка Амаса. Пророштва пропасти пре Амаса упућена су цару и царском дому, а не и целом Израилу (или Јуди). У овом разликовању засноване су различите традиције: од времена пророка Амаса сачуване су сабране речи пророка управо због њиховог великог значаја за целокупни народ. Речи пророка пре Амаса, у њиховом ограниченом значењу, објашњаване су, пак, у контексту одређеног историјског периода.

Какво је значење у овом раном периоду придавано пророштву видимо у речима којима су назване историјске књиге, као, "рани(ји) пророци" (נביאים ראשונים) (*ne'vi'im rišonim*), где су убројани: ИНав, Суд 1 и 2 Сам и 1 и 2 цар, које ми данас убрајамо у "историјске књиге".

Иначе, пророке ћемо поделити на пророке *не-писце* и *писце*. Ова подела нема везе са карактером и квалитетом њихове службе, него је само наш покушај класификације, јер свакако да ова служба и почиње са епохом пророка "не-писаца", но до ове епохе тешко се може доћи. О њој, односно о пророцима те епохе имамо само остатке предања различитих врста, а извештаји су сложени и преостаје могућност да се из те историје о пророштву као феномену запазе само неки од његових елемената.

5. Однос према сличним покретима

Можемо рећи да је пророчки покрет код Израиљаца усвојио више (спољних) црта истога покрета присутног код староседелаца, Хананаца. Међутим, израиљски пророци су свагда били предводници духовне борбе са Хананцима, посебно у религиозном погледу, јер су увек били ревнитељи за права и дужности свога Изабранога народа према Јахвеу, Богу својих отаца.

Пророцима су, као покрет, на неки начин били сродни назиреји (уп. Ам 2,11) и рихавовци (Јер 35). Назиреји и рихавовци били су, у ствари, конзервативнији део израиљске заједнице, држали су се старог начина живота и строгог односа у обавезама према Јахвеу.

а) Назиреји

Корен овога израза је נזיר, он је општесемитски. У академском се јавља *nazir* са значењем "зачарати", у западносемитским језицима са значењем "обећати, заветовати". У јеврејском језику глаголски облик овога израза сусреће се у Nifal-у и Hifil-у, а као именицу наилазимо изразе *nezir* и *nazir*.

Израз *nazir* означава нешто што је изузето из свакодневне употребе и одређено за неку посебну улогу. Тако се у старом благослову у Пост 49,26 и Понз 33,16 Јосиф може сматрати за *nazir*, за онога који међу својом браћом заузима посебно место.

Одавде можемо разумети зашто се у Лев 25,5.11 овим изразом у преносном смислу означава необрезани виноград. То је виноград који се у суботној и у јубиларној години поштеђује редовног годишњег обделавања и употребе. Из контекста се примећује да се смисао и циљ овога уздржавања састоји у уздржавању "за Јахвеа", стога што је нешто Њему посвећено.

Већ у рано доба постојала су у Израилу лица која су наведена као "n°zig Elohim" (назиреј Божји), нпр. Самсон (Суд 13,5.7). Из садржаја завета овога каснијег судије видимо да назиреј избегава сечење, скраћивање косе (уп. Суд 13,5; 1 Сам 1,11; Бр 6,5.18), затим, избегава употребу вина и других жестоких пића, као и додиривање тела преминулога (Ам 2,12; Бр 6,3).

Првобитно, назиреј се појављује као носилац посебне Божје снаге (Суд 13,25; 16,7), као спасилац Израилца (нпр. Самсон), односно као посвећеник службе Јахвеу, свакако као изабраник. Заједнице назиреја појављују се код Ам (2,11) поред пророка, а већ је Самуило био и иророк.

Све ово указује на много старије црте, одн. представе из припрема Израилца(ца) за учешће у "светоме рату" (пост и обредна прања), од чега су касније остале сачуване само неке црте, нпр. аскетске. За "Свети рат" Израилци су постили, војска, а и народ.

Већ у Бр 6,2 назирејство више није харизматички дар, него врста религиозне праксе задате кроз полагање одређеног завета, при чему је она и временски одређена (од најмање 30 дана), а завршава се одређеном жртвом у храму (Бр 6,14) и без ње не постоји ваљано испуњени назирејски завет (1 Мак 3,49).

Црте овога харизматичкога дара опажамо и код св. Јована Крститеља (Лк 1,15; 7,33; Мт 11,18), а према Игисипу (Јевсевије, *Историја* 11,23,5), Јаков, брат Господњи, био је назиреј.

Назирејски завет се спомиње и у новозаветним текетовима, наиме, полагао га је и ап. Павле (уп. Дап 18,18; 21,24.26).

б) Рихавовци

Рихавовци су названи по Рихаву, претку Јонадава (2 цар 10,15.23; Јер 35,6.8.14) који је овој заједници дао њено касније име, "дом Рихавов" (bet ha-rehavim) (Јер 35,2), као и правила за живот (Јер 35,1-19). У време цара Ахава, са порастом богатства и луксуза који је почео да се увлачи у дом свакога Израилца, рихавовци су почели да одлучно одбацују плодове културе пољопривредника, и то: чврсте куће и живот у њима, њиве, обраду земље и винограда, вино и друга жестока пића, свакако све из разлога што су у њима видели узроке заборављања на верску ревност, разлоге одступања од Јахвеа, па су тежили староме начину живота у пустињи, начину живота Израилца у време Изласка, тј. боравка у Синајској пустињи.

Као ревнитељ за Јахвеа показује се Јонадав, син Рихавов, у току преврата војводе Јуја (2 цар 10,15.23). Преврат се завршио крвавим покољем свих чланова Ахавова дома, као и присталица култа Вала. Пророк Јеремија (35,12-19) је желео да истакне својим сународницима, као пример верности, ревност рихавоваца у придржавању заповести, завета њиховога оца Јонадава.

Ипак, рихавовци су се склањали у градове у случајевима ратних пустошења, одн. у току ратних операција вавилонскога цара Навукодоносора (уп. Јер 35,11). После повратка из вавилонскога ропства, при обнови "гнојних врата" (Нем 3,14) учествује Малхија, син Рихавов, "поглавар над крајем Вет Керемским".

Да ли су рихавовци потомци Халева, а са тиме и Кенићани (1 дн 2,55), није сигурно.

Према Игисипу, рихавовци су постојали и у време раног Хришћанства и криви су за смрт Јакова, брата Господњег (уп. Еи- себ., *Hist.* II, 23).

Чак и данас постоји једна бројна заједница рихавоваца у Месопотамији и Арабији који се позивају на континуитет са овом заједницом из Старог завета.

Ипак, данас не знамо јасно какав су однос имали велики пророци према оваквим својим, да тако кажемо, скромним претходницима и сатрудницима. И они су били ревносни борци за Јахвеова права, и, чини се, да су пророци према назирејима и рихавовцима имали велико разумевања (уп. Ам 2,10-11; Јер 35,6- 19; 7,25).

Па ипак су пророци, за разлику од рихавоваца, прихватили уобичајени начин живота, али су свагда били предводници вере у Јахвеа, имајући при томе увек у виду Израилеву веру у будућности, повезујући је увек са оним одјуче, одн. с прошлошћу.

И код израиљских пророка, као што је то било код Хананаца (уп. 1 цар 18), у пророчким заједницама постојала је нека врста заједничког живота.

6. Боравишта пророка

Код Израиљаца сусрећемо пророке као стално настањене у време Самуила (и Саула) у Рами (1 Сам 19,18.22), као и при старим светилиштима: Ветилу, Галгалу и Јерихону (2 цар 2; 4,38-41; 6,1- 7). Неки од њих су били очигледно ожењени (уп. 2 цар 4,1), други млади (2 цар 5,22; 9,4), а живели су од милостиње, у сиромаштву (уп. 2 цар 4,8; 5,26-27; 6,5).

Изгледа да су ове заједнице достигле свој врхунац у време пророка Јелисеја, али њега, као и пророка Илију, морамо одвојено посматрати од ових пророчких заједница, јер су обојица дошли из других окружења: Илија из Тесве у Галаду (уп. 1 цар 17,1), а Јелисеј, који је наследио двоструки део Илијиног духа (уп. 2 цар 2,15), из Авел Меоле, североисточно од Сихема (уп. 1 цар 19,16). Ипак, ови пророци су позитивно прихватани од стране пророка Илије и Јелисеја, јер су били борци за исту ствар (уп. 1 цар 18-22; 19,10-14).

Још није разјашњено питање да ли су ове заједнице наставиле своју делатност у дворским пророчким школама, или кроз култ, односно при храму.

У погледу виделаца, период њихова деловања се, због ограничености извора, може свести на доба судија, а у време Давида примећује се и промена. Виделац који се раније бринуо више за приватна и породична питања, после Валама и Самуила касније, сада се окреће царству, и тиме залази у област историје. Вероватно је да је овај прелаз водио ка прерастању виделаштва и његовоме преласку у службу пророка.

Код Гада и Натана иступа и нови моменат када се њихово деловање односи на цара. Потврда царства кроз Божје обећање, као што то стоји у 2 Сам 7,1-29, добило је даље значење. То показује нарастање првобитног обећања, његово одсликавање у царској слави (Пс 2; 98; 110), пре свега, узвишено обећање Месије.

ГЛАВА III

ЛИТЕРАТУРА

Das Alte Testament und seine Botschaft (Geschichte, Literatur, Theologie), hgg. H. J. Zobel-K. M. Beiyse, Berlin 1981; G. Fohrer. Die theologischen Grundstrukturen des Alten Testaments, Berlin 1982; P. Heinisch, Die Trauer- gebrauche bei Israeliten, 1931; J. Hempel, Die israelitischen Anschauun- gen vom Segen und Fluch im Lichte altorientalischer Parallelen, Aproxy- mata, 1961, 30-113; C. Tomić, Prorok čovjek Božji, Zagreb 1982.

1. Позив пророка

Пророк је проповедник Јахвеове речи својим призивом у пророчку службу. Као прво, позван је непосредно кроз Јахвеова уста (реч) и призив се само њему догађа. Ни један човек у Израилу није сведок виђења каква је у храму имао пророк Исаија (Ис 6), или Језекиљ у егзилу на реци Хевару (Јез 1); њима се небеса отварају.

Пророку се не даје реч преко посредника, нпр. преко свештенства устројеног такође на Божју заповест. Иако пастир, Амос у одлучном часу свога позива мора да опомене царског свештеника Амасију у ветилском храму као противника Јахвеова, а пророк Јеремија, касније, у јерусалимском храму националистичког пророка Ананију (Јер 27- 28). Лично Јахве и Његова уста позивају пророка, Његова рука га узима. Такође, позив (призив) пророка не догађа се у групи пророка, него у самоћи, док Амос, на пример, одбацује назив пророк.

Јахвеов посланик нема ништа заједничко са екстатичким групама виделаца, или са школованим и (раз)умним закључивањима. "Нисам пророк нити пророчки син", каже Амос Амасији (Ам 7,14). Пророк је изузет из сваке заједнице. На пример, Амос мора да остави своју земљу и да на Јахвеову заповест иде у Северно царство, а Јеремија се жали што "седи у већу подсмевачком" (Јер 15,17); изопштили су га из заједнице, ставили у кладе, хтели убити (Јер 26,24).

Такође, позив пророка је повезан са заповешћу коју је од Јахвеа примио, и он мора да је следи. Пример за то нам је пророк Осија који има да се ожени блудницом да би на такав начин био сведоком Јахвеове речи. Исаија мора да учини срце народа дебелом (тј. рђавим), уши тешким (тј. глумим), а очи затвореним (тј. слепим) (Ис 6,10), а Амос да говори против Израиљаца (Ам 7,15).

2. Однос пророка према Богу и Његовој речи

Пророци су у своју службу позвани од Бога, надахнути Његовим откривењима; они о Њему сведоче пред Његовим "Изабраним", али неверним народом. Са друге стране, пророци су спојени са својим народом - испред њега стоје пред Богом молећи за Његову милост. Својим наступом пред својим народом постали су и део народне историје.

Својом делатвошћу пророци су веома допринели расветљавању Божјих својстава. У сусрету са Богом на Синају - пророк Илија спознаје потпуну Божју трансцендентност, узвишеност и духовност. Богојављања кроз трус, огањ, ветар и громове честа су представа у Старом завету при приказивању божанске силе и присутности, али Јахве је и у "гласу тиху и танку" (1 цар 9-15).

И пророк Исаија у своме боговиђењу спознаје Божју светост, а због своје недостојности бојао се прићи ближе и говори: "Јаох мени! Погибох! Јер сам човек нечистих усана и живим усред народа нечистих усана, јер цара Јахвеа Саваота ("Господа над војскама") видех својим очима" (Ис 6,5).

У своју службу Бог узима достојног посленика, а услов те службе је светост. Стога Бог симболичким чином скида са пророка његов грех, јер серафим клештима са жртвеника узима жеравицу и дотиче се пророкових усана и говори му: "Ево, ово се дотаче уста твојих, и безакоње твоје узме се, и грех твој очисти се" (Ис 6,7).

Са пророком Јеремијом исти је случај. Иако прогањан и затваран, било му је забрањено и у храм улазити, он сазнаје од Бога да је Он свудаприсутан; да обухвата небо и земљу; да га може сусрести у своме срцу, и молити му се у духу и истини. Бог му сведочи: "Јесам ли ја Бог (само) из близа, говори Јахве, а нисам Бог из далека?... Не испуњавам ли ја небо и земљу?" (Јер 23,23-24). Затим, наговештава му Нови Савез (завет) (Јер 31,31), који неће бити (као Стари), исписан на каменним плочама, него у срцу човековом (Јер 31,33).

Народу у изгнанству пророк Језекиљ такође открива свудаприсутност Божју. Бог је господар историје, и све што се дешава, не дешава се циклично, како су схватили многи околни народи (и културе), него по Божјем промислу, који води Богоизабрани народ једноме циљу (али не цикличном понављању).

Објашњавајући све ово, Девтеро-Исаија каже: "Јер моје мисли нису ваше мисли, нити су ваши путеви моји путеви, говори Јахве. Него, колико су небеса виша од земље, толико су путеви моји виши од ваших путева, и моје мисли од ваших мисли" (Ис 55,8-9).

Пророци су били свесни да су испуњени Духом Божјим; он их тера да говоре реч Божју: "Али беше као огањ се разшрео, затворен у костима мојим, и уморих се задржавајући га и не могах више ... а Јахве је са мном као страشان јунак" (Јер 20,9.11). И пророк Михеј истиче: "А ја сам пун снаге и Духа Јахвеова, пун правде и снаге да објавим Јакову преступе, Израилу грех његов" (Мих 3,8). Пророк Језекиљ сведочи: "уђе у ме дух" (Јез 2,2); "дух Јахвеов сиђе на ме и каза ми" (Јез 11,5). После вавилонскога ропства и повратка изгнаника, Немија каже: "И трпео си их много година, опомињући их Духом својим преко пророка својих" (Нем 9,30).

Пророци су били свесни своје испуњености духом и да је он на делу у њиховом животу. Они проричу за блиска, али и за далека месијанска времена када ће доћи пунина благодати Његовога духа. О Месији Исаија каже: "На њему ће почивати дух Јахвеов, дух мудрости и разума, дух савета и силе, дух знања и страха Јахвеова" (Ис 11,2), а Јоил, "пророк Духа Светога", каже: "И после ћу излити дух свој на свако тело, и прорицаће синови ваши и кћери ваше, старци ће ваши сањати сне, младићи ће ваши виђати утваре" (Јл 2,28).

3. Откривење пророка

Екстаза

Елементе екстазе на неки начин сличне са екстазом пророка из раног доба, пророка екстатичара, примећујемо и у историјама о пророку Илији и Јелесеју, а затим се ови елементи повлаче и губе. Додуше, примећују се код Језекиља. За достизање тога стања на подручју Ханана користила се и ритмичка музика која је присутне доводила у уверење да је у то лице ушао Јахвеов дух. Феномен је био чак и заразан, одн. прелазан, јер је обузимао и друге присутне (уп. 1 Сам 10,5-6).

Надахнуће

Надахнуће није зависило од пророка као човека уопште, нити од његове воље, него су пророци казивали оно што им је од Бога било откривено. У току целог периода Израилевих пророка, који траје дуже од 700 година, Јахве је преко њих откривао своју вољу, како своме Изабраноме народу, тако и другим народима, многобожачким. При примању откривења пророци су се могли налазити у будном, трезвеном стању, на слободи или у тамници, за време обеда или при сусрету са неким, насамо или у пољу, у дому лончаревом или, пак, у сну.

Божја откривења пророци су примали на више начина:

- **Речју, гласом.** Ово видимо из тога што пророци своје откривење од Бога почињу речима: "Тако говори Јахве"; "Што чух од Јахвеа Саваота" (Господа над војскама); "Чух глас Јахвеа", итд., а у Изл читамо: "И Јахве говораше с Мојсијем лицем к лицу, као што говори човек с пријатељем својим" (Изл 33,11; Бр 12,8; Понз 34,10). Међутим, постоје места где се реч, глас не изједначује са обичним гласом који се чује обичним ушима, него га избрани пророк чује, одн. осећа у својој унутрашњости, тј. души. То је стога што је разним пророцима Бог различито и говорио: Мојсије га је гледао, пророк Самуило слушао само глас, а пророк Јеремија осећао као глас своје савести.

- **Виђење.** Пророци су добијали виђења у стању екстазе, али то треба разликовати од стања халуцинације, јер је у екстази свест пророка ипак очувана. За ово стање (које му се дешавало) пророк Јеремија каже: "*Ради пророка пуца срцеу мени, трепећу кости моје, као пијан сам и као човек сам кога је вино освојило, Јахвеа ради и Његових светих речи*" (Јер 23,9).

- **У екстази,** која је уствари стање духа, пророци су имали виђења, а у својим говорима, или пак списима, описивали, или пак само покушавали да опишу шта су у духу видели, или чули.

- **У сну.** Ипак, овај пророчки сан није био обичан сан. У пророчкоме сну Бог се пророку јављао и силно је на њега утицао. Овај сан се разликује од виђења које је пророк имао у будном стању, дању или пак ноћу. Како су ови снови били тајанствени, пророци су морали да их објашњавају.

Примећујемо да је Бог кроз сан саопштавао откривења и лицима која нису били пророци, као преко Јосифа фараону, цару Навукодоносору, и другима. Занимљиво је да пророк Јеремија, изобличавајући лажне пророке, наводи да су они најрадије употребљавали управо снове како

би износили своја пророштва. Стога су испуњење пророчке речи и вера (служба) у Бога били критеријум истинитости пророчке речи (Понз 13,1-2.5).

Пророчки дар примања божанског откривења није био сталан. Бог је по својој вољи и по своме избору бирао поједине побожне људе у пророчку службу, и по извршеној мисији могао их је препустити њиховом свакодневном послу. То је најбољи доказ да пророк у време свога пророчког иступа није излагао своје сопствене мисли, тежње и осећања, него је саопштавао једино вољу Божју, дакле, био је посредник између Бога и људи - било између Бога и Израиља или, пак, између Њега и многобожаца. Отуда никакви спољни услови нису могли да задрже пророка од обављања намењене му службе.

4. Реч (најава) пророка

У Старом завету реч је имала велики значај. У то време било је мало писмених људи и стога су сви били упућени на слушање и памћење реченога. Усмена предаја и традиција имали су велики значај. Бог је на различите начине откривао пророцима своје истине, а пророци, опет, те истине излагали су у различитим књижевним облицима, нека откривења изговарали усмено, а нека, пак, и писмено су бележили. Стога у речима пророка сусрећемо два елемента, божански и човечански, јер реч пророка је реч Бога упућена човеку, тј. слушаоцима, одн. читаоцима. Бог је над том речју бдео, чувао је, јер, како ап. Петар каже: "Реч Господња остаје довека" (1 Пт 1,25). При томе, морамо имати у виду да је људски говор ипак несавршен, човеков религиозно-духовни ниво такође, тако да је Бог своја откривења и своју реч прилагођавао људима, прво у Староме, а затим у Новоме завету.

Да би људима открио одређене истине, Бог се преко пророка служи(о) природним, а понекад и надприродним средствима. И пророк се служи природним средствима да би откривење Божје пренео људима. Он га претаче у људски говор и одева у одређене литерарне форме, слике, поређења, стихове, алегорије, јер и пророци су били чеда, одн. синови свога народа, имали одређену културу (свога доба), па ипак, веома често је реч пророка имала одређену формулацију. Ова формулација је најчешће била: "Тако говори Јахве", или пак, "Реч Јахвеова", "бреме (терет, тешко)". Но, ова формулација није била довољна да увери слушаоца у истинитост пророчке речи. Као прво, било је важно уверење да су пророк, његова личност и његова реч у складу, одн. да су слушаоци уверени да је пророк заиста обузет духом Јахвеовим, одн. да сведочи Његову реч.

До Божјих откривења пророци су долазили у стању екстазе, обузетости. У оваквом стању пророк је доживљавао тајно искуство богопознања, доживљај Бога, а и таквих фаза било је више, а то су: визија (унутарње виђење Бога, нпр. Ис 6), слушање (унутарње слушање, нпр. Јер 4), изненадно надахнуће (нпр. Ис 7,10-17), чудесно знање (нпр. о доласку непријатеља са севера у време пророка Јеремије). Оваква искуства су најчешће чинила срж објаве пророка.

Међутим, после виђења следила је умна обрада доживљаја. То што је пророк тајно доживео, он жели јавно да искаже, објави. У питању је божанска присила, и њој се пророк тешко може одупрети, као што се и страху сам човек тешко може одупрети када крај себе изненада у близини чује (снажан) глас, нпр. лава (Ам 3,7). Тако, ако се доживљено жели и мора исказати, онда то мора бити преведено на смисаоне и разумне речи.

Овоме је следиле наредни стадијум, уметничко формулисање, у основи дотеране у одређен поетски облик. Отуда су речи пророка, у поређењу са њиховим изворним обликом, биле

поетски обликоване. Поезија је и тада, као и данас, сматрана посебним стањем обузетости, богонадахнутости, стањем блиским духовноме свету, Богу. Изразит пример за ово нам је пророк Јеремија (нпр. исповести: Јер 11,18-12,6; 15,10-21; 20,14-18).

Дакле, божанско откривење долази преко људског посредника, који га обликује. Отуда и божанска порука није објективно појмљиво теоретско учење, или нека људска истина, него је реч вере која се у одређено време и преко одређених лица открива људима. Ову реч и није могуће одвојити од њиховог доживљаја Бога.

Из овога можемо приметити да "лажни пророци" или нису имали (тајни) доживљај сусрета са Богом, или је пак њихово тајно искуство било погрешно протумачено, прерађено и изложено. Могло је да се на путу од тајног искуства сусрета са Богом до усмено изложене речи, на крају деси нешто сасвим супротно. Из овога разлога се богооткривење и реч пророка морају посматрати посебно, и свака реч пророкова се не мора сматрати богооткривеном.

Богооткривење се збива у конкретном односу Бога и човека (пророка), и усмерено је њему (пророку), или ужем кругу људи. Само онај ко га доживи, може о њему и да сведочи. Оно није објективно појмљива појава, него лични доживљај који се збива њему, пророку.

Када пророк своје виђење, одн. реч, своје искуство Бога преноси народу, одн. проповеда, он може само да (по)каже да његова реч почива на откривењу и да он само жели да ова реч не остане скривеном. Одговорност њеног прихватања или неприхватања лежи на слушаоцима. Они одлучују о њој, такође и о себи самима, о своме животу и (или) својој смрти.

Израиљски пророци су живели од Јахвеове речи, и за Његову реч. Реч је сведочанство овога покрета, чији настанак нам је још увек у магли (у измаглици прошлости), а коју реч је пророк често добијао у стању екстазе, заноса.

Пророк полаже право да је његова реч, у ствари, Јахвеова реч, али такође и на то да он, пророк, не буде погрешно схваћен, наиме да је он нови тумач речи са Синаја. Сам пророк се не служи Јахвеовом речи, него Јахвеова реч узима пророка у своју службу (Јер 1,5). Кроз пророкову реч, Јахве иступа из скривености и открива истовремено и грех народа. Својом речју Јахве чини своју вољу (Ис 9,7; 55,10). Тако је она пророков елемент, она постоји пре њега, изнад њега и после њега.

5. Однос пророка према култу

Какав су однос, и у којој су га мери пророци имали према светилиштима? У старом Израилу, као што знамо, светилишта су пре Јосијине (640-609) реформе била бројна (Галгал, Сихем, Силом, Ветил, Дан, и др.). Чињеница је да су пророци били харизматици. Ово би, онда, требало да указује на то да се код пророка морало радити о јединству (харизматичког) дара и од стране пророка харизматично схваћеној култној функцији свештеника и левита.

О овом односу потребан је и осврт на рани период пророчке службе у Израилу. Поред видеоца (гое) у том периоду сусрећемо и визионара (*hoze*) (уп. 1 Сам 9,9; 2 Сам 24,11). Из 1 Сам 9 примећујемо да се ова два типа исте службе функционално тешко могу разлучити. Чини се да је виделац, ипак, свој дар имао и чувао под одређеним нивоом (само)контроле. Пошто се претпоставља његово присуство на једној узвисини (*bama*), рачуна се даје његова снага богонадахнутости представљала дар божанства које се на одређеном месту прославља. У Сауловој историји, поред виделца, сусрећемо и "гомилу пророка" (*hevel n'vi im*) (1 Сам 10,5). Чини се да они падају у занос помоћу музике и игре (уп. 1 Сам 19,18; Јер 29,26).

Овакве групе пророка сусрећемо и код хананских Валових пророка (1 цар 18,21), код северноизраљских дворских пророка (1 цар 22,6), затим имамо "синове пророчке" (*b^ene ha-n^evi'im*) (1 цар 20,35; 2 цар 2-9 = око пророка Јелисеја) који су били везани посебно за Ветил и Галгал.

Из 2 цар 22,6 произлази да су "дворски пророци" имали задатак да у заједници проповедају и осигурају "šalom" (*мир/добро*) како за цара, тако и за народ.

У погледу односа службе пророка и службе свештеника, можемо рећи да су њихове службе биле истоветне; ипак, разлика је у томе што свештеник приноси Јахвеу почести и жртве, а пророк објављује народу Јахвеову вољу. Разлика међу њима је, дакле, та што је свештеник орган људи, а пророк је орган Божји. Отуда нико по својој вољи није могао постати пророком.

На основу неколико псалама може се прихватити да је било више пророка који су учествовали у култу као молитељи испред народа, и да су при томе изговарали и пророштва (уп. Пс 2,7; 50,7; 60,8; 108,8; 89,20; уп. 2 дн 20,14). Уколико се снажније наглашава учешће пророка у култу, утолико је важније питање у каквом окружењу су пророци добијали надахнуће. Посебно је важно питање: како да упоредимо култне пророке и касније пророке (писце)? При томе се може приметити да су Наум, Авакум, Авдија, Агеј, Захарија и Јоил били култни пророци. Сви пророци су харизматици и делују када су надахнути Јахвеовим духом. Разлика међу њима можда не постоји, њихова служба и њихов задатак су јединствени, али је разлика у врсти и садржају њиховог посланства.

6. Однос пророка и свештеника

У израиљском народу пророк и свештеник заједнички пазе на Јахвеово светилиште (Јер 26,7), на правилно тумачење Његове речи. Иако је брига за култ свештеникова првенствена дужност, пророк се такође брине за њега, наглашавајући унутарњи смисао жртве, и да, као од Јахвеа призван, сведочи и саопштава Његову реч.

Пророчки позив није био наследан, као свештенички. Пророке Бог бира из различитих слојева народа, а неки су, као нпр. Јеремија и Јона, оклевали да прихвате овај позив, посебно након што су сазнали шта Бог од њих очекује.

При крају периода царева постао је посебно присним однос пророка и свештеника (уп. 1 цар 1,8), а честом је постала формулација: "gam navi gam kohen" (*и свештеник и пророк*) (уп. Јер 14,18; 23,11); и "minnavi v^e ad kohen" (*од пророка до свештеника*) (Јер 6,13; 8,10). Они обојица заједно у храму надзиравају објаву Јахвеове речи (Јер 26, 7), заједно у храму су питани и заједно дају одговоре и поуку, заједно говоре Јахвеову реч, заједно у храму страдају због сведочења Његове речи (Плач 2,20).

Свештеници понекад штите, ревнују за реч коју су пророци казали, одн. заступали (Јер 5,1), и свештеник може чак да пророкује када се нађе у друштву пророка (Јер 20,6).

Према књизи пророка Јеремије, свештеници и пророци, заједно са високим царским чиновницима, чине највиши и најугледнији слој у народу (Јер 2,26; 4,9; 8,1); такође и у изгнанству (Јер 29,1; Нем 9,32).

7. Однос пророка према магији

Старозаветни човек је био у честом контакту са представама о магији, са њом у сукобу, или пак њоме условљен. Ове представе избијале су код Израиљаца из њихове прошлости пре Мојсија и склапања Савеза на Синају. На подручју Палестине, иначе, ове представе су и раније биле присутне, а утицаја околног света - култова из Египта и Вавилоније било је такође, чак и култова у којима је магија у потпуности превладавала. Ови култови су почели да цветају посебно у време слабења царстава Израиља и Јуде, у време њиховог вазалног односа према Асирији. Тада се по њих показао посебно погубним култ хананских божанстава вегетације и плодности у којима су у основи биле магијске представе. Стога је и сукоб јавизма и присталица култа Вала (= *Мелкарта*) у предегзилском периоду чинио једну изузетно важну црту.

И Израиљци су, као и староседеоци Хананци, сматрали да је пустиња насељена духовима. Једноме од њих, Аззелу, приношена је и жртва (јарац на Дан помирења) према ритуалу уређеном у послеегзилском периоду (Лев 16). Плодност поља зависила је од одређених духова чија се добра воља осигуравала кроз неке друге приносе. При жетви би остајао непожњевен један крај њиве (Лев 19,9); виногради, маслињаци и воћњаци нису смели да буду у потпуности обрани, јер ће дух бити љут и отићи, па ће се поље осушити, дрвеће такође. О томе сусрећемо представе и код Јова (Јов 31,38-40).

На улазу у кућу духови држе стражу (Изл 12,7; 21,6; Понз 6,9; 11,20; 1 Сам 5,5; 2 цар 12,10). При градњи куће или града у темељ се приноси (полаже) жртва за духа те куће (места). Хил Ветиланин обнавља порушени Јерихон: "На Авирону, првенцу своме, основа га, а на Сегуву, мезинцу својем, метну му врата" (1 цар 16,34). Данас многи налази дечјих скелета у различитим местима Палестине које су открили савремени археолози, потврђују ове ужасавајуће древне обичаје.

Болести су сматране за дело негативне снаге духа. Према старом приповедању, при ослобођењу Израиљаца из египатскога ропства, "носилац покварености" је ходио по ноћи и тражио своју жртву. Остале су поштеђене само куће Израиљаца, јер је духа спречавала крв на вратима (Изл 12).

У народном предању сусрећемо и друге духове. Пс 91,5-6 сведочи о таквоме духу: "Нећеш се бојати страхоте ноћне, стреле која лети дању; море која иде по мраку, болести која у подне мори".

Сунчаница која се најчешће дешава у подне, сматра се стрелом духа. Такође и друге невоље, куга и лепра (губа) сматране су делом духа. Његовој природи одговара да ноћу ходи од куће до куће. Такође и душевно болесни - обузети су једним таквим духом. Они муче цара Саула и терају га да чини неразумне поступке.

Одувек су постојала лица (људи и жене) која су се позивала на тајна знања и покушавала да дођу у додир са њима и те силе ставе себи у службу. У Старом завету многа су имена која показују колико је тада била раширена ова појава. Ова лица су могла да заклинју болести, да вежу људе и разрешују их од разних слабости, да неутралишу несрећне дане, доведу кишу, да питају духове умрлих, итд. Цар Манасија је постављао некромане и тумаче времена, а и сам је "врачао и гатао" (2 цар 21,6).

Народу су овакве ствари биле привлачне, много више него што то данас уопште смемо да претпоставимо. Човек се плашио магије од стране суседа и стога је и сам често упадао у исти грех, мислећи да ће се заштити "противмагијом".

Према тадашњем схватању, човек у својим очима поседује магичну снагу, па се морало чувати урокљивог ока. За заштиту су коришћени амулети, који су често ношени. Плаве перлице ношене су против рђавог погледа (урока), сребрне ручице за заштиту деце, и др.

И у речи човековој лежи магична сила; она доноси силу благослова, или проклетства.

Магичне силе зраче из тела преминулога, и зато су над њим вршени одређени посмртни обреди и обичаји: цепане су хаљине (Лев 10, 6), седело се у прашини (Јер 6,26), посипао прах по глави (2 Сам 4,12), или се уместо свакодневне облачила посебна одећа (2 цар 19,1; Ис 3,24, итд.). То се чинило да дух мртвога не би препознао одређено лице, и да се не би осетила његова рђава моћ. Обрнуто, да би се стекла, показала и пренела сопствена снага, секла се коса и брада, засецало тело или рамена, и други делови тела, пошто се веровало да је сила човекова у коси и у крви.

Међу овим представама је и схватање да со лечи рђаве изворе (2 цар 2,19), да брашно неутралише отров у храни (2 цар 4,28).

Пастир покушава да помоћу огуљених грана утиче на плођење стоке (Пост 30,37), а жена настоји да помоћу плодова и њиховог тајанственог дејства задобије наклоност мушкарца (Пост 30,14). Осумњичена прељубница мора да пије горку воду, прети јој се спадањем стомака и бедара (Бр 5,11).

Имамо и многе друге примере. Тако, у погледу крвне освете, у позадини убиства члана противничкога братства лежи представа да, ако се то не учини, онда се слаби живот сопствене заједнице. Познати пропис: "Око за око, зуб за зуб" (*ius talionis*), показује да се кривцу мора одузети од његова тела или његова имања да би се надокнадила штета оштећеноме. На тај начин се изравњава животна снага оштећенога и онога који је ту штету нанео.

Разумевање приноса жртве своди се такође на исте представе. То је прихватање преноса греха са приносиоца на његов принос.

У Израиљу је магија била забрањена и строго прогоњена, заједно са свиме што је било у њеној близини, дакле, велики део псевдорелигиозности народа. Закон за ово није имао обзира. За врачање је следила смртна казна, јер је тај грех доводио у питање веру у једнога Јахвеа (Изд 22,17; Понз 18,10). Стога су били забрањени и посмртни обреди повезани са магијом (Понз 14,1).

Непридржавање оваквих забрана и нови утицаји страних култова наводили су свештенство као чувара култа да увек изнова захтева реформу. Прва реформа се догодила ускоро после одвајања Севернога од Јужнога царства. Њу је спровео Јудин цар Аса (1 цар 15,9-24; 2 дн 14,1 - 16,14), који је заједно са свештенством морао да уклања страни култ који је увела царица мајка, Маха кћи Авесаломова (1 цар 15,12-13). Да су ове реформе потицале од свештенства, показује нам ускоро после тога поступак првосвештеника Јодаја против Валовог култа који је у Јерусалиму увела царица Готолија (911-870) (2 цар 11).

Реформистичкој групи из које је настао девтеронимистички закон, или био даље развијен, припадали су, пре свих, свештеници из унутрашњости који су деловали при старим светилиштима ван Јерусалима.

Поред одређених ритуала и обичаја који никако нису могли да буду прихваћени, сусрећемо и неке који су прихваћени и асимиловани. Ханански бог Ел није прихваћен као отац, или Јахвеов сродник, али је име ипак остало као име бога небеса и мудрости.

У Соломоновом храму Јахве је столовао у једној мрачној одаји (не потпуној, него при светлости *agafel*) (касније ознака седмог, највишег неба), одвојен од верника двориштем и просторијом храма, узвишен, али усамљен, као и богови Вавилона и Египта. Сами изглед његовога храма и није израиљски, него је ханански, јер су га саградили Тирци, одн. Феничани, са којима се Соломон био удружио.

Ознаке старозаветних жртава у великој мери се слажу са хананским. Разлог није само у сродности семитских језика, него у чињеници што Израиљци у рано доба нису познавали жртву паљеницу, да би је тек у Палестини преузели од староседелаца.

Жртви је претходило телесно чишћење приносиоца. Жртвеник је "Божја трпеза" (Мал 1,7), као што се то каже у угаритским текстовима. Зато када се понегде у Старом завету (Ам 5,25; Јер 7,22) истиче да жртве у време Изласка нису биле нити заповеђене ни тражене, то ипак

не значи да жртве нису постојале и раније, али да се највећи део развио касније, под утицајем хананске културе.

Исто као и у другим култовима, свештеници изговарају молитве заклетве (Бр 5,21). Они познају начине тумачења знакова и изговарања пророчанстава (1 Сам 14,37; 23,9). Само сада се то не обавља у име хананских богова, или кроз присилне речи и поступке, него у име Јахвеа, Бога Израилјевог.

У култу, Израилев Бог добија црте богова хананске земље и слави се као они раније. Уместо некадашње ратничке узвишености Јахвеа, сада је наглашена моћ Његовога светогла благослова. Он више не штити свој народ од (случаја) рата до (случаја) рата, у олуји и непогоди, на облацима, него своме народу стално подарује свој благослов тако да се стада множе, а поља дају изобилан плод.

Све оно што се збива у животу једнога пољопривредника стављено је у однос са Богом. Кроз култ човек може да постане учесник божанских дарова. У светилиштима преузетим од Хананаца, сакупљају се верници да славе велике ратарске празнике: Празник бесквасних хлебова (за који се пеку првине од првих снопова јечма), Празник жетве на крају жетве пшенице и Празник плодова (Сенице) као знак завршетка бербе грожђа и другог воћа. Пољопривреднику је Јахве дао свој благослов, стога му он сада приноси жртву у знак захвалности и молбе. Принос је делом за свештеника, а делом се једе у светилишту. Крвне жртве Јахвеу једу се у светилишту; радост је велика и очекује се да Јахве и наредне године додели свој изобилни благослов.

Цео култ је био усмерен томе да се нешто добије од Јахвеа. У старијим текстовима недостају молитве покајања и химне, али такође и захвалнице. Ипак, сусрећемо молбе. Моли се за спасење од опасности, за богатију жетву, за кишу, за благослов у деци. Истовремено са молитвом често се у храму приноси жртва, или пак обећава за случај испуњења (Пост 28,20; 1 Сам 1,11). Кроз плач и жалбу (1 Сам 1,7), или кроз жалбу и аскезу (2 Сам 12,16; 1 цар 21,27) моли се да се задобије Божја милост.

Такође, и Закон (Тора), на чијем даљем формулисању су свештеници радили, служи изражавању воље Божје, односно одређивању Његове милости. Додуше, у предегзилском периоду то није било толико наглашено, али са одредбама девтеронимистичкога закона то ступа у први план. Захтеви овога закона постали су правило за човеков живот, одређивали су начин његовог живота. И унутрашње одредбе Торе и даље се имају у виду, а такође и захтеви који стоје иза слова Закона.

Поједини прописи Закона су чак одређивали, а други пак, били подређени односу према ближњему, тако да се могу приказати као љубав према ближњем (Лев 19,18). Ови захтеви превазилазе спољне оквире прописа и обухватају и законом нерегулисане односе према онима који су слаби и немоћни. Уопште, законски регулисани односи човека према ближњему налазе се на истом нивоу прописа као и култни. Култни закони добијају исту тежину као и етички, па је чак њихова важност претежна.

Кроз ово, захтевана сакрализација и ритуализација стварала је опасност сужавања живота у границе закона, његово спољно регулисање и схематизовање. Само корак од тога било је схватање да је побожан и праведан само онај ко испуњава писане прописе закона. Човек је тиме "покушао да помоћу култа и закона улови Бога и да се Њиме (по)служи" (G. Fohrer, *Die theol. Grundstrukturen*, 66).

Ипак, морамо нагласити да се (јудејски) свештеник никада није обраћао Богу магичним средствима. За своју службу он је имао божанску пуномоћ и призивао је Божју силу у помоћ при својој служби да Бог учини Своје дело за што га је молила заједница, или појединац. Он то не чини као маг, који је најчешће у служби интереса појединца, а на штету заједнице, при чему је ту присутан и лични интерес мага. Свештеник је "rite vocatus", док маг своје дело изводи сопственим "знањима".

Основа за веру Израиљаца је била њихова свест богоизабраности још од времена патријараха. Иако је она у многоме замагљена дубоком прошлошћу ових предања, она су ипак увек била узвишена светилка. Обећање земље патријарсима (Пост 12,7; 13,14; 26,3; 28,13; 35,11; 48,4) јесте израз права Изабранога народа на поседовање Обећане земље кроз првобитна Божја обећања у најранијим временима његовога настанка.

Религиозно-национално веровање у богоизабраност је, поред култних интереса, било основа за истицање потребе придржавања традиције отаца, и она је обухватала мисао постојања и опстојања свих племена у једној целини (држави). Приповедачи, каснији писци и редактори после поделе царства, након смрти Давида и Соломона позивали су се, одн. темељили су се на јединствености оба ова дела израиљскога народа. Упркос подели, увек су се позивали и подсећали да су деца истих праотаца (патријараха), да су један народ.

Границе народа и границе вере (поклоника Јахвеа) поклапале су се. Јахве свакако превазилази границе земље, али не и свога Изабранога народа. Занимљиво је, такође, да јахвиста не ставља име Јахве у уста неизраиљаца. Израиљац је део своје нације, не само кроз своју личну везаност за култ, него тиме што је за исти везана цела нација. Он се не осећа "сигурним" (заштићеним) кроз вршење, испуњавање одредби култа, него кроз своју припадност Богоизабраноме народу. Народ је стога своје наде полагао на будући "Дан Јахвеов" (Јом ЈНВН) (Ам 5,18-20), дан у коме ће непријатељи Изабранога народа бити покорени, а Израил однети коначну победу. Стога се, упркос опсади силне војске Вавилонца у време цара Навукодоносора, до последњег трена надало у чудесно спасење, јер се веровало да Јахве неће оставити свој народ неизбављеним, а пророк Јеремија их је опомињао да је због греха народа слава Господња оставила Изабрани народ, - да је узалудна њихова нада у храм и неизоставну Божју интервенцију: "Не уздајте се у лажне речи говорећи: храм Јахвеов, храм Јахвеов, храм Јахвеов ово је" (Јер 7,4).

Пад Јерусалима и вавилонско ропство, као и каснија ропства, устанци и изгнанства довели су до осмишљавања разлога за све што се догодило Израиљу, при чему су пророци и у паду видели нови почетак, а на почетак те нове наде, управо после пада Јерусалима, указао је први пророк Језекиљ.

8. Однос пророка према политичким властима

Пророково бreme богооткривења није лако. Разлози могу бити многи: од неверовања оних којима се виђење, или реч, упућује до физичких претњи. Ту, такође, спадају и дисквалификације околине. Пророке понекад (отворено) називају чак и "безумницима" (уп. 2 цар 9,11), а неки од њих се и лично осећају недораслима за службу у коју их Јахве призива (уп. Јер 1,6). Језекиљу су говорили: "Ево поново причалице са његовим причама" (Јез 29,5).

Притисак власти на неке од пророка био је чест и снажан. Неки су бежали, други су се склањали, али и страдали. Примећују се честе жалбе пророка због физичке угрожености и поступака царева. Цар Соломон је тражио да убије Ахију Силомљанина након што је пророковао поделу царства и од поцепане хаљине доделио десет делова Јеровоаму, Соломоновоме слуги (1 цар 11,29-39).

Јеровоам је дао да у Ветиљу затворе пророка који је дошао са југа, из Јуде - он тада заповеда: "Ухватите га!" (1 цар 13,4). Ахав баца у затвор Михеја, сина Јемлина (1 цар 22), пророк Илија се такође склања у иностранство испред Ахава (1 цар 21,19.23; 2 цар 1,4),

пророка Амоса из храма у Ветилу истерује (царски) свештеник Амасија (Ам 7,10-17). Јуј, син Ананијев, у страху је због прорицања истребљења дома цара Васа (1 цар 16,1-4; 2 дн 19,2), а посебно пак страда пророк Јеремија: доживљава изгон из храма, из заједнице (Јер 36,5), хоће да га убију (Јер 26,24), бацају га у јаму у тамници (Јер 38), итд.

На, крају, пророк Захарија, син Јодајев, каменован је и погинуо, јер је пророковао: "Што остависте Њега (= Јахвеа), зато ће и Он вас оставити" (2 дн 24,20-22).

Начин деловања пророка Илије и Јелисеја личан је и разликује се од пророка писаца. У пророчкој делатности пророштво се ограничава на реч, при чему су реч и дело међусобно повезани, а код Илије и Јелисеја ипак дело предњачи. Они се разликују, пре свега, по томе што је област њиховог деловања потпуно различита.

Посебност деловања Илије је у његовом сопственом исказу: "Ревновао сам за Јахвеа, Бога над војскама" (1 цар 19,10.14). Овде се сусреће нови моменат у историји пророчке службе, а то је ревност за јединитост Јахвеа, посебно карактеристична касније код Девтеро-Исаије.

Док се Илија у свим својим иступима увек појављује сам, Јелисеј иступа као предводник групе пророка; он је велики чудотворац. Док се битне црте из Илијиног деловања у историји пророштва и даље сусрећу, дотле се начин деловања Јелисеја у историји ове појаве више нигде не сусреће, или ми о њему ништа не знамо.

Михеј, син Јемлин (1 цар 22,8-28), савременик пророка Илије, једини је познати пророк из тога времена, али је ово веома важно за историју пророчке службе јер се оба пророка, и Михеј и Седекија, син Ананијин, позивају да делују у име Јахвеово. Друга важна црта у Михејевом иступу је извештај о визији на престолу столујућег Јахвеа (1 цар 22,19-23), која визија се поново, додуше измењена, сусреће код пророка Исаије (уп. Ис 6,1-4).

За делатност пророка писаца од Амоса до Малахије, од великог значаја је да су сви они остали код речи, одн. више наглашавали њихову важност. У низу ових пророка који су говорили у Божје име, ни један није покушао да својој речи додаје и (лично) дело, или пак удруживање. Да би се ово посебно истакло, морају се, прво, упоредити пророци Илија и Јелисеј који у своме раду захватају и историју и, друго, имамо постојање свештенства с непрекинутом сукцесијом које је касније надживело и пророке, и овој служби (свештеничкој) није се дешавало да поткрепљује (објашњава, или пак да употребљава) исказану, "неизвесну" реч пророка.

Пророци су чудесни, њихов низ је велики, јединствен и непоновив. Неки стоје појединачно, неки имају пратиоце, или круг ученика. Ни један од њих није покренуо масе. Сваки је задржао за себе напетост своје речи која је настајала између њега и народа коме је ипак припадао. За време живота, ни један од њих није имао (коначног) успеха. Они се појављују и позивају, а њихов позив на верност и ревност Јахвеу остаје до краја времена. Пророштво се не може окарактерисати као једна духовна, или пак религиозно-историјска појава. Овде не постоји уобичајена слика настанка, развоја, врхунца ширења и деловања у коју слику би се овај покрет могао обухватити. Сваки пророк на крају своје службе стоји тамо где је и почео; следећи пророк мора да почне све изнова: пророк Илија на Хориву износи своју жалбу (уп. 2 цар 19,10.22), а и Јеремија је био још очајнији.

Једини чин деловања у служби пророка јесте дело знака. У њему је на различите начине отелотворена пророчка реч. Тако нпр. у знаку имена (уп. Ос 1,4.6.9; Ис 7,3; 8,3), облачењу, тонзури (као Јеремија) (уп. 2 цар 2,23). Пророку Исаији је наложено да иде го и бос (Ис 20,2), Јеремији да остане нежења (Јер 16,2.5.8); такође и симболичке радње код пророка Језекиља (Јез 4,1-12; 5,1-4; 12,3-6), итд. Посебност пророчког позива сусрећемо у њиховом призиву и лику (уп. Ис 6; Јер 1; Јез 1-3; Ам 7,15; Ис 40,6-8), при чему се реч пророкова заснива на Божјој заповести да тако (у)чини.

Како је време делатности пророка ограничено, одн. уоквирено, што ће рећи да пророке сусрећемо до краја епохе царстава, додуше неке и касније - но каснији пророци су само ехо

некадашње величине, - то значи да је овај феномен подређен етапама Божјег деловања у историји Израилља и света. У периоду царева пророци нису радо нити редовно иступали. У време криза и историјских преокрета њихов позив је био веома гласан, многима неугодан, а историја Израилља познаје више тешких криза, посебно наглашених.

За Северно царство то су арамејски ратови у IX веку и претња Асирије која је на крају довела и до пада тога царства. И Јуда је у исто време био притиснут Асирцима, али је чудом, одн. Божјом вољом био спасен. На крају је и за Јужно царство (Јуду) настало време кризе кроз израстање Нововавилонскога царства чијим нападима је и подлегло. Око ових тачака криза усредсређује се пророчка реч. У време арамејских ратова, на северу су деловали пророци Илија, Јелисеј и Михеј, син Јемлин.

9. Дворски пророци

У периоду царства појављује се институционална, озваничена пророчка служба везана за двор и цара. Најславнији међу њима свакако су Гад и Натан, али се после њих у овом виду пророчке делатности све променило, најалост у негативном смеру. Ови пророци прате цара при путовањима (уп. 1 цар 22) и у оквиру храмовних свечаности проричу цару победе (Пс 60). У светиљштима изричу право/истину (Јер 28; Нем 6,12), при чему је као чувар храма и сведок присутан и (један) свештеник (Јер 20,1; 29,26). Ово је важило како за храм на Гаризиму, тако исто, као што видимо (Јер 29,26), и за јерусалимски храм.

Али је чињеница да су се овакви пророци чешће заузимали за интересе цара него за истину Јахвеом откривене речи. Оваква ситуација доводила је до тога да су се од њих ограђивали Богом позвани пророци (уп. Ам 7,14, Мих, Ис, Јер, Јез и Зах 13,1-6), јер су увек били у опасности "да играју како им се свира".

Са овим је такође везан и проблем истинитог сведочења/(сведочанства) Јахвеове речи, што запажамо са речју пророка Михеја, Јемлина сина (уп. 1 цар 22,5-28). Мање од једног века после тога почиње сасвим нова епоха пророчког покрега, епоха пророка писаца.

10. Лажни пророци

Поред већине правих, истинских пророка, у историји ове службе појављују се и лажни пророци. Одговор на питање одакле лажни пророци није лак, јер лажни пророк може да буде пророк самозванац који никада и није имао Божју реч, али и пророк којим се ((по)некада) Бог по своје свезнању могао послужити ради Њему познатих циљева. На ово као да указују текстови у смислу да је сам Јахве некада слао лажне пророке (1 цар 22,10-28; Понз 13,2-6), а и да су се неки пророци могли у својој служби показати невернима (1 цар 13,11-22; Јез 3,17-21; Понз 13,2-5). Према Понз 18,9-22 (сп. Нем 9,30; Зах 7,12), примећујемо како и пророци који нису позвани, када је то Јахвеова воља, одвраћају народ од магије и врачара.

Живот у овоме свету је препун противречности. Сви мисле да су у праву, а то се дешава и на верском подручју. Отуда, како да се открије истина? У таквим приликама пророци су говорили да само оно што се слаже са писаном Божјом речју важи као истина. У Понз 13

лажни је пророк онај који позива своје ближње да иду за "лажним боговима", који "подстиче на отпад од Јахвеа Бога вашег... који хоће да вас заведе са пута којим ти је Јахве, Бог твој, заповедио да идеш за Њим" (Понз 13, 5).

Лажни пророци су прекоревани за неверовање (Соф 3,4), за користољубље и новац (Мал 3,5.11), такође да ради личног интереса и угледа проричу лаж пред царем и пред народом (1 цар 22,13; Ис 10,10; Мих 2,11). Пребацује им се склоност пићу, прељуба (Јер 23,14; 19,23), подршка чињењу зла (Јер 23,4; Јез 13,22). Јеремија за њих каже да нису били "на већању Јахвеову" (Јер 23,22), а то значи да су (одн. да нису) са Њим сагласни, да су му близу (уп. 1 цар 22, 19-22).

Овим пророцима се пребацује да заборављају Име Божје (Јер 23,27), да наводе народ у заблуду (Јер 23,32; 29,8; Јез 13,10), јер је њихова реч, увек добра, увек проричу мир и благостање.

Изобличавајући ове пророке, прави пророци наводе да и ови пророци своја виђења и снове примају од самога Бога (Јер 23,25- 40; Јез 6,16; Мих 3,6). Уз то, за потврду својих речи овакви пророци могу чак и чуда чинити (Понз 13,2-6), мада се затим захтева да такви пророци, као и врачари, буду погубљени.

Отуда, на који начин разликовати правога од лажнога пророка? - Питање је тешко и сложено.

Једно од мерила за одређивање ове разлике пружа сам пророк Јеремија који захтева сагласност живота пророка са речју коју објављује. Он каже: "Пророк који прориче мир, када се збуди реч тога пророка, онда се познаје тај пророк да га је заиста послао Јахве" (Јер 28,9). Код пророка Михеја (3,5) слушамо да Јахве прети свим лажним пророцима "који заводе народ Његов" и "који гризу зубима својим и проповедају мир, а ако им (не)ко ко не да ништа у уста, против њега објављују рат".

Јеремија (23,13) окривљује лажне пророке да не призивају Јахвеа, него Вала. Пророк Језекиљ (13,5) оптужује пророке за немарност и недостатак упорности у моралном поправљању народа. Из овога видимо да су лажни пророци такође и они који не призивају Изабрани народ на покајање, не боре се против његовога моралнога падања. Корак до тога је пад у идолопоклонство, одн. негација свога Бога, Јахвеа.

Из ових разлога Понз (13,2-6; 18) заповеда истребљење таквих пророка и заводитеља, јер њихова реч није реч Јахвеова, него говоре по својој охолости (Понз 18,22), или пак "у име других богова" (Понз 18,20).

И писци, редактори девтерономијског слоја постављају онима који се представљају за пророке одређене критеријуме могућности прављења разлике међу њима. Истичу се три начела:

1. Прави пророк наговештава и добро и зло, Божју награду и Божју казну, коначно спасење, али и коначну пропаст;
2. Прави пророк усклађује свој живот са речима које проповеда, а његове речи су у складу са Тором, и
3. Остварење пророчких речи.

На ово се односи пропис из Понз 18,21-22: "Како ћемо познати реч коју није Јахве рекао? Што би пророк рекао у име Јахвеа, па се не догоди и не испуни, то је реч коју Јахве није рекао, него је из охолости говорио онај пророк. Њега (Јахвеа) се не бој!" (уп. такође, Понз 13,1-5).

Међутим, ово није увек најпозданији начин, јер се речи многих пророка не испуњавају одмах, него касније, па је за доношење суда ко је прави пророк потребна и процена слушалаца да верују у Јахвеову реч, са једне стране, а са друге стране, живот пророка који је такву реч изговорио треба да је у сагласју са његовом речи.

Пророк је, дакле, морао да буде доследни јахвиста, пример вере у средини у којој је делао. Стога и пропис у Понз 13,2-4(-6): "Ако међу вама устане пророк или који сања сне и (начини) вам знак или чудо, (3) па се испуни тај знак или чудо које ти каже, и он ти (затим) каже:

„Хајдемо другим боговима“, које не знамо „и њима да служимо!“ (4) - ти немој послушати што ти говори тај пророк, или сањач, јер вас куша Јахве Бог ваш да би се знало да ли љубите Јахвеа Бога свога из свега срца свога и из све душе своје.”

Пример складности речи пророка и њиховога живота сусрећемо код свих пророка, али изразит пример су пророци Осија, Јеремија и Језекиљ.

Такође, карактеристичан је однос Израиљаца према (истинитом) пророчанству уколико потиче од стране многобошца. То је случај Валама који је дошао из Месопотамије, из Фатуре, са намером да за новац приреди виђење и да изговори (прорекне) проклетство, али је ипак морао изрећи благослов који је остао забележен (уп. Бр 22- 24; Понз 23,4-5).

11. Пророци писци

О великим и малим пророцима писцима биће посебно речи касније. Сада само желимо приметити да се неким раним пророцима приписују књижевна дела, нпр. пророку Самуилу, Натану, и другима, која посведочавају макар писменост споменутих лица.

Први период пророка писаца, време од 750. до 700. године пре Христа, достиже свој врхунац упоредо са врхунцем моћи Асирије. На северу у ово време делују пророци Амос (око 750) и Осија (750- 725), а у Јуди Исаија (740-701. г.) и Михеј (721-701. г.). Два важна историјска догађаја тога доба су пад Самарије (721. године пре Христа) и опсада Јерусалима у време асирскога цара Сенахирима (701. г.).

Други период пророка писаца, од 650. до 587. године, поклапа се са падом Асирије и успоном Вавилоније. Око ових догађаја живахна је и делатност пророка. У време пада Асирије делују пророци Наум, Авакум и Софонија, а у време пада Јуде и разорења Јерусалима пророци Јеремија и Језекиљ.

Трећи период пророка писаца наставља се непосредно на последњи догађај: пророци у време егзила су Јеремија, Језекиљ, Девтеро-Исаија и неколико речи непознатог пророка. Такође, и овај период обухвата важан историјски догађај, а то је пад Вавилонскога царства 539. године и уздизање Персије.

У каснијој историји није могуће повући неке јасне црте са историјским догађајима. Оно што се дешавало у пророчкој делатности, припадало је целој оној епохи светске историје.

У позадини драме између Бога и Његовог Изабранога, али непослушнога народа, драме која се одвија на маломе и рушевном тлу Палестине, оцртавају се обриси светске драме, успона и пада великих царстава древнога Оријента. О овим променама говоре пророци. Сведочећи за себе да иступају по Божјој заповести, и они указују да је Јахве Бог Израилев - господар историје и да се све дешава са Његовим допуштењем.

Из овога видимо да се делатност пророка у изузетној мери односи на историју. Тај однос према њој, одлучујући за све пророке, чини немогућим да се обухвати делатност пророка и она сведе само у религиозне оквире. Ова делатност је обликовала и језик, и то свакодневни. Специфични теолошки и култни језички утицаји показују се на крају њене историје. Ова делатност се односи на прошлост, садашњост и будућност, такође и на Израил у целокупности његовога живота. Исто тако, и на његове суседне народе.

Однос према будућности је одређен основним обликом пророчке проповеди, а то је објава, реч, а њу је, при томе, потребно разликовати од предсказања неког догађаја у будућности.

ГЛАВА IV

ЛИТЕРАТУРА

Милош Ердeљан, Одељци о Служи Господњем код пророка Исаије, Београд 1941; A. Feldmann, Das Buch Isaias, Münster 1925; G. Fohrer, Die symbolischen Handlungen der Propheten, Zürich 1953; A. Guillaume, Prophecy and Divination, 1938; F. Horst, Die Visionsschilderungen der alttestamentlichen Propheten, EvTh 20, 1960; A. Jepsen, Nabi, 1934; A. Rebić, Prorok čovjek Božji, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1982; H. W. Wolf, Hauptprobleme alttestamentlicher Prophetie, EvTh 12, 1952/53, 533-554.

1. Настанак пророчких речи

Настанак пророчких речи и, у контексту са тим, доживљај и чињење онога о чему нам причају њихови извештаји, има своју дужу припрему коју је могуће поделити у више фаза:

- Прва фаза је тренутак личне обузетости духом, којом приликом "дух" или "реч Јахвеова" долази на пророка, када "дух" игра главну улогу код "пави" и култних пророка, а "реч" игра главну улогу код великих пророка. Он се тада често уздиже у једну другу сферу и у том тренутку доживљава тајно и трајно искуство. То може да буде визија (Ис 6), слушање (Јер 4,5), изненадна побуда (Ис 7,13), као и тајно знање о непријатељу са севера као код Јер (4-6). Ово тајно искуство је почетак пораста духовне самосвести, а може да буде праћено екстатичним доживљајем. Овај доживљај може да код пророка изазове осећај одузетости и уздигнутости, као код пророка Језекиља. У оваквој екстази пророк ипак остаје свестан своје личности у односу према Богу.

- У другој фази долази до тумачења и излагања појединих доживљаја од стране самог пророка у оквиру његових верских представа. Ново искуство се тумачи сходно општој представи о бићу Божјем и Његовој вољи, при чему се ова представа појачава. При томе, пророк нема перспективу времена.

- У трећој фази се дешава (раз)умна прерада доживљеног. Пошто доживљено треба да буде објављено, да не остане скривено другима, пророк га излаже сагласно вери у којој, одн. којом живи.

- У четврту фазу спада (евентуална) књижевна или усмена литерарна обрада у складу са старим говорничким обичајима, најчешће у метричко-поетском облику. Додуше, њен првобитни облик и ритам данас су умногоме промењени, али се ипак могу приметити и делом реконструисати. То је двостих (2x2), тростих (3x3), кратке строфе (Kurzverse), мешани облици, или пак, другачије. Ове речи пророка фиксирани су у једну тачку и предсказивале су шта ће се догодити, обједињујући у сувременој речи (презенту) и догађај из будућности.

Подразумевало се да су ове пророчке речи (уп. нпр. Јер 1,9; 2,7; 3,4) обучене у поетски облик, добијале ритам, а поезија није само уметнички облик, него је знак богонадахнутости, сусрет са небеским светом.

Реч исказана у поетском облику заслуживала је значај код старозаветнога човека, као што су то били благослов и проклетство. Пророк који је иступао у Јахвеово име, па и као учитељ мудрости позивао на традицију отаца, слушаоце је могао наћи само ако је своје речи износио у метричко-ритмичком облику.

Гримена овог начина (облика) изражавања уобичајена је у старооријенталној традицији, не само код пророка. Ипак, ова првобитна пророчка реч изражена у поетском виду (често у тзв. "Kurzverse") до нас није дошла, а разлога за то је било више.

Као највиши степен (бого)откривења реч је била примарна за делатност пророка. Она није била плод његове личне жеље, његовога сна или визије, него као нешто туђе што је обузимало његово биће, макар се он лично и одупирао (уп. Јер 2,7.9-10). О својим визијама пророци нас обавештавају да би њима потврдили своје послање од Јахвеа (Ис 6; Јер 1,4; Ам 7,1) или, пак, објавили откривену реч (Ам 9,1; Јер 24,1; Зах 1,7; 6,8). При томе, занимљиво је да су визије подређене откривеној речи.

Пророчка реч је обично почињала са: "тако говори Јахве..." (ко *amar JHVH*; "реч Јахвеова (Господња)" (*davar Jahve*), а завршавала се (такође често) са "n'um JHVH" (говор/изрека/реч Јахвеова).

Сан је пророку такође био важан. Наиме, и он је прихватао као облик откривења, али нижег степена, што потврђују Бр 12,6; Јер 1,4 (уп. Сир 31,1). У касније време и сан добија пуни степен важности (уп. Јов 33,15; 4,12).

2. Почетак пророчких речи

Пророчки говори могу почети изразима:

- hinne jamim baim (*ево, иду дани*) (Ис 39,6),
- ba et ha-hu (*у оно време*) (Соф 3, 19),
- haj anni (*тако ја био жив*) (Јез 5,11; 14,16.18.20; 16,48; 17,16.19; 18,3; 20,3.31.33; 33,11.27; 34,8; 35,6.11),
- hinne al (*гле, на*) וְהִנֵּנּוּ или וְהִנֵּנּוּ (Јер 21,13; 23,30.31.32; 50,31; 55,25; Јез 3,8; Нм 2,14; 3,5),
- ko amar JHVH (*тако говори Јахве*) (Ис 8,11; 21,6; 22,15; 38,1; Јер 6,6; 9,16; 13,1; 17,19.21; 19,1; 21,12; 22,1.30; 25,15; 26,2; 27,2.4.16; 29,5; 30,2; 31,7; 32,14; 34,2; 37,7; 44,25; Јез 4,6; 5,8; 6,11; 13,20; 21,8; 23,26; 26,3; 28,22; 29,3; 30,22; 29,10; 34,10; 35,3.13; 37,9; 38,3; 39,1; Аг 1,5. 7; 2,11),
- bi nišba'ati (*собом се заклев*) (Пост 22,16; Ис 45,23; Јер 22,5; 49,13; 44,26),
- ba-jom ha-hu (*у тај дан*), а у пророчким речима где се говори о догађајима који ће се десити у Есхатону, "aharit hajjamim" (*на крајудана*) (Јер 25,33; 48,41; Јез 29,21; 38,10.14.19; 39,11; Зах 2,15),
- hinne jamim baim (*гле, иду дани*) (Јер 7,32; 9,24; 16,14; 19,6; 23,5.7; 30,3; 31,27.31.38; 33,14; 48,12; 49,2; 51,52; 31,33),
- (v^e haja) ba et ha-hu (*и бићеу то време*) (Јер 3,19.20; 8,1; 31,1),

- b^c jammim ha-hema (ha eile) (*у те дане/у оне дане*) (Јер 3,16; 5,18; Зах 8,6.9.15.23; Јл 3,2),
- (hinne) b^c jamim ha-hem u baet ha-hi (*(и гле), у те дане и у то време*) (Јер 33,15; 50,4.20; Јл 4,1),
- (v^chaja b^c aharit hajjamim (*и биће у последње дане/на крају дана*)) (Јер 48,47; 49,39; Јез 38,16),
- ki anoki dibarti (*ђерјарекох/говорим*) (Јер 34,5; Јез 5,13.15.17; 21,22; 23,34; 24,14; 26,5.14; 28,10; 30,12; 34,24; 37,14; 39,5).

Може се приметити да је проблем порекла ових израза повезан са питањем порекла облика речи n^cum JHVH.

Израз "ко амаг JHVH" је веома стар, и често га сусрећемо. Изостаје само код Ос, Јл, Јон, Ав и Соф. Налазимо га како у делу канона "nevi'im aharonim", такође и другде у Петокњижју (Изл 4,22; 5,1; 7,26; 8,16; 9,1.13; 10,3; 32,27; 1 Сам 15,2; 1 цар 12,24; 2 цар 3,16; 20,1 (= Ис 38,1); 22,15). Ова формулација у овом делу канона уводна је за конкретне наводе у области делатности пророка, а да никада није повезана са формулацијом "n^cum JHVH". Чини се да је формулација "ко амаг JHVH C^cvaot" прастара и даје употребљавана у пророчанствима која су везана за ковчег Завета, и да је са тога места вршила утицај на речи/изреке пророка.

Формулација "n^cum JHVH" потиче од пророка виделаца, а истраживачи сматрају да је са Самуилом, првим пророком у Израиљу, примање откривења од стране свештеника преко ефода, замењено откривењем кроз личност једнога пророка. Нова врста богооткривења послужила се и новом формулацијом, тако да је стара свештеничка формула "ко амаг JHVH C^cvaot" замењена пророчким "n^cum JHVH". А. Jepsen (*Nabi*, 1934,71) указује на редакцијски рад каснијих пророка у вези Књиге о царевима. Његови налази су уверљиви: сви наводи формулације "n^cum JHVH" у делу канона "nevi'im gišonim" припадају текстовима који се сматрају пророчким. У питању су 1 Сам 2,30; 2 цар 9,26 и 2 цар 19,35.

Занимљиво је да је реч једнога пророка кога израиљска традиција познаје (и прихвата) из најранијег периода пророчке службе, уствари, реч Валама, многобожачкога видеоца (тог = ИНав 13,22; mahaze (= hoze) (Šaddaj) = Бр 24,4), који не користи формулу "n^cum Jahve" (реч Јахвеова), него "n^cum Bil'am" (*говори Валам*) (Бр 24,1). Ова (наводно одступајућа) формула указује управо на њену старост. Ова реч, иако произнета од стране многобошца, ипак је прихваћена кроз све текстове редактора, а управо у раним пророчким изрекама изостаје формула "n^cum JHVH" (а за свештенство је, рекосмо, била везана формула "ко амаг JHVH").

Из свега овога се може закључити да је израз "n^cum" стран, да је ушао са стране у говор/речи пророка. Тешко је тачно рећи када је дошло до замене формуле "ко амаг JHVH" са формулом "n^cum JHVH". У сваком случају, она потиче са ширег, одн. другог верског подручја и до сједињења је дошло у време пророка писаца који су термин записали.

Изгледа да се то десило у време пророка када су се појавиле представе о „Дану Јахвеову“, док Ам (5,8) показује да је ова представа већ постојала у време пророка писаца, и да је Израиљ разумео израз "ba jom ha-hu" (у онај дан) у томе смислу.

За пророке писце од раније су постојале формуле "ba jom ha- hu" и "n^cum JHVH", и оне су касније повезане са есхатолошким представама, али је теже одредити садржај представе на коју је пророк мислио са „Даном Јахвеовим“.

Сасвим је сигурно да је формулација "ко амаг JHVH Севаот" по својој пореклу свештеничка, изговарана у светилишту, дакле, била је култно-литургичка.

О изразу "n^cum" теже је донети тако сигуран суд. Могуће је да је он карактеристика "prophetie divinatoire" и да је овај израз, кроз своја својства, заменио специфично свештеничку формулу "ко амаг JHVH", везану за култ и богослужење.

3. Други облици пророчких речи

Пророчка служба у Израилу је вишеструко сложена, па је изузетно тешко сачинити једну свеобухватну представу о овој појави. Кроз цели Стари завет примећују се три основна облика пророчке проповеди:

- Речи (говори) пророка исказане(и) у перфекту, да је Бог чуо вапај и да се сетио свога народа. Ово видимо у примерима два најтрагичнија историјска периода израилског народа. Први је, подношење ропства у Египту (Изл 3,7), а други, вавилонско ропство (Ис 43,1).

- Речи (обећања) пророка исказана у облику футура, да ће Бог своје народу, или пак појединцу, испунити обећање, да ће се обећано и десити.

- Опис најављеног дела спасења разликује се од садашњег стања многоструко садржајно (уп. Ис 11,1-10).

Сваки од ових видова пророчке речи има своју сопствену историју, а при томе је потребно пазити коме је она упућена: да ли појединцу, Изабраном народу или, пак, многобожачким народима.

Споменуто је да су своје речи пророци најчешће облачили у поетски облик, који, нажалост, до данас није стигао у своје првобитноме облику. Ипак, сусрећемо и нешто очуваних остатака, а најбољи пример за њих су исповести пророка Јеремије. Поезија је и у то време сматрана божанским даром, а реч пророка, садржај пророчке речи потврђивао је да је поетски израз дар Божји, израз богонадахнутости.

Пророчка реч је обично почињала изразом "davar", "massa", "ko amar JHVH", "ти треба да казујеш, или пак другачије, а завршавала се, рекосмо, веома често са "n^eum JHVH". Сусрећемо и израз "massa", и он изражава реч претње коју Бог преко пророка упућује. Према наводу овога израза у Јер 23,33, можемо закључити да његова примена потиче из веома старог времена.

Ако је у питању образложење пророчке речи, сусрећемо облик исказне реченице која почиње са: לָחֵן (*Iahen*), יַעֲזֹבֶן (*ja an hen*), כִּי יַעֲזֹבֶן (*ja an ki*), אֲשֶׁר מִגֵּן אֲשֶׁר (*ja-an ašer*), нпр. Ис 29,13. Такође, код пророка Амоса имамо исказ: "Ви сте увек, и свуда први! Заиста, бићете први у поворци прогнаних!" (Ам 6,7).

3,1. Израз נאם יהוה (n^eum Jahve) (*говор/реч Јахвеова*)

У академском језику овај израз не сусрећемо. Његова етимологија није сигурна. Обично се доводи у везу са арапским "n^m" (*шапутати*), или се изводи од part. pass. Qal-a (*нешто „шапутано“*), или пак, као што је то код Јер 23,31, где сусрећемо једино место навода n^m у St. abs. у Qutul-именичкој форми, "тихи говорник (шаптач)".

У Старом завету овај израз сусрећемо ипак често, чак 376 пута, од чега 365 пута у формулацији נאם ... יהוה, као и у проширеној употреби, нпр. као "n^eum ... ha-meleh".

Историја овога израза указује на то да он није био искључиво пророчки стилски облик при њиховом говору, да његово порекло није карактеристика, спецификум, јединственост у употреби израилских пророка, или пак израилскога говорнога подручја, него да му је порекло

у употреби заклињача и виделаца са ширега подручја. Чини се да је израз старији. Они су сачували његов првобитни облик и функцију (уп. Бр 24,3.15), а место израза на почетку речи видеоца је да жели нагласити садржај његове речи и његова одговорност за изговорено пророштво.

Као важан пример примене ове старе формуле видеоца при наводу изговорене Јахвеове речи имамо Пс 110,1, подсећајући се при томе споменутога навода у Бр 24,3.15. Сусрећемо је и у 1 Сам 2,30; 2 цар 9,26; 19,33, премда се ово сматра "пророчком редакцијом", одн. каснијом интервенцијом у тексту. Пророк Амос је вероватно био први од пророка који је употребио овај израз за потврду Божје речи у 1. л. једн., и то на крају пророчке речи која је почињала са "ко амаг ЈНВН", при чему је ово на 13 места прилично сигурно (нпр. Ам 2,16; 3,5; 9,7), а када се појављује као међуформула, онда је ту свакако реч о интервенцији редактора.

Истога порекла је и код Ос; такође и код Мих она није првобитно постојала. Код Ис ову формулу ретко сусрећемо: као уводну формулу у Ис 1,24; 30,1, и, као завршну формулу у Ис 3,15; 7,3.6; 19,4; 31,9. При томе, потребно је приметити да Ис мало користи уводне и закључне формуле.

Чешће се као веза појављује код пророка Јер и Јез, наиме код Јер јавља се 35 пута као закључна формула Јахвеове речи, а 42 пута као веза у другим функцијама. Код Јез сусрећемо је око 40 пута као закључак говора, а око 20 пута у самом тексту, 13 пута за нагласак Божје речи "haј anni", од тога 9 пута у Јез 43,19-48,29, у одељцима где је формула обрнута.

Такође, веома често су је користили пророци Аг и Зах, а код Мал она је замењена формулом "амаг ЈНВН".

3.2. Израз *מַסָּה* (*massa*) (*бреме, тешкоћа, тегоба, терет*) у старозаветним текстовима

Делови текста који у заглављу имају овај израз указују да тај одељак има одређени карактер и намену. Израз се не сусреће у свим пророчанствима, него само као ознака неких пророчанстава једнога пророка. Тако се, на пример, код пророка Исаије сусреће у заглављима пророштава о Вавилону (Ис 13,1), Моаву (Ис 15,1), Дамаску (Ис 17,1), Египту (Ис 19,1), о "пустињи на мору" (Ис 21,1), о Едому (Ис 21,11), о Арабији (Ис 21,13), о "долини виђења" (Ис 22,1), о Тиру (Ис 23,1), о "животињама које иду на југ" (Ис 30.6-7).

Такође, израз може да стоји и у заглављу дела једне књиге, као што је то нпр. Нм 1,1 и Ав 1,1, но оваква употреба није дело писца него редактора ових књига. То показује како су каснија поколења (и редактори) разумели и протумачили пророкову реч, односно пророштво проклетства.

Израз *massa* можемо превести са "тешко/тегоба", а Ћ. Даничић га је превео са "бреме". LXX је овај израз превела са *λήμψα*, од гл. "*λαμβάνω*" (*узети*), а Vulgata изразом "*opus*".

Израз се може схватити као указивање на божанско порекло пророкове речи која се представља у виду некога бремена које је Бог наложио на пророка, а он треба да га преда ономе коме је одређено. При томе, треба нагласити да овај израз стоји на почетку пророкове речи/претње која има облик осуде и проклетства.

Речју *massa* пророци исказују суд, што је посебно карактеристично за пророка Наума када говори о Ниниви (Нм 1,1). Она је наведена и у одељцима књиге пророка Исаије, о суду над народима, такође у случајевима пророчанстава против свога народа, израиљскога, нпр. Ав 1,1, пророчанства о "долини виђења" у Јерусалиму (Ис 22,1).

На основу ових навода, може се закључити да израз *massa* има у себи смисао судске пресуде која се у пророштвима садржи, а коју Бог преко пророка изриче над многобошцима или, пак, над својим Изабраним народом.

4. Поетске форме у говору, речима пророка

Међу старе, но не и најстарије (Ламехова песма у Пост 4,23-24 је најстарија), поетске остатке текста Старога завета спадају речи благослова, почевши од благослова Исака над Јаковом (Пост 27,28.39). Ово исто важи и за Јаковљев благослов над 12-цом синова у Пост 49.

При томе, ритмички стил ових строфа је различит. Он може да буде 2x2, 3x3, 4x4, али је чест и мешани стил. Но, првобитни облик ових строфа је данас, ипак, најчешће загубљен.

Већина старозаветних пророка је поетски обдарена, па ипак најобдаренији пророци песници су Ам, Ос, Ис, Јер, Мих и Нм. Облик њиховога поетскога израза је различит, но веома често сусрећемо мешану метрику, као и кратке стихове (*Kurzverse*).

Код Ис 1,21-26, у тужбалици над Јерусалимом, сусрећемо схему низања стихова 3x2. У ст. 27 химна већ престаје, иако је схема низања стихова иста и у ст. 27-28. Песма је свакако и Ис 5, "песма о винограду", устројена по мешовитој схеми, 2x2, 3x3 (дистих, тристих), итд.

Што се тиче Девтеро-Исаије, он је више лиричар, иако је у души био песник, обадарен пророчким духом. Ако је реч о поезији, његов стил су стихови 2x2, нпр. Ис 40.

5. Садржај пророчких речи

Код пророка раног периода примећујемо више црта које се могу разликовати:

- Обећање изласка из Египта и време боравка у пустињи ставља се у контекст са обећањима која су примили патријарси;

- Обећање које је расло из благослова и било везано са њим, нпр. обећање Јуди (уп. Пост49,10-12; Бр 24,17-19). Ово су најранија обећања Изабраном народу који је угњетаван, обећања да ће његов непријатељ бити уништен. Иначе, речи проклетства (против) страних народа, старије су од речи суда над Израиљем. У раном периоду је реч *обећање* имала веће значење од речи *суда*.

Почевши од Амоса, сви пророци суда имају као саставни део свога деловања и значај обећане наде и спасења, или пак учешћа у њему, иако предање за ову епоху показује превладавање наговештаја суда. Контекст са пророштвима наде и спасења најбоље се примећује код Ам, у његовом низу речи о многобожачким народима (уп. Ам 1,3-2,16), а другачије је код Ис који је у одређеним таквим ситуацијама прорицао спасење (уп. Ис 7,3-16). У времену од Ам до Јер не наилазимо на чисто и јасно обећање спасења, а ако се наиђе, онда је делимично и ограничено.

Тако, нпр. код Ам наилазимо на његов условни суд, нпр. у 3,12; 5,6.15, а код Ос је то суд очишћења (Ос 2,1-25). То је изразито код Ис, када он за време сиро-јефремовског рата наговештава спасење Јерусалима (Ис 28,14-22), при чему је обећан опстанак само онима који верују у спасење.

Опис спасења је карактеристична црта пророчких исказа. У време раних пророка то су биле језичке формулације виделаца будућих догађаја, а у касније време, пак, и апокалиптичара. Дешавало се да су се њиме понекад служили и неки од пророка.

Посебно карактеристично за описе спасења јесте и то да се променљива стварност види узвишеном и оностраним у будућој стварности, нпр. да ће сионска гора надвисити све остале горе (уп. Ис 2,2), а да ће у тој будућности људи и животиње живети у миру, слози и заједници (уп. Ис 2,4; 11,6).

Описи спасења овога типа могу да буду делом веома стари, али су понекад при преузимању од стране појединих пророка актуализовани и наглашавани. Национални слом из 587/6. године пре Христа, и вавилонско изгнанство после тога, потврђивале су пророчке најаве 0 суду у VIII и VII веку.

Једнострана најавна спасења коју су неки од пророка наговештавали, показивала се као лаж и обмана. Сада је пророчка служба имала само једну могућност, а то је наговештај новог спасења које би се ослањало на већ постојеће пророчанство суда. То је случај са Језекиљом и Девтеро-Исаијом; наиме, Језекиљ је до националног краха био пророк искључивог суда, а када је дошло до пада Јерусалима, он постаје пророк наде. За Девтеро-Исаију је национални слом из 587. године био потврда његовог става. Осим тога, времену егзила припада и низ речи суда безимених пророка које сусрећемо у књигама пророка Исаије (13-14), Јеремије (50-51), речи над Едомом пророка Авдије, и др.

Пророчанства суда, будуће осуде у послеегзилскоме периоду, у ранијем смислу схватања суда више не сусрећемо, осим понегде као одјек овога вида пророчке делатности и њихове проповеди, нпр. код Малахије.

За послеегзилске пророке је значајна одлика да наговештавају неминовни наступ новог доба спасења. Са њиме, новим добом везана је и послушност Изабраног народа.

Код Агеја, Захарије и других пророка на појединим местима овај вид пророчког деловања у вези је са храмом и култом; са овим је у вези и стара линија култних пророка. Код Агеја и Захарије су и месијанска обећања која се ослањају на 2 Сам 7,12, и стара обећања о цару помазанику, Месији. Обећање да ће Зоровавел постати цар није се испунило.

Више обећања о доласку Месије настала су вероватно веома рано, и у вези су са старим обећањима о цару из 2 Сам 7,12 (уп. Пост 49,10-12; Бр 24,17). У старозаветним текстовима се она сусрећу у различитим варијантама (уп. Ис 9,1-7; 11,1-10; Мих 5; Јер 23,5-6; 33,15-16; Зах 9,9), али је занимљиво да свуда налазимо једногласност да је средишна тачка Божјег обећања спасења - обећање цара који доноси мир и правду.

Код Јез средиште ових обећања није цар, него вођа (кнез - (נָסִי)*(nasi)* (Јез 44,3; 45,22; 46,2.16.18). Код Девтеро-Исаије је обећање Јахвеовог Помазаника прешло на персијског цара Кира који је послужио као Божје оружје за разорење Вавилона и ослобођење Израиљаца. Наглашени садржај спасења јесте страдални слуга Јахвеов (Eved Jahve), у који лик се сливају особине карактеристичне за цара (уп. М. Ердељан, *Одељци о Слузи Господњем*).

Посебно упадљиво одступају најаве онога што ће доћи на многобошце. Речи/(говори) против народа (= многобожаца), као најавна несреће свима који се појаве као непријатељи Израиља, сусрећу се, када је пророчка служба у питању, веома рано и у контексту је са пророчанствима наде и спасења.

Код пророка писаца ова реч суда/осуде има посебно место и појављује се у облику посебних збирки (уп. Ам 1-2; Ис 13-23; Јер 45-51; Јез 25-32; Авд, Соф 2,4-15). Код Нм, Ав и Јл реч против туђих народа ова реч је исказана кроз богослужбене оквире. У послеегзилскоме

периоду, наспрам речи против страних народа стоје речи које наговештавају спасење (нпр. Ис 19; 63).

Изразито важну тачку у историји пророчке речи против туђих народа показује Девтеро-Исаија (Ис 45,20-25). Након што је сломљена моћ Вавилона, а са тиме и вавилонских богова, многобошци су позвани да спасење нађу у Јахвеу. На овој линији такође стоји и низ исказа код Јеремије (Јер 45-51).

У последњој етапи пророчке речи, реч против страних народа претапа се у апокалиптику. У овој врсти књижевне делатности, тј. у апокалиптици, црте лаганог претапања могу се приметити већ од времена вавилонског прогонства. Седам ноћних визија пророка Захарије (Зах 1,7 - 6,8) најјасније показују овај прелаз. Пророци постају видеоци "краја дана", тј. краја времена, и њима се у визији открива будућност Изабраног народа, а и страних народа. Слично је код Јер 38, код Јл, као и у апокалипси Ис 24-27.

Историјска драматика која је у апокалиптици одређивала пророчку делатност, сада се транспонује у историју последњих дана. Насупрот томе, у погледу пророчке делатности пророка Мал, на место одлучне и пуномоћне објаве Божје речи код овог пророка сусрећемо расправу. Он, Малахија, са својом пророчком елужбом и говором чини прелаз у поучну расправу.

Касније, пак, у кумранским мидрашима наилазимо и на покушаје тачнога обрачуна "краја дана" (уп. 4QMidrEschat^{ab}), али када се ова надања нису испунила, есенски писац каже да се "крај дана" продужио, јер су тајне Божје чудесне и неиспитиве (уп. IQpHab VII, 7-9).

У погледу, пак, месијанских представа и живих очекивања ове личности у периоду антике, сусрећемо даље разлике код разних заједница тога доба; есени, на пример, очекују двојицу Месија, Месију давидида и Месију аронида (свештеника), исто тако и једнога есхатолошкога пророка. Што се тиче предказаног "крај дана", очекивали су васкрсење мртвих (уп. 4Q521), есхатолошки (последњи) суд у огњу и "ново стварање" (уп. 1QS IV, 25).

Била су то очекивања која су у периоду антике обузимала већину Јевреја, као и фарисеје.

6. Символичке радње пророка

Скоро код свих пророка сусрећемо обичај да се служе симболичким радњама (G. Fohrer, *Die symbolischen Handlungen*). Овакав њихов начин поступања не треба просуђивати са наше данашње културно-историјске тачке гледишта, него га посматрати оком ондашњега семитскога човека. Тај поступак је тада имао намеру, као данас у модерној драми, да учини управо драматичним пророчке речи, да пророк изненади, задиви и придобије слушаоце. Овај поступак симболичног чина сусреће се код Јеремијиног безбрачнога начина живота (Јер 16,1-4), што је био знак предстојећих невоља, такође и његово разбијање крчага има исту симболику (Јер 19,1-13). Исти је случај и са његовим ношењем јарма када говори: "Упрегните се у јарам цара вавилонскога и покорите му се и народу његову да живи останете" (Јер 27,12).

Семити су волели реалне симболичке поступке, као нпр. када пророк Ахија Силомљанин цепа своју нову хаљину (огртач) на 12 комада и 10 комада даје Јеровоаму (1 цар 11,29-39), или када "лажни/ заведени" пророк Седекија прави гвоздене рогове и храбри царева Ахава и Јосафата да храбро иду против Сиријаца и узму од њих Рамот галадски (1 цар 22,10-12), или

када цар Јоас, на реч пророка Јелисеја, из лука баца стреле удаљ (2 цар 13,15-17), или када му заповеда да стрелама удара у земљу (2 цар 13,17-19).

Брак пророка Осије је препун симболике: он је символ Израилевога склопљенога Савеза са Јахвеом и Израилеве неверности томе савезу. Јахве је тај супруг, а Израил је његова неверна супруга. Пророк Исаија даје својим синовима симболичка имена: "Šear Jašuv" (*остатак ће се вратити*) и "Māher šalal haš baz" (*брз на плен, хитар на грабеж*).

Пророк Језекиљ је као неки (модерни) архитекта правио на улици макете града Јерусалима, куле, опкопе, насипе и посаде, проричући граду његову судбину (Јез 4,1).

Вековима касније, Немија као знак заклетве својих земљака истреса своја њедра (Нем 5,12,13), а такође и у Новом завету сусрећемо један случај, када пророк Агав појасом ап. Павла веже своје руке и ноге и прориче да ће човек чији је тај појас тако бити везан од стране Јудејаца у Јерусалиму (уп. Дап 21,10-11).

Могуће је да су у праисторији симболичких радњи (пре појаве пророчкога покрета у Израилу) овакви поступци били равни чину благослова, или проклетства (као и акти ексекрације), да би као такви утицали на будућност, али већ у време пророка (и великих и малих) овакве радње су припадале дубокој прошлости (и суседних народа, такође).

Код неколицине пророка цео њихов живот био је символ и знак будућности коју су нашвештавали. То је био случај нпр. са пророком Осијом, његовом женидбом и негативним искуством разоренога брака. Све ово је било стога што су се они при своме послању са њим потпуно поистовећивали. Стога пророк Исаија може да каже: "Ево, ја и деца коју ми је дао Јахве постасмо знак и чудо у Израилу од Јахвеа Саваота, који настава на гори Сиону" (Ис 8,18).

Овде можемо споменути и симболичка имена која су имала одређен пророчки смисао. Таквих примера сусрећемо код Ис 7,3; 8,1-4; 60,18; 61,6; 62,4.12; Јл 4,2.14; Ос 1,4.6.9.

7. Најава суда

Пророчка реч садржи најаву суда, али и могућност спасења. Када је изговорена у садашњости, онда је она, пре свега, реч опомене. Исказана реч еуда се увек на неки начин односи на личност којој је упућена. Таква је реч пророка Илије упућена Ахаву после убиства Навутеја (уп. 1 цар 21,19).

При свој разноликости оптужби, у целокупној историји делатности пророка у Израилу увек остаје главни разлог, а то је да се Израил својим Савезом везао за свога Бога, Јахвеа (ИНав 24,21- 27), али да га је изневерио. Опомињући се, и сећајући се прошлости, остатак Израилу у вавилонском ропству је схватио да се на њима испунила реч пророка, одн. да су били неверни Јахвеовом Савезу. То је управо главна мисао девтерономисте.

8. Опомене

Опомене су биле веома важан део пророчких речи; споменимо нпр. Ис 58,1-14. Кроз њих су пророци желели упозорити своје сународнике и одвратити од одступања од Савеза са Јахвеом. Њихов тон је тон проповедника који је уверен у оно што објављује: שְׁמַעו דְּבַר יְהוָה (*šim'u d'var JHVH*) ("чујте реч Јахвеову") (Јер 7,2). При томе се предочава да најављена несрећа може бити избегнута, а срећа се износи као могућа ако се изабере добри пут. Код ове литерарне врсте апелује се на срце човеково, при чему је то веома често и од пресудног значаја код пророка Осије. Ипак је тешко разликовати пророчке речи опомене од свештеничких говора који припадају паренези Девтерономија. Но, он је знатно млађи од њих, а ово је такође карактеристично.

У опоменама пророка (кроз најаву суда) могу се приметити три црте, и то: теолошке, политичке и социјалне. Социјалне, код Ам и Мих, а код Ис само делимично. Код Јер су оне само у позадини, ипак су присутне. Код Ос их уопште нема, а код Језекиља сусрећемо их у 22. гл. Политичке осуде потпуно изостају код Ам и Мих. Ос посебно оптужује вође народа и царе. Код Исаије су изражене оптужбе политичке природе, код Јер - да су политичке прилике и одлуке зависне од речи и воље Божје. И код Јез имамо политичких опомена, али оне нису наглашене. При свему овоме, карактеристично је да су код свих пророка политичке опомене истовремено и теолошке. Опомене због идолопоклонства за време и после егзила заједничке су код свих, одн. једине, а пре егзила оне нису наглашене, иако их сусрећемо код пророка Илије, Ос, а и код Јез. Код Јер оне имају важно место, такође код Соф. Код Ам, Мих и Ис потпуно изостају. Оптужбе због рђавог и немарног култа сусрећемо код ових пророка: Амаса, Осије, Исаије, Михеја, Јеремије, Софоније, Језекиља, као и код Девтеро-Исаије (уп. Ис 43,22-28). После егзила, посебно наглашено имамо их код Трито-Исаије и Малахије.

Наилазимо и речи осуде, опомене против лажних пророка који своју реч проглашавају за Божју и најављују спасење тамо где следи пропаст, што је посебно наглашено код Јер и Јез.

У време пророка писаца, пажња пророчких речи била је посебно усмерена на цара; такве су нпр. речи пре пророка Амаса. Мора се приметити да је служба пророка, посебно Натана и Гада, била усмерена првенствено подршци и заштити цара. Међутим, реч пророка против цара (одн. реч због неверја и неправде) лагано је дошла у први план.

Пророци подижу свој глас против цара ако дозвољава идолопоклонство, или ако га подстиче, одн. када суспендује стара Божја права. То су збивања везана за пророка Натана, Илију и Јер када цар презире Божју реч која је дошла на пророка. За време пророка писаца расте све више напетост између пророка и цара, све до прогонства и затварања пророка, нпр. Урије (уп. Јер 26,19-20).

С друге стране, ни један пророк писац није предузео ни најмањи корак против цара. Није се појавила ни једна странка пророка, није било устанка организованог од стране пророка, нити именована против цара.

Пророци нису ништа супротстављали царевима до своју реч, где је било потребно, и (своје) страдање. Пророк Осија иде најдаље и осуђује институцију царства (уп. Ос 7,3; 8,4), али ни код њега нема позива за рушење ове установе.

Неки од пророка су имали добре односе са царем, нпр. Исаија (са царем Језекијом) и Јеремија (са царем Јосијом). Цара су оптуживали само ако су за то добили заповест од Бога, или ако је та оптужба била неизбежна.

Да су се цареви приклањали речи пророка, показује нам 2 Сам (12,13), и тога је свакако било и чешће него што је забележено у књигама Старога завета. Драматично заостравање

односа између пророка и цара понекад је доводило до тога да се цар морао приклонити пророковој речи, и молити га за његову реч и савет, нпр. Јеремију.

Пророчке речи против царева најчешће су расуте кроз књиге Старога завета, а једну збирку имамо код Јер 21,1 - 23,8. Приговори пророка против погрешно схваћеног богослужења уперени су против својих сународника. Пророци Ам, Ос, Ис, Јер, Мих опомињали су сународнике на дубљи смисао жртава и приноса, тако да Јер (7,11) назива храм пећином хајдучком. То исто говори и Амос о жртвеницима (уп. Ам 3,14; 9,1-4). Приговори против свештеника такође су бројни (уп. Ос 4,14-11; 6,9; Мих 3,11; Јер 2,8; 5,30; 20,1 -6; 23,11), а најјаснији су код Ос у 4,6, где се каже да је свештенство престало да Тором поучава Изабрани народ што је било дужно да чини.

Не осуђује се служба свештеника, него непрепознавање тешкога часа у коме се налазе и губитак оцене чему давати предност. Од времена изгнанства пророчка реч и храмовно богослужење поново су блиски. Код Јез, Аг и Зах храм поново добија средишњу улогу. Ипак, и после изгнанства, због погрешно схваћеног култа, и даље примећујемо црте отпора (уп. Ис 66,1-4; Пс 50; 51).

9. Молитва пророка

Молитва је човеков разговор са Богом, али разговор који може да буде и без речи. Као посленици Божје речи, пророци су били у посебном односу са Њиме. Били су Његови заступници пред људима не само по религиозним питањима, него и по питањима у свакодневном животу, као што су социјална, такође политичка, иако ређе. Борили су се против искваренога култа (Ам 5,21; Ос 6,6; Мих 6,6-8).

О молитвама пророка знамо мало; па ипак, о молитвама пророка Јеремије знамо више. Молитве пророка, као и свих великих људи, можемо поделити на молитве за себе, молитве за друге и, такође, молитве пророка којима своје ближње позивају на молитву. Она је некад молитва благодарења, или химна, молба, тужбалица, и др. Када се пророк моли за себе, он то чини најчешће када је у невољи, или пак када његова проповед доживљава неуспех.

Тако пророк Илија, бежећи испред царице Језавеље, која је хтела да га убије, произноси молитву Јахвеу: "Доста је већ, Јахве! Прими душу моју јер нисам бољи од отаца мојих" (1 цар 19,4). Пророк Михеј, после неуспеха, такође се моли: "Тешко мени! Јер сам као кад се скине летина ... неста побожнога са земље, нема побожног (*hasid*) међу људима ... А ја сам у Јахвеа загладан, чекам на Бога који спасава! Чуће ме Бог мој!" (Мих 7,1-7). Пророк Јеремија у срци својој моли за Јахвеову освету над својим непријатељима (Јер 11,18- 12,6; 15,10-21; 17,12-18; 18,18-23; 20,7-18), а пророк Јона, као и Илија, моли да умре (Јона 4,1-3). Пророк Језекиљ моли и пита, зашто опет мора говорити у причама: "Ах, Господе, Јахве, па они говоре за мене: 'Ево поново причалице са његовим причама'" (Јез 21,5),

Али, пророку Јеремији после молитве Бог објављује: "Призови ме и одазваћу ти се и казаћу ти велике и тајне ствари за које не знаш" (Јер 33,3).

Када се пророк моли за друге, он се моли за народ, посебно када су велике невоље. Тако пророк Самуило позива народ на молитву после провале Филистејаца у земљу: "Сакупите све Израилце у Миспу да се Јахвеу помолим за вас" (1 Сам 7,5-9), а у време упада Асираца у Јуду цар Језекија шаље управника двора и Сомну писара код пророка Исаије да га моле: "Помоли се за остатак који је још преостао" (Ис 19,4). Такође касније, у време провале Вавилонаца у

Јудеју, цар Седекија шаље посланство пророку Јеремији с молбом: "Помоли се за нас Јахвеу, Богу нашему!" (Јер 37,3). Пророк Авакум је молио: "Докле ћу, Јахве, да запомажем, а ти да ме не чујеш?" (Ав 1,2.12).

Пророци су се молили посебно за царе. Тако се пророк молио за цара Саула када га је Бог одбацио (1 Сам 15,11). Непознати пророк моли се за Јеровоама кога је Бог казнио, и који је и непознатог пророка прогонио (1 цар 13,6). Даље, пророк Илија се моли за удовичинога сина (1 цар 17,22), а пророк Јелисеј за Сунамкинога сина (1 цар 17,22).

Својим опоменама и наговештајима казне пророци су побуђивали царе или, пак, свој народ да се одврати од рђавога пута. Тако, Наган указује Давиду да је учинио грех, што Давид признаје, исповеда се и каје (2 Сам 12). Пророк Илија прекорева цара Ахава због убиства Навутеја, а Ахав признаје и каје се (1 цар 21,27-29).

Када је пророк Исаија наговестио цару Језекији да ће ускоро умрети, цар се моли Јахвеу и каже: "Ах, Јахве, сети се да сам пред Тобом верно ходио, и исправна срца да сам чинио што је добро у Твојим очима" (Ис 38,1). Због искрене молитве, цару је, затим, живот био продужен.

Својим примером, пророк често даје вернима пример да га следе, и да се заједно Богу моле, као нпр. пророк Самуило (1 Сам 7,5-6). Много је случајева да пророци траже да се народ моли; тако Осија позива народ да се моли за опроштај својих грехова. Он вели: "Кажите му: 'Опрости сва безакоња и прими добро и принећемо Ти плод својих усана'" (Ос 14,3). Пророк Јеремија позива и подстиче народ да се моли за порушени Јерусалим (Јер 9,9), а изгнанике у Вавилону опомиње да се тамо моле и каже им: "Овако говори Јахве Саваот: 'Свим изгнаницима које одведох из Јерусалима у Вавилон! Градите куће и станујте, садите вртове и уживајте њихов урод. Жените се и рађајте синове и кћери. Тражите мир земљи у коју вас изагнах, молите се за њу Јахвеу, јер је њезин мир и ваш мир'" (Јер 29,4-7).

10. Право

Право је увек имало велики значај при изношењу пророчких речи. Високи етос и морални монотеизам прожимали су целокупно друштво Изабраног народа, а злоупотребе су осуђиване, нпр. в. поступак пр. Натана у 2 Сам 12,9 и пр. Илије у 1 цар 21,19, за што код пророка писаца сусрећемо многобројне примере. Поучан је пример пророка Јеремије у храму (уп. Јер 7,9), а ово сусрећемо и код пророка Амаса (Ам 2, 6; 5,10-13; 8,4-7), Језекиља, као и код других пророка.

а) Судски поступци и полемике

Кроз њих су пророци у име Јахвеа полемисали са неверним народом и стављали га на оптуженичку клупу. Њихових примера је много, но да споменемо нпр. Ис 28,14; 30,16; 40,27; 58,1-4; Јер 2,20.25.27.35; 3,4; 5,12; 7,10; Јез 11,3.15; 12,22; Ам 6,13; Соф 1,12; Аг 1,2; Мал 2,2.6.13. Примери вођења судских поступка су, такође, Ис 1,2; Ос 2,4. У њима Јахве износи суд своме народу, јер су се одрекли Савеза са њим. При оваквом поступку сведоци су небо и земља.

Елементе овога спора често сусрећемо изложене у појединостима. У овим случајевима Јахве је представљен речју судије, или тужитеља: "Ви сте одступили од мога винограда. Што сте опљачкали сиромасима, у вашим је кућама" (Ис 3,1; уп. Ис 41,1). При томе, тешко је разазнати у којој улози се овде код њега појављује Јахве, да ли као судија или као учесник у процесу. Ови случајеви показују оштрину и једностраност тужиоца и, истовремено, његову надмоћност.

Неравноправност учесника у спору показује се у томе што оптужени ретко долази до речи. У неколико случајева чујемо и реч оптужене стране, оптуженога. Када код пророка Михеја Јахве иступа као тужилац, ту чујемо и глас: "Шта је преступ Јаковљев? И шта је грех Јудин?" (Мих 1,5).

Овакве појединачна напомене служиле су писцу за наглашавање оптужбе, и за њено ближе објашњење (уп. Ис 49,14).

Један потпуни правни спор и расправу сусрећемо у Мих (6,1- 8); он је веома живахан, а у ст. 6-8 имамо и литургичке елементе. Овај спор отвара Јахве. Његове речи су мање позитивне оптужбе, до захтев, захтевано право.

Одговор се појављује у виду литургичких питања која поклоници упућују свештеницима када се налазе пред храмом, одн. када улазе у храм (уп. Ис 15,1; Пс 15,1). Питање је упућено пророку који на крају даје упутство. Из тога што народ одговара истим питањем, што Јахве говори у 3. л. једн. ("он"-стил), може се закључити да је реч о вештачкој, пишевој конструкцији.

Наводи појединих цитата ове литерарне врсте код пророка показују да је њихово порекло, уствари, у њиховој свакодневној употреби у правном животу тога доба, да су тај живот пророци познавали, да су га понекад користили и само узгред спомињали.

11. Књижевне врсте у речима пророка

У књижевном погледу, пророци су се служили разним књижевним врстама: аутобиографијом, биографијом, опоменама, параболома, расправама, виђењима, причама, дијалогом, наговором, сведочанством (истине), Тором, мудросним (поучним) изрекама, сатирама, песмама разних врста: свадбеним, тужбалицама, химнама (разних врста), молитвама, исповестима, писмима.

а) Аутобиографија

У аутобиографији пророк (у "ја"-стилу) износи свој живот, послање, искуство и страдања. Сусрећемо је код Јер (11,18-23; 15,20- 21; 17,14-18); Ис (6; 8,1-3), а такође код Јез (4-5; 8-11), Зах (1-6) и Ос, код пророка Михеја, сина Јемлина (уп. 1 цар 22,17-21).

б) Биографија

У биографији ученик, или редактор (у "он"-стилу) износи неке догађаје из живота одређеног пророка, или говори о његовој служби (Ис 1,1; 2,1; 7,1-3; 13,1; 36-39). Цела књига пророка Јоне спада у ову књижевну врсту.

в) Парабола

Често је сусрећемо у Старом завету, код пророка, такође. То су поређења која желе да слушаоцима објасне неко скривено значење. Јеврејска реч за овај израз је "mašal". Имамо их нпр. код Ис 5,1-13; Јез 34,1. Овде спадају и метафоре (*лавић Јуда*), као и алегорије.

г) Сведочанство

Ово је свечана изјава у име Божје. У уопштеном смислу речи, могуће га је везати за свештеника који изговара судску пресуду. Код пророка се оно односи на неки срећни или несрећни догађај који треба да се збуди у ближој или даљој будућности (уп. Јер 19,11; 28,16). Сматра се да су ове објаве најчешће биле кратке. Обично се препознају кроз присуство уводне и завршне формуле. Формула "Ко амаг ЈНВН" ("Тако говори Јахве") подсећа на сличне формуле на Старом оријенту повезане са исказима који се приписују боговима, или се стављају у уста владарима (уп. 2 цар 18,19). Исто тако, постоји и уобичајена формула за писма. При томе се узима да ће садржај бити познат доносиоцу (посланику), па ће га он саопштити примаоцу. Отуда и напомена: "Ти треба да кажеш" (уп. Јер 8,4). Крај вести је био често означен речима: "n'um ЈНВН" (*реч Јахвеова*). Израз "massa" означава реч претње. Према Јер 23,33, њена примена потиче из дубоке прошлости.

Објашњење се обично пружа уобичајеним исказима. И управо се у томе примећује дух јавизма. Пре свега, у најавама катастрофа честа је употреба уобичајених формула (уп. Ос 9,10-12; 12,12). У најавама срећних догађаја додаје се и објашњење, при чему се указује на извесност онога што се најављује (уп. Ос 11,9).

д) Расправа

Налазимо их као полемике са народом и са лажним пророцима. Примера ове литерарне врсте имамо код Ис 28,14; 30,16; 40,27; 58,1-4; Јер 2,20.25.27.35; 3,4; 5,12; 7,10; Јез 11,3.15; 12,22; Ам 6,13; Соф 1,12; Аг 1,2; Мал 2,6.13. У смислу судског поступка, пример су Ис 1,2; Ос 2,4. У њима Јахве позива народ да чује Божју поруку (нпр. Ис 1,2; Ос 2; 4). Почињу речима: "реците ...", "чујте ...".

ђ) Виђење

Сусрећемо их више врста, у сну и на јави, такође слушањем гласа, или виђењем очима (нпр. славе Божје, Ис 6,1; или симбола, Дан).

е) Наговор

Веома је стар и често је у употреби код пророка. Кроз њих пророк жели да одврати слушаоце од рђавога пута и да се они врате Јахвеовом путу, путу чињења добра. Наговори су обично почињали са: "Чујте!" (Јер 7,22). Имамо их нпр. и код Ам 3,1; 4,1; 5,1.

ж) Химна

Имамо химне разних врста: покајне, захвалне, поклоницке, тужбалице, елгије, сатире, сватовске песме, молитве, итд. У облику химни сусрећемо молитве, нпр. Ис 24-27. Такође и Маријина песма (Изл 15), Мојсијева песма (Понз 32), песма пророчице Деворе (Суд 5), и многе друге (нпр. Ис 42,10-13; Мих 4,1-5; Ам 4,13; 5,8; 9,5-6).

з) Елегија

Елегија је тужна песма, одн. песма која изазива сузе. Елгије су сродне са тужаљкама. Сусрећемо их код Јер 9,17-21; Плач 1-4; Јез 19; 26,17; Ам 5,2.

и) Сатира

Сатира је јетко исмевање лоших друштвених појава. Суерећемо је код Ис (14,3-21 ;37,22-29).

ј) *Сватовска песма*. Сусрећемо је нпр. код Јер 33,11.

к) Исповести

Исповести чине посебну врсту аутобиографије. У њима пророк излаже своја унутарња духовна искуства, а преко њих боље упознајемо одређеног пророка, његове унутарње кризе, и др. Посебно су нам познате исповести пророка Јеремије (11,18-12,6; 15,10-21; 17,14-18; 18,18-23; 20,7-18).

л) Тужбалице

Развијене су из погребних обреда. У њима су честе формуле као „јао, брате мој”, а оплакују ближње, изгубљени рат и др. Праћене су музичким инструментима, а нарикач је носио посебну одећу, кострет, или би скидао одећу, посипао се прашином и пепелом, скраћивао браду, косу и сл. Из ове литерарне врсте свакако да је најпознатији Плач пророка Јеремије.

Све ове литерарне врсте није лако систематизовати. Колико је богат живот, толико је богата пророчка реч. Већ први пророк писац (*Амос*) нуди нам велики број ових форми, одн. њихову мешавину.

12. Циљ старозаветних пророчанстава

Без сваке сумње, циљ старозаветних пророчанстава јесте обећање Месије, наговештеног још првим људима Адаму и Еви. Ово обећање је средиште, срж око кога се нижу остала пророштва. Да би Богоизабрани народ што достојније дочекао Месију, добио је на Синају Закон (Тору). Другим речима, овај Закон је божанско откривење пре појаве каенијих пророка. Од придржавања или пак непридржавања добијенога Закона, зависила је не само судбина Израиља, него и достојна припрема и дочек Месије. Стога су се пророци и трудили да свој народ приволе на придржавање откривене и задате Божје воље у Закону чињењем добрих дела.

Такође су га и изобличавали ако је Израиљ одступао од Закона због својих греха или пада у идолопоклонство, позивајући га да се покаје и поправи. При позиву на покајање и моралну поправку, пророци су му обећавали помиловање и спасење, а у противном, чекао их је неумитни суд Божји.

Отуда и доносимо закључак да је главни циљ, како Торе, тако и пророка био припрема Израиља, посебно, и целог човечанства уопште, да би достојно дочекао и примио Месију. Закон би без пророчке речи тешко опстао. Били су, дакле, потребни пророци да Изабраном народу оживљавају прописе Закона, да пророчки указују на Месију на кога се, према томе, и Закон и пророци односе.

Ови пророчки искази у којима се предсказују догађаји и околности из земаљскога живота Месије зову се *месијанска пророчанства*. Нека од тих пророчанстава толико су јасна да су каснији хришћански писци једнога од пророка, Исаију, назвали "старозаветним јеванђелистом" (*бл. Јероним*). Посебно су исцрпна Исаијина пророчанства о Месији униженом и страдајућем.

ГЛАВА V

ЛИТЕРАТУРА

R. Bach, Aufforderungen zum Fluch und zum Kampf im alttestamentlichen Prophetenspruch, 1962; S. Herrmann, Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit, München 1980²; А. Књазев, Пророци, Београд 1974; А. Rebić, Prorok čovjek Božji, Zagreb 1982; Д. Милин, Старозаветна историја, Матица српска, Нови Сад 1994; М. Милутиновић, Служба шеснаесторице пророка, Београд 1910; Радомир Поповић, Историјске књиге Старога завета, Београд 1985; G. von Rad, Theologie des Alten Testaments, I-II, München, 1968⁵; А. Robert-A. Feullet, Einleitung in die Heilige Schrift I. Das Alte Testament, Herder-Wien 1963.

1. Пророци старога Израиља

Морамо имати у виду да појмови *пророк* и *пророковати* нису истог значења у Старом завету и стога се звање пророк у Староме завету даје и људима који у правом смислу речи и нису били пророци. Тако, Свето писмо назива пророцима патријархе, оце Израиља: Аврам је назван пророком (Пост 20,7; Пс 105,15), Исак и Јаков, такође. Овим именом названи су у ширем смислу речи.

У ужем смислу речи, пророчка служба у Израиљу почиње са Мојсијем, свакако највећим пророком. И патријарх Аврам је доиста пророк - он прима Божји позив и следи га. Међутим, код Мојсија је другачије: он је пророк за друге; преживљава драму свога народа и непрестано је на ивици искушења; прима Божју поруку, предаје је народу и посредује за народ. Он је "човек Божји" (Понз 33,1), и свакако да је највећи старозаветни пророк. У Петокњижју је три пута назван именом пророк (уп. Бр 12,6; Понз 18,15 и 34,10).

И каснији пророци се позивају на Мојсија посредно или непосредно, и он је њихов узор, а видели смо да га најмлађа предаја, извор D (*Deutegonomium*) сматра и највећим пророком (Понз 34,10). Најстарија предаја, јавистичка (J), Мојсија чак разликује од пророка; за њу је он више него пророк: "Пророк кад је међу вама, ја ћу му се Јахве јављати, у сну ћу њему говорити. Али није такав слуга мој Мојсије ... уста у уста ја му говорим, и он ме заиста гледа ... и лице Јахвеово он сме гледати" (Бр 12,6-8).

Дакле, у Мојсију Јависта види личност која надилази све пророке. Арона, пак, Мојсијева брата, најмлађа предаја, слој P (*Priesterschrift*) (*Свештенички слој*) сматра свештеником, а Исуса Навина, Мојсијевог наследника, само за његовог наследника. Слој J наводи као почетак пророчког покрета случај са 70 стараца (уп. Бр 11,25-29). Бог је у њих послао свога духа и они "почеше пророковати" (וַיִּתְנַבְּבוּ)(*vajjitnabbu*), тј. почели су се чудно понашати, односно, плесати и

певати, а одлика таквога понашања јесте певање и игра. То исто одликује и Марију, сестру Мојсијеву, која уз бубањ свира, пева и плеше (Изл 15, 20).

Ово такође одликује пророчицу Девору (Суд 5) која уз музику пева химну захвалности. И пророци које сусреће млади Саул свирају и играју (1 Сам 10,5). Исто тако, и пророка Јелисеја захвата Божја рука када је чуо глас гудача (2 цар 3,15).

Разлог заш го слој D говори о Мојсију као пророку, одн. највећем пророку, јесте тај што овај слој ставља у Мојсијево време почетак свих израиљских служби: пророштва, свештенства и царства. Кроз Мојсијеву личност писац слоја D решава питање - какав треба да буде пророк у Израилу, а тиме решава и проблем појаве лажних пророка (уп. Понз 18,15-22).

Када су се Израилци уселили у Обећану земљу, сусрели су се и са пророцима народа који су је до тада насељавали. У то доба израиљским народом управљале су судије (*šoftim*) које је Бог подизао да га ослобађају од својих непријатеља. На различит начин позвани су од Јахвеа. На њима почива Његов дух, а Он са њима разговара, шаље их у одређене подухвате, обећава помоћ и прати их у ратовима. Па, ипак, они нису названи пророцима, изузев Деворе (уп. Суд 4,4-5). Ако бисмо наводили лица која су у Старом завету названа "пророцима", запазили бисмо да је тај списак веома дуг. Али, из времена судија, осим Деворе, знамо за још једнога безименога пророка (уп. Суд 6,7-10). Спомињу се и други пророци који наступају у различитим околностима (уп. Суд 2,1-3.20-22; 10,11-14; Јер 7,25). Они су свакако имали и одређене функције у "светоме рату" које су Израилци у томе периоду морали да воде (Види: G. von Rad, *Theologie II*, 22; R. Bach, *Aufforderungen*, 92).

И пре него што се Самуило родио, наступа у Израилу један безимени пророк. У тексту је назван само "човек Божји" (עִירֹהִים אִישׁ)(*iš Elohim*) (уп. 1 Сам 2,27). Он опомиње свештеника Илија због грехова и богослужбеног немара његових синова, и стога наговештава рђаве дане Израилу (1 Сам 2,27-36). Ово је додатак редактора D(евтерономисте) који посматра израиљску прошлост кроз призму престапа оних који су требали да воде израиљски народ (Илијеви синови) и кроз судбине свештеника који су потицали од Илијевих синова.

2. Пророци од Самуила до поделе царства (око 1040-922. г.)

Са пророком Самуилом, последњим судијом, наступа нови период пророчке службе. То је златно доба овога покрета, и то доба траје све време постојања царства, Северног и Јужног. У Самуилово доба се власт судија у потпуности одвојила од пророчке службе.

Ово је истовремено и доба дубоких криза. Од сточара и номада Изабрани народ постаје сталним становником села и градова, бави се земљорадњом, занатима, трговином. Он усваја културу суседних народа који живе на вишем културном нивоу. Упознаје њихове религиозне представе, бори се против њих, али их и прилагођава својим представама. Поседовање земље омогућава му да се обогати, а то исто чини и трговина.

Долази и до великог социјалног раслојавања. Са богатством и благостањем Израил заборава на скромност према себи, обавезе према ближњему и своме Богу, Јахвеу, одаје се раскалашности и неморалу, усваја неке многобожачке култове Астарте (Ашере) и Вала који ту моралну раскалашност подстрекавају.

Пророци наступају као служитељи и бранитељи чистог јавизма. Наглашавају верност Савезу са Јахвеом, као и општу верност свих племена амфикионији, Савезу. Они су Јахвеови

заступници пред Изабраним народом, Израилем, касније пред царевима, и они су духовне вође који увек храбро иступају пред царевима уколико су преступили Божју вољу.

Самуило је свештеник, судија, виделац (пророк). Најстарији слој, Јахвист (Ј) спомиње први пут Самуила у вези са младим Саулом који тражи изгубљене магарице и долази код Самуила у Раму (1 Сам 9). Према томе слоју, Самуило је био готово непознат; он је "човек Божји" и "виделац" који у храму служи, значи, био је свештеник. Саул га сусреће управо када је благосиљао жртву (уп. 1 Сам 9,11-18).

Наводи о њему говоре да га Бог позива ноћу (1 Сам 3,3-10), да му "отвара уво" (1 Сам 9,15) и да му говори (1 Сам 8,7.22; 16,7.12). Он народу преноси своје виђење, вољу Божју, "овако говори Јахве" (כה אמר יהוה)(ко amar JHVH). Јахвеу је увек веран и "није допустио да му ни једна реч падне на земљу" (1 Сам 3,19). Кроз исправност живота и одану службу Јахвеу народ увиђа да је Самуило постављен за Јахвеова пророка (1 Сам 3,20). Ту сусрећемо и једну важну белешку: "У старо време ко би ишао да пита Бога говораше: 'Хајде да идемо к видеоцу'. Јер ко се сада зове пророк (נביא)(nabi) у старо се време зваше виделац" (הקור)(toe). Својим сведочењем о Самуилу овај најстарији, јахвистички слој показује да у њему морамо видети, препознати више него што би то био један "предсказивач". "Он је постао стуб чистога јахвизма и утемељитељ теократског царства у Израилу. Он, Самуило започео је низ великих пророка" (А. Robert- А. Feullet, *Einleitung*, I, 465).

Наведена белешка указује на истоветност и сапостојање оба израза, макар у времену када је настала. Показује да се и "нави", за које звање имамо најчешће сведочанства из Вавилоније и Асирије, са својим екстазама и мантиком поистовећује са људима који (за себе) сведоче да су срели, видели и чули (глас) Бога, и да сада стога сведоче Божју вољу.

За време свога живота Самуило ужива неподељено поштовање свих, али и страхопоштовање; градске старешине му са страхом прилазе(уп. 1 Сам 16,4).

После сусрета Самуила и Саула слој Јахвист више не спомиње Самуила. Чини се као да је он за њега био пророк помесног карактера. Каснија традиција, Е (Елохист) ову празнину ће богато допунити. То су одељци који говоре о Самуиловом детињству и др. (уп. 1 Сам 1-3; 7-8; 10; 12 и 15). Ова традиција потиче из светилишта у Силому које се касније нашло у Северном царству. Око овога светилишта су се и касније, после Самуила, сакупљали пророци, нпр. пророк Ахија (уп. 1 цар 11,29).

Ипак, новија старозаветна истраживања указују да имамо тешкоће са именима Самуило и Саул, јер је слој Е из знатно каснијег времена (IX и VIII век), а објашњење Самуиловог имена према 1 Сам 1,20-„измољен од Бога"-неодговара јеврејском језику; наиме "S^cmuel" значи "Бог је услишио", а име "Saul" управо значи "измољен од Бога". Уопште, морамо имати у виду да се писац слоја Е недовољно занима за историју, јер описује прошлост у светлу својих теолошких размишљања. Ово ће бити још карактеристичније за касније слојеве D (Девтерономист) и P (Пристершрифт).

Елохистичком слоју су касније придавани и други подаци о Самуилу, нпр. да је он помазао и Давида за цара (уп. 1 Сам 16, 1- 13), да је Давид код њега бежао у Раму и Нов (1 Сам 19) и да је ту, при његовом бежању пред Саулом, стигао и цар Саул који је пао у транс, занос.

Ово су каснији додаци, сећања која приказују Самуила као великог пророка, поштованог и у касније време, време када је већ успостављена власт цара и када су постојале све установе, администрација, судство, војска, иако га у бити сви наводи приказују као одлучног антимонархисту. То ће касније бити и други пророци, Ахија Силомљанин, Илија, Амос, Осија, Софонија, Јеремија и Језекиљ.

Самуило је успешно учествовао у политичком животу, као што су то касније чинили пророци Натан, Илија, Јелисеј, Исаија, Авакум, Наум и Девтеро-Исаија.

Занимљиво је, такође, да ниједан слој не излаже како је и Самуило падао у екстазе и да се понашао као други, ранији или каснији пророци, као и сам цар Саул који се једном приликом

скинуо наг и ваљао по земљи (уп. 1 Сам 19,24). Можемо закључити да су у његовој личности (још увек) биле сједињене свештеничка, судска и пророчка служба.

У Самуилово доба, а биће свакако и пре, а и после (у време пророка Илије и Јелисеја, нпр.), сусрећемо заједнице пророка који живе у светилиштима и око појединих светилишта, нпр. у Гаваји (уп. 1 Сам 10,5), Најоту у Рами(1 Сам 19,19), Самарији(1 цар 22,10), Јерихону (2 цар 2,5), Галгалу (1 цар 1), Ветиљу (2 цар 2,3). Вероватно да такву своју делатност нису вршили без сагласности угледних и познатих пророка (уп. 2 цар 9,1), и стога су свакако и добили ово име. Једну такву групу пророка сусрео је и млади Саул враћајући се из Раме од Самуила (уп. 1 Сам 10,3-12).

За ове пророке је карактеристично да носе појас око бедара, имају огртач (уп. 1 цар 1,8; 2,8), имају неку врсту тонзуре (2 цар 2,23), издржавају се од свога рада или, пак, од милостиње (2 цар 4,8; 6,5), падају у екстазу, свирају, певају, играју, скидају хаљине са себе и леже наги на земљи (уп. 1 Сам 19,24).

Иако се пророци понекад понашају необично, ипак су ревносни јависти и врше велики верски утицај. Одлучно се противе култу Вала и других божанстава околних народа, и зато су од неких царева прогањани и убијани (1 цар 9,2.10.14). Касније помажу (војводи) Јују у истребљењу присталица Валовог култа (2 цар 10,15-27).

Хроничар (летописац, последњи писац и редактор који дела после вавилонскога ропства) приписује Самуилу и "Књигу Самуила видеоца" (уп. 1 дн 29,29).

Иначе, уз цара Саула (1020-1000. г.) спомиње се (свештеник) Ахија (син Финеса, сина Илија, свештеника из Силома) (уп. 1 Сам 14,3), који има пророчких својстава. Он се помоћу оплећка саветује са Јахвеом и пророкује Саулу (уп. 1 Сам 14,18-22). После Самуилове смрти сусрећемо пророке који проричу кроз сан и преко урима (уп. 1 Сам 28,6.15).

Са свештенством из Нова Саул је био у сукобу. Пребацује им се да су стали на страну претендента на престо, Давида. Стога је и дошло до убиства целога дома (прво)свештеника Ахитова, 85 лица. Бекством (бегунцу) Давиду спасао се само Авијатар, унук Ахитовов (уп. 1 Сам 22,11-20).

Постојале су и жене које пророкују (али и оне које призивају духове, као врачара из Ен Дора којој је ишао и Саул) (уп. 1 Сам 28,7). То је већ била злоупотреба пророчке службе, а дух мртваца (Самуила)(?) кога је жена призивала, прекорева Саула што не слуша Јахвеову реч) (уп. 1 Сам 28,12-14).

После Самуила, за време владавине цара Давида (1000-961. г.) спомињу се по имену пророци Гад и Натан.

Гад је царски пророк и "виделац Давидов" (*navi hoze David*) (2 Сам 24,11). Живи на двору и саветује Давида (уп. 1 Сам 22,5) да не чини зло и прекорева га за преступ (2 Сам 24,1; 1 дн 21,9).

Натан чини то исто, такође прориче Давиду вечно царство (уп. 2 Сам 8-16), али и казну (2 Сам 12,7-12). Натан се чудно меша у политичка питања - учествује у намештеном избору Соломона за цара и помазује га (1 цар 1,8). Текстови га називају "navi", али он није био екстатичар, нити се код њега појављују црте егзалтираности, типичне за пророчке заједнице тога доба.

Натану се приписује и једна писана збирка, "Књига пророка Натана" (уп. 2 дн 9,29), додуше, од стране (каснијега) хроничара (летописца).

Као виделац у 1 дн (25,5) спомиње се (свештеник) Еман, но летописац је, иначе, као писац и редактор доста млад, тако да ово сведочанство није уверљиво као што су то ранији слојеви. Могуће је, чак, да је он син Јоила, унук пророка Самуила (уп. 1 дн 6,33; 15,19).

Немамо много сведочанстава о пророцима у време владавине цара Соломона (961 -922. г.), а и она која имамо приказују Соломона негативно. Он је по својој природи био деспот, а дозвољавао је и религијски култ страних народа. Чини се као да се међу пророцима створила

опозиција према цару; 1 цар га веома оптужује. У његово време свакако, у старом светилишту у Силому делује пророк Ахија који симболички цепа плашт на 12 делова и Соломоновом слуги Јероваому обећава власт над 10 племена (1 цар 11,11.12.29-31). Касније као старац (слеп) прориче Јероваому (922-910) пропаст његова царства (1 цар 14,1-16).

Летописац наводи да је он своја пророчанства и писмено забележио (уп. 2 дн 9,29). Ипак, треба имати у виду да иза ових извештаја стоји писац Д слоја (кога он користи, настао вековима касније, а који се није одушевљавао Соломоном, јер је дозволио практиковање многобожачког култа), али се такође овај писац није приклањао ни Јероваому, који је политичку поделу Израиља на два дела претворио у верски раскол. Наиме, поданицима забрањује одлазак у Јужно царство и гради светилиште у Ветиљу, где поставља лик златног телета, који лик (додуше) представља столујућег Јахвеа, што је био туђи, египатски утицај и искушење за народ. Такође, Јероваом укида левитско свештенство и поставља свештенство одано двору.

3. Пророци после поделе царства 922. г.

После поделе царства сусрећемо пророке који делују и у Северном и у Јужном царству. Тако, пророк Семај (уп. 1 цар 12,22- 24; 2 дн 11,2) одвраћа цара Ровоама (922-913) од рата са Јероваомом (922-910. г.). Овај пророк иступа још једном, при нападу египатског фараона Сисака (945-925) на Јудеју (2 дн 12,5-8), тако да је овај напад завршен само пљачком града и јерусалимскога храма. 2 дн 12,15 приписује му и једно дело, "Књигу пророка Семаја".

Један пророк из Јудеје коме не знамо име, "човек Божји" (1 цар 13,1-3), прориче ветилском жртвенику брзи крај, док Јероваом заповеда: "Држите га!" (1 цар 13,4), а када се цару рука паралисала, он моли пророка да се помоли за њега Јахвеу, што пророк и чини, и цару се рука исцељује (1 цар 13,6).

Подизање златног телета у светилишту у Ветиљу (и Дану) од стране цара Јероваама како његови поданици не би ишли у Јерусалим и тамо приносили жртве (1 цар 12,28-30), био је само један део приговора које су Јахвеови пророци износили против цара Севернога царства. Централизације култа још увек није било, а постојала су и друга (још старија) светилишта.

За пророке је цар Давид и даље био идеал вере у Јахвеа, и његови наследници, тј. цареви у Јуди имали су увек предност у поверењу народа. Ово посебно важи кад се има на уму верско стање у Северном царству, где цареви често одступају од Јахвеа, тако да пророци окрећу свој поглед ка Јерусалиму, и због тога су често мета прогона својих царева.

Треба ипак имати у виду да су ове традиције записане касније од стране девтерономисте и да су неки стари догађаји описани догађајима из живота млађих пророка, ближих писцу ових слојева.

У наставку (уп. 1 цар 13,11, и даље) овај писац, девтерономиста приказује још једног старог пророка у Ветиљу коме је било драго због пријатељевога (познаниковога?) проклетства изреченога одступничкоме жртвенику у Ветиљу. Он је желео да угости овога пророка и успео је да га код себе сврати. Но, како је овај пророк имао од Бога заповест да нигде не свраћа, а он је то ипак учинио, био је кажњен и лав га је растргао (уп. 1 цар 13,28). Споменути стари пророк га је часно оплакао и сахранио. Затим је својим синовима заповедио да и њега, када умре, сахране покрај његових костију (уп. 1 цар 13,31), јер ће се зацело збити што је огласио по речи Јахвеовој за олтар ветилски".

Виделац, пророк Ид је писао о делима Јудиног цара Ровоама (922-913) (2 дн 12,15), а написао је и једну књигу, "Књигу пророка Ида" (2 дн 13,22; уп. 12,15).

За време цара Асе (911-870. г.) делује пророк Азарија, син Одидов (уп. 2 дн 15,1-8) који охрабрује цара на верску обнову у Јуди и Венијамину.

У наставку, у 1 цар 16 сусрећемо пророка Јуја, сина Ананијева, који је деловао за време владавине цара Васа (909-886. г.), кога је опомињао да га је Јахве из праха подигао и поставио за цара (уп. 1 цар 16,2). "Ананије виделац", очигледно отац пророка Јуја, ревносно и одважно опомиње цара Асу (911-870) "што се није поуздао у Јахвеа, Бога свога", него у савезника, цара сиријскога, те је стога од стране цара Асе био затваран (2 дн 16,7-10). Ипак, 1 цар (10-34) сведочи за цара Асу да је био први од царева који је извео верску реформу, наиме, свргао је са власти своју мајку Маху која је практиковала култ страних божанстава, порушио њихове олтаре и забранио неморални култ на тим местима. Ситуација је нејасна, али Јуј је био први пророк који је због своје речи био ухапшен.

Према хроничару (2 дн 19,1 -3), пророк Јуј дела и долази у додир и са царем Манасијом (687-642. г.) кога прекорева и хвали у исто време. Такође, пророкује и Израилевом цару Васи (909-886. г.) и предсказује му уништење породице због Јеровоамовог греха (1 цар 16,7), што се и испунило када је војвода Зимрије (885. г.) убио Васиног сина и наследника Илу (886-885. г.) и побио целу његову породицу (1 цар 16,7. 9-13).

Тројицу пророка, Семају (2 дн 11,2; 12,5), Азарију (2 дн 15,1) и Ананија (2 дн 16,7-9), девтерономиста не спомиње, али су познати млађем писцу, хроничару. Истраживачи понекад сумњају у поузданост сведочанстава хроничара (стога што је најмлађи), но његов допринос је ипак велики, јер делове своје грађе црпи из других старих предаја, извора које наводи (уп. нпр. 2 дн 9,29; 12,15; 13,22).

У периоду владавине Израилевог цара Ахава (874-853. г.), по веру у Јахвеа настало је тешко време. Његова жена Језавеља је била ћерка Етвала, сидонског цара, и у Јуду је донела хананске култове Мелкарта (= Вала) и Астарте. Иако је цар био поштовалац Јахвеа, ипак је био под утицајем своје жене, те су пророци због њених прогона морали бежати из земље (1 цар 18,4; 19,10.14).

Пророк Илија и његов ученик Јелисеј (*Бог је помогао*), такође су велики пророци који су дали печат овоме времену. И само Илијино име, јеврејски אֵלִיָּהוּ (Elijahu) (*мој Бог је Јаху - Јахве*), говори да су његова реч и делатност били усмерени ка јединоме правоме Богу, Јахвеу. Ревност за Јахвеа гонила га је да се свом снагом бори против синкретизма који је преко Језавеље и њоме заведеног култа почео да се шири Јудејом.

Девтерономиста им у књигама о царевима посвећује доста пажње. О пророку Илији се говори од 1 цар 17-19 + 21 + 2 цар 1-2 (тзв. Илијин циклус), а о Јелисеју: 1 цар 19,16.19 + 2 цар 2,16-20 + 6,8-23 + 9,1-10+13,14-19.

4. Пророк Илија (אליהו)(Elijahu) (*мој Бог је Јаху/Јахве*)

Чини се да је историјски материјал девтеронимисте о пророку Илији у 1 цар 17-19 и 21 веродостојан. То је нека врста Илијине биографије настале већ негде крајем IX века. Ову биографију са јаким наслагама теолошких размишљања аутора, девтеронимиста је обрадио тако што је неке догађаје из Илијиног живота приписао његовом ученику Јелисеју (уп. нпр. 1 цар 17,10-16 са 2 цар 4,1-7 и 17,17-24 са 2 цар 4,32-37), желећи да нагласи да ни Јелисеј не заостаје много иза свога великога учитеља.

Овде не можемо детаљно износити догађаје из живота пророка Илије. Било је великих прогона правоверних, посебно пророка од стране Језавеље. Тако је и Илија побегао и крио се крај потока Хората (1 цар 17,2-6), а када је ту нестало воде, отишао је у Сарепту где га је примила једна удовица. Затим се враћа у Јудеју где га због суше у помоћ тражи цар Ахав (874-853. г.). Затим следи приказ на брду Кармилу, који је очигледно био старо светилиште. У време цара Давида (1000-961) овде је слављен Јахве, а касније је све више почео да јача утицај феничанских божанстава.

Збуњује нас навод да пророк Илија убија чак 450 Валових лажних пророка, те да је крв од њих лила потоком, што се приказује као освета због Језавељина чина над Јахвеовим пророцима, као и навод да пророк Илија приноси жртву.

Како да разумемо ове наводе девтеронимисте? У ствари, иза овога покоља не стоји пророк Илија, него се покољ одиграо касније; њега је извршио војвода Јуј, каснији цар (841-814. г.), који је на престо дошао убиством Јорама (852-841. г.), Ахавовог унука. На превару је у Валовом храму у Самарији сакупио све његове свештенике и пророке и погубио их (2 цар 10,18-27), а Језавељу је бацио кроз прозор палате. Готово исти текст сусрећемо и у 1 цар 18. Такође, овакво убиство, и да се заиста одиграло, не бисмо смели сматрати осветом или претераним фанатизмом. То је, у ствари, било старо Божје право да се свака врста отпада казни смрћу (уп. Изл 34,13; Бр 25,4; Понз 13,7-12).

Видимо, дакле, девтеронимиста је Илији приписао све оно што је касније Јуј учинио, јер је Илија раније ревновао за Јахвеа, а из те струје је потекао и Јуј. Такође, према једном предању (1 цар 19,16), Илија је по Божјем наређењу помазао Јуја за цара, а према другој (2 цар 9,1-3), Јуја је за цара помазао један од Јелисејевих ученика.

Занимљив је, такође, и Илијин пут на Синај. То је повратни (обратни) пут израиљскога уласка у Обећану земљу. Наводи су симболични: Илија путује 40 дана до Синаја (1 цар 19, 8), а Израиљци су путовали кроз пустињу 40 година (Изл 24,18; Бр 14,33); као и Израиљце, и њега Јахве поји водом и храни хлебом (1 цар 19, 8; уп. Изл 15,22 - 17,7); као некада Мојсије (Изл 19,16-19), и Илија на Синају сусреће Јахвеа и са њиме разговара (1 цар 19,7-17). Он је, као некада Мојсије, нови и велики пророк. Ту му се открива (и свима нама) да он није сам, једини поштовалац Јахвеа, него да у Израиљу има још "седам хиљада оних који не савише своја колена пред Валом, нити га уснама целиваше" (1 цар 19,18).

У 1 цар 19,15-17 наводи се да му Јахве наређује да помаже Асаила за сиријског (арамејског) цара, а Јелисеја за пророка. И овде, поново примећујемо да девтеронимиста црпе своју грађу из ранијег извора. Он је нивелише и избегава антропоморфизме и све друго што би Јахвеа могло да помеша са природом; ту је близак начину размишљања елохисте.

Овде поново имамо двоструко предање, наиме, према 2 цар 8,7- 15; 9,1-13, не Илија него Јелисеј и његови ученици помазују Асаила за цара, а и сам избор Јелисеја је према 1 цар 19,19-21 другачији него што је изложено у 1 цар 19,6. Ово не треба да нас изненађује, јер је стари семитски начин излагања историје био другачији - оцу се приписује оно што је учинио син, или обратно.

Извештај о Мавутеју и његовом винограду као поседу не само његовом, него његовог рода, племена, коначно Јахвеовом, у 1 цар 21 подсећа колика је разлика између израиљскога схватања установе царства од народа у окружењу, који су као и Ахав, одн. његова жена Језавеља, мислили само на своју личну корист.

После тога пророк Илија се дуго не појављује. Тек када је због болести, а пред крај живота цар Охозија (853-852. г.), син Ахавов, послао у Акарон посланике да питају пророке бога Велзевув(л)а, хананског бога мува, пред њих је изашао Илија и питао их: "Еда ли нема Бога у Израилу?" (уп. 2 цар 1,6).

Посланицима се Илија није представљао, нити су га они познавали. Када су се вратили, испричали су цару кога су сусрели и шта им је рекао. Охозија закључује да је то био пророк Илија, и слао је три посланства узастопно да га ухапсе и доведу. Два педесетника са по педесет војника прогутао је огањ, а треће посланство Илија је поштедео пошто га је заповедник молио: "Човече Божји, дати је драга душа моја" (2 цар 1,13). Илија је цару поручио: "Нећеш се дигнути са посегље на коју си легао, него ћеш умрети" (2 цар 1,17). Охозија је и умро исте године, а на његово место је дошао његов син Јорам (852-841. г.).

Илија је "после тога умро (узео се на небо) под загонетним околностима" (А. Rebić, 39), одн. како девтерономиста каже: "са огњеним колима и огњеним коњима отиде Илија у вихору на небо" (2 цар 2,11). И сада, пре своје смрти, као и приликом пута на Синај, Илија (са Јелисејем заједно) предузима пут у израиљску прошлост: иду до Јерихона и чудесно прелазе реку (у обрнутом смеру од израиљског уласка у Обећану земљу). Илија завршава свој живот тамо где је некад и Мојсије умро. Илија је био достојни претеча каснијих пророка.

Девтерономиста наводи да Илија није умро него да се узео на небо, јер је био "Божји човек", и као такав, припадао је Божјој близини. Осим тога, у време писца девтерономисте није се ни знало место где је пророк Илија сахрањен. Он је био, попут Мојсија, такође и достојни претеча каснијих пророка.

У Новом завету (нпр. код Лк 7,15; 9,51.54.61) јеванђелисти користе више елемената да читаоцима објасне личност Господа Исуса Христа, Месије, па их налазе и у приповедању апокрифног списка "Илијина апокалипса" (*Ηλίας προφήτης, Ηλίου άποκάλυψις*). Према Оригену, навод у 2 Кор 2,9, а према Епифанију и речи у Еф 5,14 потичу из овог апокрифног списка.

За Јована Крститеља Господ Исус Христос је рекао да је он "Илија који треба да дође" (Мт 11,14).

5. Пророк Јелисеј (עֲלִישָׁע)(Eliša) (Бог је помогао/спасава)

Јелисеј наставља Илијино дело. Активан је свестрано. Наследио је Илијин огртач (плашт) који му помаже да чини чуда. Као пророк има ученике и познат је у овом покрету, али такође делује и политички. Прелази границу Израилља (моавски рат: 2 цар 3; арамејски рат: 2 цар 6-7; учествује у дамаштанском преврату: 2 цар 8,7-15); његова чуда су велика (као и Илијина), такође је велика његова улога у избору војводе Јуја за цара (841-814. г.), а Јуј ће спасити јавизам. Илија и Јелисеј су били велика брана према 450 царевих пророка Вала и 400 Ашериних пророка које је штитила царица Језавеља. Ово крвопролиће Јуј је извео тако што је прво убио Ахавовог унука Јорама (853-841. г.) и Јудиног цара Охозију (841. г.), управо у тренутку када је Охозија дошао у посету Израиљевом цару Јораму који се лечио у Језраелу од

рана из боја са Асаилом, сиријским царем. Јуј је убио Јорама, а Охозија је био само рањен. Преминуо је у Мегидону, а слуге су га превезле и сахраниле у Јерусалиму (2 цар 9,27-28). Затим је у граду Самарији поубијао "све што мокри уза зид", што значи, све мушкиње из Ахавове породице (2 цар 9-10).

Пророк Јелисеј је желео промену на царском трону као и освету над Јорамом, Ахавовим сином, но оваква зверства свакако да није могао прихватити. Стога је девтерономиста уздржан и пише да Јуја не помазује за цара Јелисеј него један његов ученик (уп. 2 цар 9,1- 10), те је покушао да Јелисеја не веже толико за овај политички преврат који је био праћен бројним убиствима криваца, али и недужних. Разлози за ово су јасни, јер је Јуј превише окрвавио своје руке. Према девтерономисти, Јуј је касније поступао као и некада Јероваам. О овоме говори девтерономијска критика над Јујем у 2 цар 10,28-31.

Девтерономиста пише о Јелисеју као о највећем пророку чудотворцу Старога завета, и истиче да му је од посебне помоћи био плашт пророка Илије. Јелисеј њиме дели воду Јордана да би се вратио. То исто је чинио и Илија (уп. 2 цар 28). Девтерономиста жели да кроз чуда нагласи његову величину. То исто жели рећи са оздрављењем воде (2 цар 2,19-22), као и осветом над децом која су му се ругала што је био ћелав (или је то пророчка тонзура?!) (2 цар 2, 23). Ово нас изненађује, но треба имати у виду да је хтео рећи да се казна односи на оне који се изругују Јахвеу, односно његовом пророку. Многа су и друга његова чудеса: спасење жене једног умрлог пророка (2 цар 4,1-7), чудо код удовице у Сарепти (уп. 1 цар 17,72), затим, низ догађаја са женом Сунамком код које је становао и чудесно јој подарио сина, кога је касније и мртвог васкрснуо (уп. 2 цар 4). Ово чудо има сличности са Илијиним чудом учињеним такође удовици (уп. 1 цар 17-24). За време глади чудесно је нахранио припаднике пророчке заједнице у Галгалу (уп. 2 цар 4,38-44). Такође имамо и чудо са 20 јечмених хлебова којима храни велику групу људи (2 цар 4,42-44). Сиријског војводу Немана оздравља од губе (2 цар 5-19), а свога слугу кажњава губом јер узима дарове без његовог знања (2 цар 5,20-27). Чак и после своје смрти учинио је чудо: наиме, када су неког човека положили у његов гроб, тај човек је оживео (2 цар 13,21).

У основи ових традиција о Јелисеју, у ствари, стоји велико поштовање чланова пророчких заједница према њему, јер је он био њихов учитељ и око њега су се окупљали (уп. 2 цар 4,38), са њиме заједно јели (2 цар 4,43), а неки су чак и живели у кући о којој се пророк Јелисеј бринуо (2 цар 6,1-2).

У тим пророчким заједницама, у којима се строго држало јахвизма, после Јелисејеве смрти настале су многе усмене традиције о њему и његовим чудима. Чланови ових заједница су у те традиције о Јелисеју уносили и елементе из живота неких ранијих личности из Старог завета.

Јелисеј је одиграо значајну улогу за време опсаде Самарије од стране сиријске војске. Охрабрио је цара Јоахаза (814-798. г.) обећањем да ће победити (уп. 2 цар 7). Како се то и десило, Јелисеј је стекао углед и код цара и у народу. И Јоас (798-783), Јоахазов наследник, је веома ценио Јелисеја. Јелисеј је умро управо на почетку његове владавине, а Јоас га је пре смрти посетио и над њим плакао (2 цар 13,14). Остао је у великој успомени свима: онима којима је наговештавао зло био је брана, одн. упозорење да тако не чине, а и онима којима је чинио добро, охрабрење и подстрек.

При опису његовог живота сусрећемо и нешто што нас изненађује, нпр. да наговара арамејског цара Асаила на рат против Израиљаца (2 цар 3,14.16-20).

6. Остали пророци

Било је и других пророка које треба споменути. Девтерономиста наводи и једнога безименога пророка који често иступа у време Ахавово (уп. 1 цар 20,13-14.22.28.35-43). При походу за ослобођење Рамота галадскога од Сиријаца, цар Ахав пита за савет своје дворске пророке, њих 400, а Седекија, син Хананин прорече му победу (1 цар 22,11), али Јудин цар Јосафат (870-848. г.), који је ту био, није имао поверења у њих, те стога зову Михеја, сина Јемлина (1 цар 22,13), који им предсказује пропаст. Цар га је стога дао затворити, а он му је одговорио: "Ако се у миру вратиш, Јахве није преко мене говорио" (1 цар 22,28). Ахав је тешко рањен у боју и до мрака је умро, а сахрањен је у граду Самарији, чиме се испунило Илијино пророштво поводом Ахавовог греха над Навутејом (1 цар 22,38; уп. 21,19; 2 дн 18,4-27).

Овде се, у случају пророка Михеја, сина Јемлина, Седекије, сина Хананиног, и других царских пророка (1 цар 22,8), први пут поставља питање ко је прави пророк, одн. који пророк говори у Јахвеово име. Са пророком Михејом, сином Јемлиним, на сцену ступа нови тип пророка. Духовни миље ових пророка који иступају самостално није култ, као што је то често било код ранијих. Они се појављују из народа и често делују при некадашњим хананским светилиштима, сада преузетим од Израилјаца, у којима су ови почели да поштују хананска божанства и да им служе.

Ови пророци се осећају посебно призваним од Јахвеа да опомену свој народ и зову га на покајање, стављајући му у изглед спасење или пропаст, благослов или проклетство, такође и Јахвеову правду, љубав и добро. Они су тиме постали исправитељи често рђавог односа дворских пророка. Службу пророка проширили су тако што су проповедали сведочећи својом личношћу, статусом и позвањем, стављајући га под призму привидне негације, као нпр. пророк Амос (7,14). Овако нешто се на Оријенту није могло сусрести.

У време цара Јосафата (870-848. г.) виделац, пророк Јуј, син Ананијев, кори цара због савеза са Израилевим царем Ахавом (2 дн 19,2). Такође, у периоду његове власти сусрећемо Јазила, сина Захарије, од синова Асафових, који обећава цару победу (2 дн 20,14-26), до које је и дошло.

И Елиезер, син Додавин, из Маресе, опомиње цара Јосафата због савеза са Охозижом (853-852. г.), сином Ахавовим, и услед намере да заједнички граде флоту која би пловила за Тарсис. Пророкова реч се испунила, јер су се лађе разбиле (2 дн 20,37).

Пророку Јују хроничар приписује "Књигу Јуја, сина Ананијева" (уп. 2 дн 20,34) која је унета у "Књигу царева Израилевих".

Такође, хроничар спомиње Захарију, сина свештеника Јодаје (уп. 2 дн 24,20-22), који је деловао у време Јудиног цара Јоаса (835-796. г.) и кога је цар дао каменовати, као и "Божјега човека" који Јудиног цара Амасију (796-781. г.) наговара да не узима у помоћ војнике из Северног, Израилевог царства у рату против Сиријаца, него да их отпусти и да се у боју узда у Јахвеа. Цар је прихватио савет, Израилце отпустио и они су се срдити вратили кућама, сведочи девтерономиста (уп. 2 дн 25,7-8). Битку која се одиграла у "Славној долини" Амасија је задобио (2 дн 25,7-11).

Још један неименовани пророк појављује се у време цара Амасије; опомиње га што после боја против Идумејаца "донесе богове синова Сирових и постави их себи за богове, клањаше им се и кађаше им" (2 дн 25,14). Цар га на ову реч пита да ли га је неко поставио цару за саветника, а пророк му одговара: "Знам да те је Јахве наумио истребити кад то радиш и не слушаш мога савета" (2 дн 25,16).

У време овога цара, Амасије, родио се пророк Амос у месту Текуји, и он је најстарији пророк писац. Међутим, пре него што пређемо на пророке писце, сусрећемо још неколико

пророка "неписаца". Тако, пророк Овид (2 дн 28,9) саветује Израилјевог цара Фекаја (738-737. г.) да после боја ослободи заробљене Јудејце и да ропством браће не повећава грехе које су починили они и оци њихови (2 дн 28,9).

У време Јероваама II (783-743. г.) деловао је пророк Јона, син Аматјин (2 цар 14,25; Јона 1,1).

У време Јудиног цара Језекије (716-687. г.), пророк Урија прориче пропаст Јерусалима (Јер 26,20), а његовом сину Манасији (687-642. г.) безимени пророк предсказује пад царства (2 цар 23,11; уп. 2 дн 33,18).

За време Јудиног цара Јосије (640-609. г.) велику славу и поштовање код цара и народа уживала је пророчица Олда (2 цар 22,14; 2 дн 34,22). У књизи пророка Јеремије (Јер 26,20) као његов савременик и сатрудник спомиње се пророк Урија, син Семајин, из Киријат Јарима, а такође и Семаја из Нелама (Јер 29,31-34), за кога каже да пророкује одметање од Јахвеа.

Неке од ових белешки о пророцима настале су касније, и сведочанства о њима су веома вредна јер указују на велико уважавање код Израилјаца када је у питању вредновање речи једнога пророка. Опомена правих пророка чврсто је сведочила да се Јерусалиму ближи крај, што су лажни пророци одбацивали, а што се ускоро и обистинило. Појава "лажних пророка" касније се и увећала, тако да на њих упозорава пророк Језекиљ (Јез 13,17), док се једна таква "пророчица" у време Немије, Ноадија, изричито и спомиње (Нем 6,14).

ГЛАВА VI ПРОРОЧКЕ КЊИГЕ

ВЕЛИКИ ПРОРОЦИ

ЛИТЕРАТУРА

A. Bertholcl, Das Buch Hesekiel, Freiburg 1897; Доментијан, Лекције из Св. писма. Пророчке књиге Ст. завета, Београд 1908; Н. Burgmann. Ein Schaltmonat nach 24,5 Jahren im chasidischen Sonnenkalender. Revue de Qumran 8, 29, 1972, 65-73; Die Endzeitermine im Danielbuch, ZAW 86, Heft 4, 1984, 543-550; M. Greenberg, Ezechiel 1-20, Herder, Freiburg 2001; B. Duhm, Das Buch Jeremia, Tübingen und Leipzig 1901; O. Eissfeldt, Einleitung in das Alte Testament, Tübingen 1964; C. H. Cornill, Die siebenzig Jahrwochen Daniels, 1889; М. Ердѣљан, Одељци о Служи Господњем код пророка Исаије, Београд 1941; J. Fischer, Das Buch Isaias, [Teil: Kapitel 1-39, Bonn 1939; G. Fohrer, Einleitung in das Alte Testament, Heidelberg 1979²; Н. Gunkel, Jesaja 33, eine prophetische Liturgie, ZAW 42, 1924, 117/218; W. Harrington, Uvod u Stari zavjet - Spomen obećanja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1987; A. Mailland, La "petite apo- calypse" d'Isaie, Diss. Lyon 1956; A. Jaubert, Le calendrier des jubiles et de la secte de Qumran, VT 3, 1953, 250-264; Le calendrier des Jubiles et les jours liturgiques de la semaine, VT 7, 1957, 35-61; K. Marti, Daniel, Tübingen 1901; E. Osswald, Zum Problem des vaticinia ex eventu, ZAW 75, 1963, 27-44; Петковић Јован, Узвишење и прослављање Слуге Господњег, "Богословље", 1985, св. 1. и 2.; Тих. Радовановић, Лекције из Светога писма Старог завета, Београд 1930; R. Smend, Die Entstehung des Alten Testaments, Stuttgart 1989⁴; C. Steuernagel, Lehrbuch der Einleitung in das Alte Testament mit einem Anhang über die Apokryphen und Pseudepigraphen, Tübingen 1912; С. Томић, Ilijino vrieme, Zagreb 1985; Veliki proroci, Zagreb 1987; P. Volz, Der Prophet Jeremia, Leipzig 1928; A. Weiser, Einleitung in das Alte Testament, Tübingen 1963; E. Würthwein, Der Text des Alten Testaments, Stuttgart 1963.

а) Увод

Пророчке књиге припадају, не златном периоду, времену Давида и Соломона, него периоду националнога сутона, времену изгнанства и повратка изгнаника у отаџбину. Оне покривају време од око 300 година. Већина је упућена Јужноме царству, Јудином. Исаија, Јоил и Михеј деловали су пре пада Јерусалима у руке Вавилонца 587. године пре Христа; Јеремија, Авакум и Софонија писали у време пада и за време изгнанства, а Агеј, Захарија и Малахија у време повратка, почев од 538. године. Остали пророци, Осија и Амос деловали су у Израиљу, Северноме царству, које је пало у руке Асираца 722. године; Јона и Наум су своје поруке упућивали Ниниви, престоници Асирскога царства; Данило је деловао (на двору) у Вавилону; Језекиљ међу јудејским изгнаницима, а Авдија своје речи упућује Едому, вековном непријатељу Изабранога народа.

Иначе, пророчке књиге у старозаветном канону нису наведене по времену делања пророка чије име носе, него по достојанству, угледу пророка. Овај израз, "пророчке књиге" у јеврејском канону нема исто значење као код нас хришћана, наине, они их деле на: "n^evi im gišo- nim" (*ранији пророци*) и "nevi im aharonim" (*каснији пророци*).

Међу "n^evi im gišonim" Јевреји убрајају: ИНав, Суд, 1 и 2 Сам, 1 и 2 цар. Ове књиге називају се тим именом стога што се верује да су их написали пророци и што је у њима описан живот и рад појединих пророка, као и време у коме су ови пророци деловали.

Такође, постоји и много дубљи разлог, наине, ово време није било доба обичне историје, него време када се она посматрала оком пророка, у светлу његове поруке, а то је, да срећа и благостање Израиља зависе од његовог става према своме Богу Јахвеу, и према Савезу који је Он склопио са својим "Изабраним народом", Израиљем. Израиљ живи у миру и благостању ако је веран Јахвеу, чува Савез и придржава се Торе, а ако није, онда је на помолу и отпад, а и непријатељи су на границама.

У "nevi im aharonim" Јевреји убрајају: Ис, Јер, Јез и 12 малих пророка. Примећујемо, дакле, да књига пророка Данила није међу пророчким књигама - наине, убројана је у "Списе" (K^etuvim), трећи део јеврејског канона. Подела пак на "велике" и "мале" пророке спољне је природе и не даје објективан суд о важности и утицају појединих пророка.

Код Јевреја сусрећемо ову поделу на одређен начин прво код ИСир у тзв. "Химни отаца" (ИСир 44,1 - 49,16) где он наводи Ис, Јер, Јез, Јов и дванаест малих пророка = שנים עשר הגבאים (*s^enet asar ha-n^evi im*) и жели да њихове кости устану из гробова. Назив "мали пророци" потиче од бл. Августина, из његовог дела "De civitate Dei" (18,29), само из разлога што су списи са именима ових старозаветних пророка краћи у поређењу са списима великих пророка.

Апокалиптични део књиге пророка Захарије (Зах 12-14), тзв. Девтеро-Захарија, иако настао касније, 250. г., одн. можда коначно тек 165. године пре Хрисга (А. Weiser, *Einleitung*, 240, 293), није сматран као посебан део (спис) него је прикључен већ постојећој књизи. Поједине, пак, књиге само су приписане некима од пророка, нпр. књига пророка Јоне.

Оваква подела одражава и различита схватања и вредновања пророчког покрета код Јевреја и код хришћана, касније. У пророку Јевреји не цене само поруку, пророштво, него и његово свеукупно дело(вање) у своме времену и окружењу. Хришћани, пак, обраћају већу пажњу пророчима и њиховим порукама, пророчанствима, посебно месијанским пророчанствима која су се испунила на Господу Исусу Христу.

Ако бисмо пророке писце наводили *хронолошки*, њихов поредак би био следећи:

- VIII век: Амос, Осија, (Прото-)Исаија (1-39. главе), Михеј,
- VII и VI век: Софонија, Наум, Авакум и Јеремија,
- Пророци вавилонскога ропства: Језекиљ и Девтеро-Исаија (Ис 40-55. гл.),
- VI век: Трито-Исаија (Ис 56-66. гл.), Агеј, Захарија (Зах 1-8. гл.),
- V век: Ис 24-27; 34-35. гл., Авдија и Малахија,
- IV век: Јоил и Девтеро-Захарија (Зах 9-14).

1. ПРОРОК ИСАИЈА (יְשַׁעְיָהוּ) (ješa'ajahu)

(*Јахвеје помоћ. Спасење*) (Ἰσαΐας) (Књига пророка Исаи)

1. Живот пророка; књига пророка Исаије

1,1. Књига пророка Исаије у јеврејској Библији носи наслов יְשַׁעְיָהוּ (*J'sa'ajahu*), у LXX Ἰσαΐας, у словенској Библији **Књига пророка Исаи**. Она се налази као прва међу књигама великих пророка, но равинска традиција (*Baba batra 14b*) ставља је после књиге пророка Јеремије и Језекиља, можда стога што је у коначном облику настала после њих.

Пророк Исаија је, према предању, био угледног рода (Ис 7,3; 22,15). Отац му се звао Амос (אָמֹס) (Ис 7,3; 8,2), али то није пророк Амос (אָמֹס) јер се његово име, као што видимо, пише другачије. Према јудејској традицији, пророков отац је био брат цара Амасије (אֲמָסִיָּהוּ или אֲמָסִיָּהוּ) (796-781. г.) (уп. 2 цар 12,22; 13,12; 14,8; 15,1). Одрастао је у Јерусалиму (и чини се да је само у Јерусалиму и деловао).

Исаија је био виделац, а његове мисли слободно се крећу целим овим временским периодом. У једном тренутку описује Божји суд над Јерусалимом (Асирци само што нису ударили), у следећем, говори о општем Божјем суду над злима, онда, о крају света и о почетку савршеног мира и правде. Оно што види да се у његово време дешава, у основи је вечних и општих начела. Он у трену иде од појединачнога ка свеопштем, а онда се враћа на појединачно.

Исаијина књига показује да је био веома образован, да је био чак учитељ мудрости. На ово указују његове полемике против "мудрих политичара". Био је ожењен и жена му је била пророчица (Ис 8,3) (или је пак овај назив стога што је била жена пророкова). Синовима је дао необична, симболична имена, једноме "Šear jašuv" (*остатак ће се вратити*), а другоме Maher šalal haš baz (*брз на плен, хитар на грабеж*) (Ис 7,3; 8,3).

Према Ис 6,1, на пророчку службу је позван у години смрти цара Озије (Азарије) 740. г. пре Христа, и деловао у време царева Јоатама (740-736г.), Ахаза (736-716. г.) и Језекије (716-687. г.), у политички веома значајном времену када су асирски цареви Тиглатфаласар III (745-727), Салманасар V (726-722. г.), Саргон II (721-705. г.) и Сенахирим (704-681. г. пре Христа) покушавали да освоје Египат и да под своју власт подвргну државе и градове у Сирији и Палестини.

Могло би се закључити да његове последње речи, које могу да се докажу, потичу из 701. године, а то је опасност по Јерусалим од стране асирског цара Сенахирима.

Предање говори о мученичкој смрти пророка Исаије за време цара Манасије (уп. *Ascensio Isaiae* 5,11-14 и Јевр 11,37). За ово предање знају Јустин Мученик, св. Атанасије Велики, Тертулијан, Лактанције, бл. Јероним, бл. Августин.

1,2. Делатност пророка Исаије

Делатност пророка Исаије може се поделити у четири периода:

Први период, од позива у пророчку службу до почетка сиро-јефремовског рата, дакле, од 746/740. до 736. пре Христа. Речи из овог периода сусрећемо углавном у Ис 1-3 и Ис 5.

Други период обухвата сиро-јефремовске ратове, 736-735. године пре Христа, у којима су Дамаск и Северно, Израилево царство покушавали да Јужно царство, Јуду (= Ахаза) приморају на учешће у савезу против Асирије. Пророк Исаија је иступао не само против тога савеза, него и против политике цара Ахаза (736-716. г.) да прихвати вазални однос код асирских царева, и да их као савезнике позове против нападача на Јуду. Како у овоме није успео, повукао се за дужи низ година (Ис 8,16-18). Речи из овог периода сусрећемо у Ис 5,25-29; 7-8; 9; 17; 28.

Трећи период, 716-711. године пре Христа, боље се разликује после пропасти оба нападача, и при покушају цара Језекије (716- 687. г.) да се са другим царевима укључи у савез ради ослобађања од вазалског односа према Асирији. Покушај ослобађања је пропао, и пророк Исаија позива на уздржавање и ћутање. Речи из овог периода сусрећемо у Ис 14,28-32; 18; 20; 28,7-22; 29,1-14; 30,8-17.

Четврти период су године другог покушаја цара Језекије да у току палестинскога устанка, уз помоћ Египта, постигне независност Јудеје. Устанак је довео до опустошења Јуде, поробљавања већег дела земље, велике претње заузимања Јерусалима и потпуног потчињавања цара Језекије. Речи из овог периода, у којима пророк Исаија сада гледа Асирце другачије него раније, сусрећемо у Ис 1,4-9; 10,5-15.27-32; 14,24-27; 28-32.

1,3. О књизи пророка Исаије

Не знамо када је настала књига у садашњем облику. Она је сложеног литерарног карактера и настајала је у дужем временском периоду, а многе речи из ње пророку су само приписане.

У књизи сусрећемо три наслова: у Ис 1,1; 2,1 и 13,1, а у библијској науци, данас, узима се да његову књигу, уопштено говорећи, можемо поделити на три дела:

- Ис 1-39, Прото-Исаија,
- Ис 40-55, Девтеро-Исаија, и
- Ис 56-66, Трито-Исаија.

И поред овакве "хронолошке" поделе на Девтеро-Исаију и Трито-Исаију, показује се да је, литерарно гледано, и први део његове књиге *збирног садржаја*, наиме, поједини одломци из овога дела потичу чак из VI и V века и, штавише, да су млађи, али је ипак највећи део аутентичан и датиран из VIII века. Свакако, то су пророчанства у Ис 1-11; 14,24-27; 18; 28-32.

1,4. Садржај

Пророштва против Јуде и Јерусалима (Ис 1-12),

- а. Пророштва пре сиро-јефремовског рага (Ис 1-5),
- б. Књига о Емануилу (Ис 6-12),
- в. Пророштва о страним народима (Ис 13-23).

Есхатолошка пророчанства:

Велика апокалипса (Ис 24-27),

Збирка претњи (Ис 28-33),

Мала апокалипса (Ис 34-35),

Историјски додатак (Ис 36-39).

Ис 1-12, где сусрећемо пророштва против Јуде и Јерусалима, можемо да поделимо у пет група:

- Ис 1. Речи које су сакупили ученици пророка Исаије,
- Ис 2-4. Прве проповеди пророка Исаије,
- Ис 7 - 11,16; 9,9. Различити фрагменти,
- Ис 6,1 - 9,6. Књига о Емануилу,
- Ис 12. Псалом, доксологија коју је додао каснији ученик да би заокружио овај део.

Пророштва против страних народа (Ис 13-23) већим делом су настала у периоду који је претходио паду Самарије 721. године пре Христа, или пак непосредно после пада. Ова збирка је коначно закључена после ропства, јер многа од пророштава у овој збирци нису дело пророка Исаије, нпр Ис 13; 14,22-23 (против Вавилона), као ни пророштва о повратку из ропства (Ис 14,1-21).

Ис 28-33, одељак о Асирији, садржи пророштва изговорена од 713. до 701. године. Ис 36-39 је историјски додатак, преузет из 2 цар 18,13-20,19. Додали су га пророкови ученици, и са њиме се желело рећи колико је пророк Исаија имао право.

Ипак, догађаји у књизи нису поређани хронолошки, што видимо из садржаја у коме се тек у Ис 6 говори о визији и позиву у пророчку службу.

Навели смо да данашњи истраживачи и у оквиру књиге (Прото)Исаија 1-39 примећују више целина насталих пре него што је овај део књиге добио данашњи облик. Ове целине можемо поделити на збирку/е, фрагменте и обећања (G. Fohrer, *Einleitung*, 400-406).

Збирка је, затим, састављена из неколико (под)одељака:

1. Ис 1,2-26 (27-28),
2. Ис 2,6-4,1,
3. Ис 5,1 -23; 10,1-3(4),
4. Ис 6,1-8,18,
5. Ис 9,7 - 20,5.25-29(30); 10,5-15,
6. Ис 13-23; 28,1-4, и
7. Ис 28,7-32,14.

Фрагменте сачињавају: Ис 1,29-31; 3,25 - 4,1; 5,14-17.24; 8,19.21-22; 10,27-32 (33-34).

У обећања спадају: Ис 2,2-4(5); 4,2-6; 8,23; 9,1 -6; 11,1-9.10.11-16; 23,17-18; 28,5-6, и 32,15-20.

Посебну, 8. збирку чине речи пророка против Асирије, у Ис 30,27-32,14, и то су, уопште, последње пророкове речи. Потичу из његовог трећег и четвртог периода делатности, што је време владавине цара Језекије.

Такође посебну, 9. збирку чине речи анонимних пророка; садржи речи суда над страним народима, и она је "претопљена" и ушла у састав 6. (под)одељка. Њена особина је што почиње

речју *קמח*(*massa*) (*реч/бреме*) и садржи пророштва против Вавилона, Моава, Египта, Едома, Дедана, Феникије.

Једну посебну целину предања сусрећемо у тзв. "Исајиној апокалипси", Ис 24-27, у којој пророштва и химне стоје једни проред других, често у веома уском односу. Затим, у Ис 33,1-24 следи збирка предања из времена после изгнанства, а садржи две пророчке литургије (Н. Gunkel, "*Jesaja 33*", 177-208), изводе о "крају дана" и "малу апокалигису" у Ис 34-35, који су зависни од Девтеро-Исаије (А. Mailland, *La "petite apocalypse"*).

Последњи део (Прото-Исаије), Ис 36-39 јесте тзв. "историјски додатак", а садржи традиције о пророку Исаји преузете из 2 цар 18,13.17-20,19. Има апологетски карактер, као и Јер 52. Додали су га пророкови ученици, чиме се жели рећи да је пророк имао право. Догађаји у књизи нису наведени хронолошки. Вероватно је прво настала књига о Емануилу и циклус 0 Асирији, а затим су се ређали додаци и умети. Историјски додатак је настао свакако најкасније. Као време настанка овога, првога дела књиге, у њеном данашњем облику, узима се најкасније V (или IV) век пре Христа.

2. ДЕВТЕРО-ИСАИЈА

2, 1. О проблему Девтеро-Исаије

После радова J. G. Eichhorn-а и Döderlein-а, а затим изразито и В. Duhm-а, већина старозаветних истраживача издвајају део књиге пророка Исаије, Ис 40-55, и приписују га једном пророку из периода ропства, док Ис 56-66 сматрају да је настао после ропства. Имена ових пророка су нам непозната, али су у старозаветној науци означени именима Девтеро-Исаија и Трито-Исаија.

Из пролога (Ис 40,1-11) видимо да је Бог позвао пророка за свога заступника пред народом (Ис 40,6), да се он овоме призиву у пророчку службу прво противио жалбом о пролазности свега (Ис 40,6-7), а да је, затим, своје противљење у себи савладао будући свестан да "реч Бога нашега остаје до века" (Ис 40,8).

2, 2. Време делатности Девтеро-Исаије

Девтеро-Исаија је савременик персијскога цара Кира (כורש)(Kores) (550-530. г.), кога два пута спомиње по имену (уп. Ис 44,28 и 50,19). У Ис 44,28 Кир се назива "пастиром", а у Ис 45,1 он је Јахвеов помазаник (משיח)(*masijah*). Кир је Јахвеово историјско оруђе, и преко њега спроводи своју вољу над Вавилоном и Халдејцима (Ис 48,14). Он ће, такође, поново саградити

Јерусалим и храм у њему (Ис 44,26.28; 45,13). Међутим, Кирова заузимање Вавилона одиграло се другачије него што је очекивано; док је Девтеро-Исаија рачунао са рушењем идола (Ис 43,14; 46-47), Кир је 539. године тријумфално ушао у Вавилон и дозволио њихов култ. Према томе, 539. година чини *terminus ad quem* за делатност Девтеро-Исаије. А *terminus a quo*? Наводи у Ис 41,2.25 и Ис 45,1 свакако да указују на изненађујуће брзе победе Кира. Да ли се, при томе, мисли на пад Мидије (533. г. заузимање Екбатане, 530. г. покорвање целе Мидије)? Или се, пак, мисли на нешто каснију победу над лидијским царем Крезом (526. г. заузимање Сарда), јер текстови говоре о побеђеним царевима у множини. Стога се, на основу података о Киру, може претпоставити да је пророк Девтеро-Исаија деловао између 553/546. и 539. године, дакле, писао је непосредно после Кирове победе над вавилонским царем Набонидом (556-539. г.).

Овај пророк је, свакако, био ученик пророка Исаије, и његово дело одише духом свога великог учитеља. Време које обрађује, Кирова победа над Лидијом 546. и пад Вавилона 539. године пре Христа, живо га је занимало, али у време у коме је живео Прото-Исаија Јудејци су имали тада за непријатеље Асирију, одн. Ниниву. Такође, језик, стил и учење показују развој у односу на Ис 1-39.

2, 3. Текст Ис 40-55

Садржај текста Ис 39-55 указује на стање поробљеног народа, стање после пада Јудеје и Јерусалима, дакле, време тзв. егзила, вавилонског ропства. Јерусалим је разорен (Ис 44,24.28; 45,13; 49,16.19; 51,3; 52,9), Јудеја и њени градови су опустошени (Ис 49,19; 44,26), Сион се осећа поробљеним (Ис 52,2), а Јахве га је оставио (Ис 49,14), народ живи притиснут у невољама (Ис 44,22.24; 43,28), на све стране је расејан (Ис 43,5; 49,12) и, посебно, депортован је у Вавилонију (Ис 43,14; 48,20; уп. 52,11), али очекује се крај Вавилонског царства (Ис 43,14; 46-47).

У таквој ситуацији пророк (Девтеро-Исаија) не предсказује своме народу суд, а то је, управо, особина (Прото)Исаије, него се он претпоставља (присутним, тј. десио се!) (Ис 40,2; 42,24; 43,28; 48,10). Пророкова намера је да безнадежном, разочараном "остатку дома Израилева" (Ис 46,3) прорекне велики преокрет спасења и моћ његовога Бога Јахвеа над свим народима и боговима.

Све ово указује на то да се овај пророк обраћа изгнаницима у Вавилонији, али остаје несигурним питање да ли се њима обраћа из Јерусалима, или у Вавилону. Чини се, ипак, да је ближе претпоставци да он делује у Вавилонији, јер је тамо упознат са њиховим проблемима. Његове честе речи, које у себи носе карактеристике усмене проповеди, окренуте су егзилантима, и делом су супротстављене њиховим приговорима, а они су, изгледа, према њему били уздржани.

Такође, било је истраживачких покушаја да овај део књиге Ис, на основу садржаја, даље поделе на Ис 40-48 и Ис 49-55, у којима су видели два периода делатности овога пророка, Девтеро-Исаије, при чему први део вежу за период до пада Вавилона, а други део за време после Кировог едикта (538) и повратка изгнаника у Јудеју.

2,4. Садржај

Јудејци као робље у Вавилону (Ис 40-48):

Ис 40, пророково послање,

Ис 41, ослободитељ са Истока,

Ис 42,1-9, **прва химна о Евед-Јахвеу,**

Ис 42,10 - 44,23, пророштва о ослобођењу,

Ис 44,24 - 45,25, Персијанац Кир као ослободилац,

Ис 46, величина Израилјевога Бога Јахвеа,

Ис 47, подругљива тужалка за Вавилоном.

Обнова Сиона (Ис 49-55):

Ис 49,1-9, **друга химна о Евед-Јахвеу,**

Ис 49,10-50,3, Бог неће одбацити Свој народ,

Ис 50,4-12, **трећа химна о Евед-Јахвеу,**

Ис 52,13-53,12, **четврта химна о Евед-Јахвеу,**

Ис 54, Нови Јерусалим, и

Ис 55, Месијанско спасење.

Из садржаја овога дела видимо да је одељак Ис 40,1-11 увод, а Ис 55,10-13 закључак. Химне о Евед-Јахвеу први је уочио и издвојио В. Duhm, и оне се данас од стране свих старозаветних истраживача сматрају посебним и изузетним целинама.

Па ипак, у погледу њихова аутора постоје различита мишљења. Такође, споран је и број и величина појединих изрека у овоме делу Ис. Дакле, изреке нису садржајно јединствене, нити су хронолошки поређане. Ипак, издвајају се четири групе, и то: Ис 42,1-4.5-7 (чини се да су ово најстарије изреке); 49,1-6 и Ис 50,4-9 (ове изреке су настале касније; види: G. Fohrer, *Einleitung*, 414); Ис 50,10-11 и Ис 52,13 - 53,12.

2,5. Идентификација Евед Јахвеа (Слуге Господњег)

Библисти предлажу више решења, идентификација Евед-Јахвеа (*Слуге Господњег*). Управо - предлози су многи. Тако, колективно значење овога израза заступали су W. W. Graf Baudissin, K. Budde, R. Smend (старији), J. Wellhausen, C. Steuernagel, H. Hölscher, E. König, O. Eissfeldt, A. Lods; идеални Израил: Budde, König, Eissfeldt; страдајући Израил: de Boer; Израил у изгнанству, или као део народа у изгнанству: O. Kaiser.

И теза о персоналној ознаци има многе заступнике: тако је E. Sellin изједначавао Евед-Јахвеа са Зоровавелом (1898), Јоакимом (1901) и Мојсијем (1922). Други су заступали мишљење да је то један учитељ Торе из периода после ропства. В. Duhm сматра да се израз односи на непознатог страдалника из времена егзила, а есхатолошку личност заступали су R. Kittel и W. Rudolph; Кира као помазаника J. Hempel, а месијанску личност заступали су H. Gressmann, K. I. A. Engell, F. Delitsch, L. Fischer, J. van der Ploeg, H. Cazelles, такође и др Милош Ердељан.

Постоје и мишљења да се израз односи на писца лично, као S. Mowinckel (*Der Knecht Jahwäs*), који је овај свој став затим напустио, да би га затим заступали H. Gunkel, M. Haller, J. Begrich, A. Weiser, и др.

Значајну студију о проблематици Евед-Јахвеа у књизи пророка Исаије написао је поч. проф. др Милош Ердељан (*Одељци о Слуги Господњем*).

3. ТРИТО-ИСАИЈА

Одељак Ис 56-66 је од времена појаве коментара Duhm-а 1892. године почео да се сматра посебним и да се приписује "Трећем Исаији" (Трито-Исаија), мада је ово првенствено збирка говора више аутора. Заиста, разлике између Ис 40-55 и Ис 56-66 веома су приметне. Из садржаја овога одељка видимо да се више не говори о паду Вавилона и ослобођењу, него о обнови. Дакле, ропство је прошло, а народ се налази у Јудеји. Међутим, ни овај одељак није јединствен ни у погледу садржаја, нити стила. У погледу садржаја, примећује се да је народ већ настањен у својој земљи, али да су присутне социјалне неправде (Ис 58,3-6; 59,3-4; 56,10-12).

Примећује се, такође, и литерарна сложеност овога дела, и да га је писало више аутора које скупа називамо Трито-Исаија.

Садржајно, Трито-Исаија обухвата 14 самосталних целина, одн. изрека.

- Позив прозелитима: Ис 56,1 -8. То је пророчка Тора са позивом прозелитима. Могао је настати почетком V века.

- Прекори и обећања: Ис 56,9 - 57,13 и 57,14-21. Овде се пророк јасно разликује од пророка везаних за култ из Ис 56,1 -8 и у великој мери је зависан од Јер и Јез, али има додира и са Девтеро-Исаијом. Језик указује да је овај пророк живео у послеегзилском периоду. У Ис 57,14-21 сусрећемо најаву есхатолошког спасења које се не темељи на богоизабраности Израилља, него на човеку као Божјем створу, и близак је представама Девтеро-Исаије.

-Опомене и обећања. Прави и лажни пост: Ис 58. У Ис 58,1-12 сусрећемо спојене опомене и обећања, која се наслањају на старе пророке (уп. Ос 8,1; Мих 3,8. Критикује пост, који, додуше, има стару ритуалну гираксу и тражи важнију од њега, љубав гирема ближњима.

- Псалом: Ис 59,1-14, а затим у наставку, у

- Ис 59,15-21 сусрећемо остатке једне апокалипсе. Језик је сличан Девтеро-Исаији.

- Три најаве славе и спасења: Ис 60-63. У Ис 60 имамо химну славе новог Јерусалима, а Ис 61 говори се пророковом послању.

- Ис 63,1 -6, химна у славу јунака који се враћају из победоносног боја.

- Ис 63,7 - 64,11, псалом, химна. Почине са народном химном, песмом, а овај одељак се дели на четири дела: Ис 63,7-14, химном приказано посматрање историје, затим у Ис 63,15-19^а и 63,19^б-64,6 жалбе и молитве. Садржајно се овај део наставља на девтерономистичку теологију, но не показује везу са Девтеро-Исаијом. Укратко, ово би могао бити најстарији део Ис 40-60, а његов писац би био непознати пророк.

- Ис 65,4 састоји се из три пророчке изреке, поређане једна за другом, а затим у Ис 65,8-25 претње против отпалих.

- Ис 66,1 -4, храбра пророчка реч која се ослања на градњу храма, који није ближе приказан, и на крају,

-Ис 66,5-24 чини једну литерарну целину, која садржи три пророчке изреке. Прва је у Ис 66,5.17 против отпалих, друга у Ис 66,6-16 говори о срећи побожне заједнице, и трећа у Ис 66,18-24 је обећање које се завршава погледом на последице Последњег суда, одн. о Новом небу и Новој земљи, који део је и најмлађи, а G. Fohrer (*Einleitung*, 425) сврстава га временски у III век.

Закључак је, ни одељак Ис 56-66 (*Трито-Исаија*) није литерарно јединствен. Настао је у дужем временском периоду, од половине VI до III века и, како смо истакли, дело је више писаца и редактора.

4. Месијанска места и краћа објашњења важнијих навода

Вредност и важност књига (односно речи) старозаветних пророка управо и јесу њихова пророчанства о доласку Месије, Спаситеља. Овим се посебно одликује књига пр. Исаије.

Од 1. до 5. главе књиге пророка Исаије сусрећемо његова три пророчка говора које је произнео у време Озије (Азарије) (Губавога) (781-740. г.), цара који је успешно ратовао са суседним народима Филистејцима и Амонцима, наметнувши им власт. Ради ратова је изградио велику војску и отуда имао и велике расходе, но био је веома предузимљив. Ценио је земљорадњу, изводио многе грађевинске подухвате, а и у пустињи је градио куле. И основна грађевина у Кумрану, као и цистерна, потичу из периода његове владавине. Исто тако, освојио је Ејлат (Акабу), и тако поново омогућио приступ старим трговачким путевима (2 цар 14,22). Али, присвојио је свештеничка права и пред крај живота оболео од губе, па је живео изолован (2 цар 15,5).

Ис 1. Први пророчки говор

У овом говору пророк живим и јасним бојама приказује ниско морално стање јудејскога народа, па га изобличава и упоређује са телом на коме нема здрава места, у ранама и модрицама, непремазано мелемом и непревијено завојима (Ис 1,6). Његов народ се показао неблагодарним Јахвеу, те га пророк изобличава не би ли га повратио са рђавога пута (Ис 1,4). Прориче опустошење и рушење градова. Побожност Богоизабранога народа више није била унутарњи израз богобојажљивости, него је постала традицијом и формалношћу. За Јахвеа је то лицемерство, Он то одбацује (Ис 1,11-15).

Осим овога, у народу је било присутно мито, гажење правде, социјална неправда: угњетавање сиромашних и удовица (Ис 1,21- 24). Пророк их опомиње да ће, поред ових невоља које су погодиле његове сународнике, уколико се не покају и поправе, стићи још веће (Ис 1,16-20). Ипак, на крају главе (Ис 1,26-31) пророк предсказује да ће свим невољама доћи крај, да ће се вратити из ропства у које ће бити одведени.

Пророк је, иначе, разочаран својим сународницима. Братиме се са странцима, гомилају богатство, земља је пуна коња, уздају се у војну силу, али је верско стање јако слабо. У земљи има много врачара и гатара, идола такође. Пророк им наговештава праведни суд. Јудеја стрепи пред притиском Асирије, али треба да још више стрепи пред "Даном Јахвеовим" (Ис 2,12) када ће свако заборавити и одбацити све своје богатство и утећи у пећине и распуклине стена пред "ужасом славе величанства Његова" (Ис 2,17).

Ис 2,1-5. Поклоњење (многобожачких) народа (גוֹיִם)(*gojim*) на Сиону. У овом одељку (Ис 2,2) месијанским се сматрају "последњи дани" (בְּאַחֲרִית הַיָּמִים)(*b^e aharit hajjamim*), дани појаве Месије, и "гора Јахвеова" (הַר יְדְוָה)(*har JHVH*), која означава Сион, када ће ка овој гори потећи сви народи, из кога ће "изаћи Закон (Тора) и реч Јахвеова из Јерусалима" (Ис 2,2-3).

Сионска гора, на којој је саграђен Соломонов храм, била је средиште богослужења и празничних окупљања свих Израиљца. Месијиним појавом настаће ново доба, доба другачијих социјалних односа. Месија ће владати и судити, те ће "расковати мачеве своје на раонике и копља своја на српове. Неће се дизати народ на народ, нити ће се више учити боју". Стога ће се у то доба "ићи по светлости Јахвеовој" (Ис 2,4). Пут светлости, одн. светости биће идеал оних који буду желели да следе Месију. Ова светлост је и сада Израиљцима откривена и налази се у Закону (Ис 2,4-5).

Ис 3-4. Други пророчки говор

У Ис 3,1-15 сусрећемо суд над службеним представницима Јерусалима, а у Ис 3,16 - 4,1 је "суд над кћерима сионским", што је пандан ранијем суду над (мушким) вођама града. Први одељак је јасно формулисан, а у ст. 16-17 сусрећемо формулације "јер/што ... стога/зато ...", што чини закључно пророчанство са навођењем разлога.

Изгледа да су ове пророкове речи настале под утиском стања какво је било у првим годинама власти младога цара Ахаза (736- 716), на што би указивале речи да се његовом "народу чини сила. Жене су им господари. Народе мој! Који те воде, заводе те, и кваре пут хода твога" (Ис 3,12).

Кроз ове, али и друге стихове видимо да у Јудеји цвета богатство и раскош, што пророку не смета да примети право стање, стање неискрености, непоштовања старијега и ближњега, стање лажи, социјалне неправде, јер каже: "Ви потрете виноград, грабеж од сиромаша у вашим је кућама. Зашто газите народ мој, и лице сиромасима сатирете, говори Јахве Саваот" (Ис 3,14-15). Жене око цара владају њиме (и државом) (Ис 3,12), а мода и раскош сусрећу се по улицама. Но, Јахве ће "открити голоотињу њихову" (Ис 3,17). У наставку, Ис 3,18-23 набраја тадашње женске украсе, што је јединствен навод и вредно историјско сведочанство о одевању тога доба. Набраја чак 21 женски украс, а какав ће крај то стање имати, списак завршава речима: "Уместо мириса смрад, и уместо појаса распојасина, уместо плетеница ћела, уместо широких скута припасана врећа, уместо лепоте огорелина (= жиг на телу)" (Ис 3,24). Међутим, то није све, то није крај.

Стихови 25-26. најављују и веће искушења: "Твоји ће људи пасти од мача и младићи (војници) твоји у рату. И тужиће и плакаће врата његова, а он ће пуст лежати на земљи. И у оно време ће седам жена ухватити једнога човека говорећи: Свој ћемо хлеб јести и своје одело ћемо носити, само да се назовемо твојим именом (= удамо). Скини срамоту са нас" (Ис 3,25-26). Све ово ће бити последице рата који је тада претио Јудеји.

Ипак, пророк наговештава да ће "остати клица Јахвеова" (יהוה צמח)(*cemah JHVH*) на славу и част, и плод земаљски на красоту и дику остатку Израилеву. Ко у Сиону остане, и ко још буде у Јерусалиму, зваће се свет, свако ко за живот буде записан у Јерусалиму" (Ис 4,2-3), што је пророчанство о Новом Израилу и Новом, Небеском Јерусалиму.

Ис 5. Песма о Винограду Господњем

У овој глави налази се други пророчки говор који је Исаија произнео у време владе цара Озије (Азарије) (781-740. г.). "Желим/ хоћу да певам драгоме своме... Драги мој има виноград на родну брдашцу..." Ограђује га, чисти од камења, сади племенитом лозом, гради кулу у њему са винским подрумом и чека да му донесе добар род, но уместо тога, виноград доноси ситно и кисело грождје. Шта да се ради са таквим виноградом? - "Оборићу му ограду, нека опусти, развалићу му зид, нека се погази. Упарложићу га, неће се резати ни копати, него ће расти чкаљ и трње, и заповедићу облацима да на њега више не пуштају кишу" (Ис 5-6).

Приметно је да је ово пророк узео алегоријски, те под виноградом мисли на свој Изабрани народ, израилски. У следећем стиху (ст. 7) он то наводи када каже: "Да, виноград је Јахвеа Саваота (Господа над војскама) дом Израилев, а људи су Јудејци, мили (за)сад његов" (Ис 5,7).

У том "дому Израилевом" уместо добра умножило се неваљалство и неправда што тражи Божју правду и суд (ст. 7). Појавило се користољубље (ст. 8-10), пијанство, нераскајаност и упорност у злу (ст. 11-18). Подсмевају се пророцима и њиховој проповеди, позиву да се држе Закона Јахвеова. Уместо да славе и поштују најузвишеније Божје особине откривења, Божју

светост, "свеца Израилјева" (קדוּשׁ יִשְׂרָאֵל) (*Q^e doš Jisrael*), они се о Јахвеу изражавају са подсмехом (ст. 19). Заменили су појмове о добру и злу: зло је постало добро, а добро зло. Од мрака праве светлости, а од светлости мрак. Безакоње је свуда, а правде нема. "Правдају безбожника за поклон, а праведнима узимају правду" (Ис 5,23).

Међутим, гнев Божји брзо ће их стићи. Народ који је сада далеко (Асирци) доћи ће "одмах, брзо" (Ис 5,26). Тада неће бити никога у кога би се Израил поуздао, никога да га одбрани, избави. "Тада ће погледати на земљу, а то мрак и страх, и светлост ће помрачити над погинули њиховом" (Ис 5,30). Слична овој песми пророка Исаије о винограду јесте Спаситељева прича о злим виноградарима (Мт 21,33-45; Мк 12,19; Лк 20,9-16).

У наставку, Ис 5,8-24 и 10,1-4, пророк прети своме народу са седам проклетстава ("Тешко...") (חֵן)(*hoj*), што је карактеристика његове делатности, јер он је "пророк суда". Прво је против оholих и похлепних богагаша (Ис 5,8) (и пророштво се завршава најавом слабе летине, ст. 8-10); друго, против пијанчења (Ис 5,11; уп. Ам 6,5; 8,3; Ис 28,1), спомињући "гроб", одн. "Шеол"; треће, против оних који се изругују Божјим судовима (Ис 5,18); четврто, против оних који изврћу моралне вредности (Ис 5,20); пето, против народних старешина који своје мишљење и суд стављају испред Торе и (грађанског) закона (Ис 5,21); шесто, против пијаних судија (Ис 5,22), и, седмо, које је сажетак свих претходних проклетстава, против свих неправди у (и према) народу (Ис 10,1).

Ис 6. Виђење Јахвеа на престолу високом, и позив пророка у службу

У овој глави описује се Јахвеова светост и послање пророка Исаије народу израилскоме као последица виђења славе Његове. Ово виђење Јахвеа пророк је имао у јерусалимскоме храму, у години смрти цара Озије (740. године), и то у виду као некога источнога монарха. Виђење Јахвеа Саваота телесним очима не може се доживети, али је то пророку Бог дозволио макар и за тренутак. Стога свети Јован Златоуст о овом виђењу каже: "О томе како је пророк видео Бога, ја не знам. О томе, шта је видео пророк Исаија, казао је. Ја примам речено, нисам знатижељан да сазнам шта је прећутао, схватам шта је откривено, али не испитујем шта је скривено, јер је оно управо стога и скривено" (*Беседа на Ис 6,1*).

"И skut му испуњаваше храм" (Ис 6,1). Овај стих показује да је пророк имао своје виђење у јерусалимском храму у коме се налазио ковчег Завета. Ковчег Завета, пак, био је закриљен са два херувима, и сматран је местом посебног Божјег присуства на земљи; отуда у Старом завету и сусрећемо често израз "који седи на херувимима" (уп. 1 Сам 4,4; Пс 22,4; 80,2; 99,1; Ис 37,16).

Трократно певање херувима "свет" односи се на троличност божанског Бића, откривену тек у Новом завету, а "пуна је сва земља славе Његове" односи се на особине Бића Божјег које се откривају свету: свемогућство, премудрост и благод, пројављене у стварању света.

Од силних херувимских гласова храм се тресао, "и дом се напуни дима" (ст. 4). И у другим, ранијим приликама, нпр. при Изласку, Бог се јављао уз присуство облака (Изл 19,18; 40,34-35; 1 дн 8,10-11), који је био знак Његова присуства.

У Ис 6,5 пророк признаје своју грешност и уплашен је за свој живот, "јер сам човек нечистих усана ... јер цара Јахвеа Саваота видех својим очима"; "јер не може човек мене (Јахвеа) видети и остати жив" (Изл 33,20).

Пророк каже да је видео Јахвеа Саваота, но, по речима јеванђелиста Јована (Јн 12,41), он је видео славу Исуса Христа, Сина Божјег, јер Христос каже: "Ја сам у Оцу и Отац је у мени" (Јн 14,10), као и: "ко види мене, види Оца" (Јн 14,9).

Ис 6,6-7. У овим стиховима говори се да је један од серафима клештима узео жеравицу са кадионог олтара и њоме дотакао пророкове усне, што је симболични знак да се пророку узимају његови греси.

Ис 6,8-10. Очистивши се од греха, пророк је постао достојним своје будуће службе, пророчке. Шаљући га на проповед, Бог му говори какви су његови сународници: они ће га слушати, а неће разумети; видеће га, а неће увидети. Разлог томе је морални пад и равнодушност. Ипак, пророк не изобличава само своје сународнике, Јевреје, него и све њихове потомке, све до времена Новог завета, како је ово место објаснио Господ Христос (Мт 13,14; Јн 12,37-40).

Ис 6,11-13. Ово слепило ће трајати све док не опусти сва израиљска земља. Прво ће опустети Северно царство, Израиљ, док ће Јужно царство, Јуда, то пустошење надживети, но и њему је намењен исти крај. Било је то 587. године када је војсковођа вавилонскога цара Навукододносора, Навузардан, порушио Јерусалим и храм. Иако је држава пропала и храм уништен, Јахве је и у изгнанству сачувао мали изабрани остатак, свето семе, из кога ће доћи Месија.

Ис 7. Емануил (Бог са нама) за спасење, или пропаст. Рођење Месије од Дјеве

У овој тави, Ис 7, пророк види Пресвету Дјеву која ће родити Сина, и наденуће му име "Емануил" (Ис 7,14).

Место ове главе у књизи пророка Исаије одређено је њеним местом у тзв. "Емануиловом спису" (Ис 6,1 - 8,18), и у делу Ис 1- 12. Она чини једну контраслику односа царева према Јахвеу и према његовом пророку (Исаији). Док се цар Језекија (Ис 36-39) у току опсаде Јерусалима од стране асирскога цара Сенахирима ослања на Јахвеа (Ис 36,15.18) и слуша Исаију и у својој болести моли један знак од Бога (Ис 38, 22), насупротив њему стоји цар Ахаз, Језекијин отац који трпи напад непријатељске војске (Ис 7,2), не реагује на Исаијин позив да остане чврст "у вери" (Ис 7,9), служи се изговором да не жели тражити знак од Јахвеа кроз који би могао Божјом вољом и силом заштитити угрожени Јерусалим (Ис 7,12). Овај лук односа између Ис 7 и Ис 36-39 чини такође позадину разумевања других делова књиге пророка Исаије о дому Давидову и угаони је камен очекивања једнога доброга цара (Месије) из овога дома.

У овом времену, које се описује у 7. глави, Јудеја је била под тешким притиском. Јудин цар Ахаз (736-716. г.) имао је против себе два савезника: сиријског цара Ресина и Израиљевог цара Фекаја (737- 732. г.). Ахаз је био веома уплашен овим савезом, но Јахве му преко пророка Исаије шаље утеху и поручује му да ће се овај савез убрзо распасти, а та два царства опустети. У знак истинитости, пророк предлаже цару да од Бога тражи знак, чудо на небу или на земљи.

Утеха уплашеноме цару је обећање рођења потомка, Месије коме ће бити име Емануил (עִמָּנוּאֵל) (*Immani El*) (с нама Бог). Уствари, ово пророчанство о рођењу Давидовога потомка (који треба да га наследи), требало је да умири поколебанога Ахаза кога су са престола желели да збаце удружени савезници. Но, Ахаз се лажно изговарао да неће кушати Јахвеа, а, у ствари, је изгубио веру у Њега и тражи помоћ од идола (2 дн 28,22-23), као и од асирског цара Тиглагфаласара (745-727. г.) (2 цар 16,7-9).

Ово дете, Давидов потомак, родиће се у време пустошења земље. На то указује навод да ће "масло и мед јести докле не научи одбацивати зло и одабирати добро" (ст. 15). Масло и мед су ознака богатих трпеза, али и лоших времена јер могу да означавају и једину храну која се у таквим временима може наћи, а таква времена ће потрајати више година, одн. 5-6 година, колико је потребно да дете дође до самосталног расуђивања.

До тих дана земља ће опустети (ст. 17), а Јахве ће "завиждати мухама које су крај река мисирских, и пчелама које су у земљи асирској" (ст. 18). Муве су ознака нилских бара, рукаваца и мочвара, а пчеле и сакупљање меда у Асирији и Индији честа је појава до данас.

Име Емануил (или правилније *Иммануел*) значи: "Бог је сишао међу нас", али ко је девојка која се назива "Alma" (אלמה)(alma), што је у Старом завету ознака за девојку зрелу за удају и способну за рађање, док у старозаветној употреби означава "девојку (девицу)". У Пост 24,43 Ревека је означена као "alma", а у ст. 16. изричито се наводи "b^etula" као terminus technicus са значењем "девица". У Изл 2, 8 за сестру малог Мојсија који лежи у котарици, наводи се да је "alma", што би указивало да се мисли на младу, још увек незрелу девојку.

Пророк овде мисли на одређену особу, а у грчком преводу Седамдесеторице овај израз је преведен грчком речи παρθένος, што значи "девојка, девица". Према схватању равина тога времена, овим изразом се разумевала пуноћа животне снаге младога бића и плодност која га прати, и израз као такав односио се на месијанска времена.

У Новом завету ово место је схваћено у смислу да се односи на Пресвету Богородицу, која је при зачећу била дјева, а остала и по рођењу Богочовека Господа Исуса Христа, на кога се односи име Емануил (уп. Мт 1,23).

Међутим, да ли ово пророчанство наговештава Месију Христа? Њега треба схватити као историјско-сотириолошки догађај. Пророк Исаија је пред собом имао своје време. Сирија и Северно царство су претили истребљењем Давидове државе и његовога потомства, јудејске царске лозе. Пророк је овим речима изнова нагласио и потврдио старо Натаново пророчанство о рођењу сина наследника, одн. о продужењу Давидове царске власти. То дете биће Ахазов син. Када је Ахаз ступио на престо, имао је 20 година. Његова "alma" је била Авија, Захаријина кћи (2 цар 18,2), која му је родила Језекију, сина наследника. Када је Језекија мало одрастао, остварило се пророштво о уништењу Сирије и Израиља, двају непријатеља његовога оца, цара Ахаза.

Дух Свети је надахнуо пророка да види како блиску будућност, тако и ону далеку - рођење Месије, Спаситеља света. После пада Јудиног царства, сваки Давидов потомак је постао потенцијални носилац могућности испуњења овога пророчанства, но он га не остварује. Само прави Месија ће га остварити, а појавиће се "на крају дана".

Пророк Исаија је кроз лик цара Језекије предсказао рођење Месије који се од Дјеве родио у Витлејему.

Особине Емануила (Ис 9)

Својим виђењима Исаија брзо пребацује своје слушаоце у далеку будућност. Племена Завулоново и Нефталимово (Ис 9, 1 -2) у Галилеји била су прва племена која су Асирци скршили. Они ће поново бити први који ће угледати светлост, окусити радост - ослободиће их "Кнез мира". У Назарету је био Месијин (Христов) дом, а Кана галилејска прво место из кога је почео своју делатност.

У Ис 9 пророк износи својства Месије: "чудесни (*дивни*) саветник" (פלא יועץ)(*pele joec*), што је граматички genit. appositionis). Он је, дакле, "чудо (од) саветника" (уп. Пост 16,12). Његова особина је престолонаследна мудрост која на неисказиви начин превазилази људску мудрост, и она је од Бога инспирисана јер на Њему почива "дух савета" (Ис 11,2), док Јахве сам чини чудеса (Ис 25,1; 28,29).

Затим, "Бог силни (снажни, јаки)" (אל גבור)(*El gibbor*). El gibbor је Божја титула (уп. Ис 10,21), што значи да пророк у личности Месије, као што је то и у имену Емануил, на неки

чудесан начин види повезанима (*личност*) и Бог(а) и човек(а). Иако пророк не сведочи о тајни Тројичности, он је, ипак, кроз виђење уверен да се у Месијиној личности појављује Бог, и да он својом силом и снагом побеђује Божје непријатеље.

"Отац вечни (אבי אד) (*avi ad*). Месија ће своје народу бити Отац заувек, хранитељ и заштитник, не само за данас и сутра. Као што постоји Бог, тако ће постојати и Месија, јер је Он "Бог са нама".

"Кнез мирни" (שָׁלוֹם) (*sar šalom*) (Ис 9,6) = МТ 9,5). Ова титула садржи у себе нешто изузетно, нешто што ни један старозаветни цар својим титулама није помињао. Месија је "вожд мира" и Његов умножител. Ширењем Његовога царства шири се и његов мир на земљи. Овакве (*почасне*) титуле (*звања*) са више имена имала је већина оријенталних владара, а Египћани су нпр. фараону давали пет имена. Египатска традиција о фараону је била таква да он за њих није био дивинизирана личност, него телесна појава бога.

Израилска традиција, пак, истиче непремостиву разлику између Бога и човека (Ис 31,3). Она се неопажено оставља, пројављује само код Месије. Месија је уздигнут у сфере Божанства, али ове представе о Месији као Божанству остају у измаглици и неодређене. Пророк није схватао (све) виђено.

Важност ових царских имена састоји се у томе што се са прва три имена може да мисли само на Бога, а никако на некога земаљскога цара. У том погледу је и покушај превода LXX, која преводeћи ово место даје своју титулу: "Анђео Великога савета". Таргуми доводе прва три имена у везу са Јахвеом, а четврто, са Месијом.

1. ст. спомиње невоље и несреће Севернога царства које у овим стиховима персонификују "племена Завулоново и Нефталимово". Наиме, како су била потпуно на северу у односу на остала израилска племена, на граници и поред мора, ова племена су увек била под притиском околнога многобожачкога живља, и прва на удару непријатеља са севера.

Пророк се овде сећа догађаја из 2 цар 15,29 где се говори о истребљењу дома Јеровоама (922-910), првога цара Севера, што је учинио Васа (909-886. г.), такође и 2 цар 17,5, у којима се говори о походу асирскога цара Салманасара (726-722) против Ресина, цара Сирије, и Осије, последњег Израилевог цара. Дамаск је пао 732. године, а цар Осија (732-722. г.) покушао је да кроз вазални однос према Асирији и данак спаси своје царство.

Асирски цар Титатфаласар III (745-727. г.) ускоро је умро, а његов наследник, Салманасар V (726-722. г.) заробио је цара Осију и окованог послао у Ниниву. Године 725. почео је да опседа побуњену Самарију, но умро је, а његов наследник Саргон II (722-705. г.) осваја Самарију. Био је то крај Севернога царства.

Пророк Исаија се само кратким освртом сећа ових трагичних догађаја. На крају стиха спомиње "Галилеју многобожачку". Наиме, ове делове Палестине добила су у наследство племена Асирско, Завулоново, Исахарово и Нефталимово. Како су ови крајеви били далеко од храма и његовог култа, а царство било подељено, уз непрекидни утицај многобожаца које Израилци никада нису успели да интегришу у јахвизам, у овим крајевима је увек владало многобоштво, сујеверје, мрак, незнање и њихови неморални култови, који су за праве вернике увек били искушење и претња. Стога се и у време Новог завета говорило да пророк и Месија не долазе из Галилеје (Јн 7,41-52), нити шта добро бива из Назарета (Јн 1,46).

2. ст. "Народ који ходи у тами видеће видело велико". Ова светлост свету јесте Христос који за себе говори: "Ја сам светлост свету" (Јн 8,12; 12,46). Ово пророчанство је испуњено када је Христос после крштења отишао у Галилеју, Капернаум и у крајеве Завулонове и Нефталимове (Мт 4,14-16).

3. ст. Радост људи које ће ова велика светлост обасјати, биће велика и искрена, биће као што је увек радост при жетви, посебно при њеном крају.

4. ст. У овом стиху се не говори о политичком, него о духовном ропству. Јарам означава робовање греху, а жезал је увек символ некакве власти, овде негативне, символ власти греха и ђавола. То ропство је уништио Христос кроз своје спаситељско дело.

5. ст. Овде се говори о другом разлогу радости људи, а то је повратак реда и мира у друштву. Све старо ће бити остављено, и као окрвављена одећа ратника бити опрана или спаљена.

6. ст. Трећи и највећи разлог радости људи јесте: "Јер нам се роди Дете, Син нам се даде коме је власт на рамену, и име ће му бити: Дивни саветник, Бог силни, Отац вечни, Кнез мирни". Овде се Спаситељ назива "сином", у смислу божанског усиновљења.

Наведено је да су египатски фараони имали по пет имена, па су и други владари древнога Оријента имали више имена. Тако исто ће и есхатолошки цар, Месија имати више имена. "Дивни саветник" наглашава мудрост и разборитост цара у тешким, критичним и опасним ситуацијама и временима; "Бог силни", значи да ће се у рату показати непобедивим; "Отац вечни", значи да ће у управи земљом показати своју нежност и присност, као отац према својој деци; "Кнез мирни", значи да ће својом управом донети коначни мир, што је одлика месијанских времена. Господа Исуса Христа тако су опевали анђели када се родио у Витлејему (уп. Лк 2,14).

7. ст. У овом стиху се говори да његова власт неће имати граница, и стога мир који ће донети на земљу, неће бити ограничен као што су то биле границе Давидовог царства, нити ће временски бити просторно ограничен, него ће његово царство бити вечно.

У овом стиху, у ствари, Давидово царство, које је за пророка било идеал служења Јахвеу, послужило је као слика Месијанскога царства. Последње речи стиха наглашавају све претходно речено - да ће Бог заиста испунити оно што говори.

Ис 11. Шибљика из корена (стабла) Јесејева. О телесном пореклу Месије од Јесеја (оца Давидовог)

У овој глави сусрећемо пророчанство о пореклу Месије по телу из корена Јесејева, односно из рода Давидова, као и о утврђивању истине и правде на земљи. Пророчанство о шибљници (младици) из корена Јесејева јесте директни наставак на Ис 10 и налази се на крају прве збирке изрека пророка Исаије о најави коначног Божјег захвата кроз личност једнога цара, Помазаника, и у оштром контрасту је према безбожним Асирцима и њиховом цару. Кроз појаву овога изданка/шибљике шири се "познање Јахвеа" са свете горе на целу "земљу" (Ис 11,9).

У приповедању кроз ову главу изостаје сваки елемент дијалога. У њој се преко пророка описује будућност, а при томе изостају адресати. Само у 9. ст. за тренутак Бог прекида пророкову поруку.

1. ст. Под Шибљиком и Изданком подразумева се Исус Христос, потомак по телу Давида и Јесеја. Јеврејска реч גזז (*geza*) (*изданак, шибљика*) и נצר מִשְׁרָשָׁיו (*necer miššorašav*) служиле су да се изрази потоње потомство. Спаситељ се овде назива "изданком" и "шибљиком из корена", као потомак из посеченог стабла. Отуда се каже да ће Месија произаћи из корена Јесејева, а не Давидова. Јевреји су време Месијиног рођења били несамоствални, били су у саставу Римске империје, а Давидови потомци су били сиромашни људи.

2-3. ст. Овде се набрајају благодатни дарови које ће имати Месија по својој људској природи. По својој божанској природи, он за тим даровима није имао потребе, али је било неопходно да их његова човечанска природа поседује у савршенству. Отуда ће на њему "почивати дух Господњи, дух мудрости и разума, дух савета и силе, дух знања и страха Јахвеовог".

Да је ове особине поседовао Господ Христос, знамо из Његовог живота: "Дух Господњи" је на њега сишао док се крштавао на Јордану (Мт 3,16; Лк 3,22), "дух мудрости и разума" на њему се показао као дар када је као дванаестогодишњи дечак тумачио Закон равнинама у храму. "Дух савета и силе" на Христу се показао када је давао савет богатом младићу (Мк 10,17), затим, човеку који је хтео да иде за њим (Лк 9,59-62), као и даром чињења чуда. "Дух страха Господњег"; овај страх није људски, него је ревност Христова да врши вољу свога Оца који га је послао. Пример за то је Његова молитва у Гетсиманском врту (Мт 26,39-42).

"Дух Господњи", одн. Дух Јахвеов је један од најбогатијих и најважнијих старозаветних израза. Он је сила која ствара, даје живот, управља и води историју света. Јахвеов дух је почивао на судијама, на Саулу, Давиду, као и на пророцима, да би остварили дела која им је у задатак ставио Бог. Све људско пропада, чак и од сјаја и величине Давидова царства остаће само пањ, но Јахве ће тај пањ оживети и из њега ће никнути изданак који ће обновити славу Давидову и извршити дело спасења.

Док на остала људска бића Јахвеов дух силази и оспособљава их само за нека дела, на Месији, пак, дух Јахвеов се јавља у савршенству дејства, и пророк набраја шест особина дејства тога духа: мудрости, разума, савета, силе, знања и страха Јахвеова, при чему Седмдесеторица и Вулгата додају и седму особину - побожности, а седам је код Јевреја број савршености.

Пророк је повезивао по две особине духа, а прва је "дух мудрости и разума", којим даровима се расуђује добро и зло, разлажу ствари на своје место, изриче праведан суд, такође. То су дарови за извршење религиозног и политичког дела. У Старом завету тим даром је посебно био украшен цар Соломон.

„Дух савета и силе" јесу дарови потребни Месији као цару и свештенику. Он је "Саветник дивни" јер показује прави пут. Дух силе, снаге даје му способност да своје дело може остварити. "Дух знања" укључује љубав. Овај дар омогућава човеку да спозна своју крхкост, а са друге стране, да примети величанствену недоступну светлост која га са неба обасјава, и којим примећује сва та величанства. Примећује да је он само глинен сасуд, да му је то све откривено, и стога је пун страхопоштовања, али испуњенога љубављу.

Ови дарови су израз Божје чудесности, они и у природи остварују чудеса, али највеће чудо у историји човека и јесте појава Месије, коју пророк жели нагласити. Дарови су практични, но Месији даровани у њиховом савршеном виду. У Старом завету даривани су појединим великим личностима, али овде су сви ови дарови на свом почетку и крају, јер Месија је даривалац Духа.

3-9. ст. Суд Спаситељев о коме се говори на крају 3. ст., неће бити на начин као што људи суде. Његов суд је суд Богочовека у чијим устима се не нађе превара, и биће праведан.

4. ст: "И удариће земљу прутом уста својих". Ове речи се односе на апостолску проповед о Христу по целој свету и утиску који је та проповед имала. Док су је једни са радошћу примали и у њој налазили светлост и истину, други су против ње жестоко устајали настојећи да је униште као штетну и супротну тадашњим верским представама.

"И духом усана својих убиће безбожника". Под безбожником се разуме грешни човек, у даљем смислу и Антихрист. Суштина Спаситељеве проповеди биће у томе да ће уништавати безбожност, а сваки човек одговарати за своја дела, мисли и тежње. Под утицајем таквога рада, проповеди Месијине на земљи, настаће мир и љубав, а код људи морални преображај. Дивљину, грубост и негативну страст Христова наука ће смекшати. Пророк је ово лепо упоредио са дружењем крвожедних са домаћим животињама када ће крвожедне почети да једу траву.

Пророк изображава Месијанско доба сликама рајскога мира, среће и склада. То доба ће, као и Давидово царство некада, бити остварено у времену. Извор мира и среће је у томе што ће са лица земље бити уклоњено зло, а "земља ће бити испуњена познањем (присутности) Духа

Јахвеова, као море што је воде пуно" (ст. 9). То сазнање и живот по вери омогућиће да се већ овде на земљи предосете предстојећа есхатолошка срећа, радост и блаженство.

Ова пуноћа благодати Духа Јахвеова биће пренета и на понашање животиња, звери које окружавају човека. Под овим зверима потребно је разумети непријатеље Христове науке, а под домаћим животињама - оне који су кротко примили науку Христову. Под "гором" треба разумети Цркву Христову, чија метафора је гора.

10. ст. "Јесејев корен" је Месија, чије "почивалиште" ће "бити славно". Ове речи говоре да ће смрт, односно начин смрти и место Месијиног погребца постати славним, постаће за људе предмет поштовања, а то су постали Крст, гроб, Голгота, Јерусалим, односно цела Палестина.

11-14. ст. Пророк описује сабрање у једну заједницу, у Цркву Христову, и то, како Јудејаца, тако и многобожаца.

15-16. ст. Ово сабрање Јудејаца, када ће нестати суревњивости између Севера и Југа, између Израилја и Јуде, такође ће бити и време њихове духовне победе над суседним народима, многобошцима. Биће то време праћено чудима, као некада када су Јевреји излазили из Египта, и тиме ће се обновити чудо првога Изласка.

Ис 13-23. Бог прети народу Судом

Ово је збирка пророштава против страних народа, и она потичу из разних времена. Божја брига није ограничена само на Израил, него је Његов сав свет. То Израил треба да зна.

У гл. 11-12 говори се о савршеном цару и савршеном царству. Овде се даље развија тема ранијих одељака (Ис 2,2-4; 4,2-6; 9,1-7). Тај цар ће бити из Давидова рода, тј. "из стабла Јесејева", а Јесеј је Давидов отац. Он ће у себи имати Божји Дух, биће веран и поштен као и Бог. Његово царство неће се ограничити само на Изабрани народ, него ће доћи до окупљења свих народа света. Биће то нова земља која ће стремити Богу (уп. Ис 65,17; Отк 21).

У Ис 13-14,23 говори се о Вавилонском, у Ис 14,24-27 о Асирском царству, а затим, у Ис 14,28-32 о суседним Филистејцима. У Ис 15-16 говори се о Моавцима, а у Ис 170 Дамаску о коме је пророк говорио и раније (уп. Ис 7).

У Ис 18 пророк говори о далеким Етиопљанима (Куш), који ће донети Јахвеу дарове (уп. Ис 7; 2 цар 32,23). У Ис 19 говори о Египту, пораженом од Асираца, који су, прво, 701. године опседали Јерусалим, а касније, 663. године заузели и опљачкали славну Тебу. Међутим, Бог шаље свој мач народима са надом да се покају (уп. Ис 19,16-24).

Израз "у онај дан" чест је код пророка Исаије и ознака је Божјега суда. То је дан када ће Он судити и спасити цели свет. У Ис 20 пророк казује поново о Египту и Етиопији, а у Ис 21, о Вавилону, Едому и Арабији.

У Ис 22 говори се о Јерусалиму и његовој околини, која је за пророка "долина виђења". Јерусалим је град у коме је Исаија деловао, у коме је имао своја виђења. Он види будуће разорење Јерусалима, макар оно било одгођено у време цара Језекије (уп. Ис 36-37). Град ће бити срушен, а храм опљачкан у време Навуходносора II, 587. године.

Строфе, Ис 22,15, и даље, односе се на Исаијино доба. Сомна је био управник двора (уп. Ис 36,3). Он мора бити смењен, а биће постављен Елијахим, син Хелкијин, али ће и он бити неспособан, те ће и његова управа бити краткога даха. Сомнин гроб, са дужим натписом, откривен је у Силому, у Јерусалиму.

У Ис 22, 9.11 говори се о подземном каналу који је ископао цар Језекија, и ово је, за то време, био велики и важан грађевински подухват (уп. 2 дн 32; др Д. Милин, *Старозаветна историја*, 85-86).

У Ис 23 пророк говори о Тиру, данашњем Sour-у у Либану, који је владао поморском трговином у источном делу Средоземља. Његових колонија је било много, а његови трговци путовали су до Индије и британских острва. Тир је трговао свим производима, житом из Египта, вином, а посебно пурпуром. Његово богатство искварило је становништво, те их пророк Исаија упозорава о крају који им се приближава. Била је то 722. године када је Тир заузео асирски цар Саргон. Тир се касније поново опоравио, али је моћ поново изгубио доласком Вавилонаца.

У Ис 23,15 говори се о "седамдесет година", који број треба да означава животни век једнога човека.

Ис 24-27. Божји суд и коначна победа

У претходним главама говорило се о Божјем суду над појединим народима, а овде је реч о Општем суду, Суду над целим светом, и над сваким појединцем. Долази време када ће Бог докрајчити свет какав ми познајемо. Земља ће се тада уздрмати у својим основама. Исаија у то није сумњао. Ни Месија Христос није сумњао (уп. Мт 24). Но, Божји циљ није да осуди, иако праведно. После једне главе о Суду (Ис 24), следе три главе о славном избављењу.

Ис 35. Последњи суд и спасење

У овој глави се говори о благодатном узрастању многобожаца и Јудејаца пошто сви уђу у Месијино царство, Цркву Христову. То приповедање пророк почиње приказом пустиње жедне и сасушене, пустиње која указује на духовну пустош код многобожаца пре доласка Месије.

1. ст. До Месијина доласка многобошци су личили на пустињу, суву и неплодну, јер нису имали правог богопоштовања, нити богооткривенога Закона према коме би се руководили и свој пут упућивали према Њему и Његовим заповестима. Како су били далеко од Бога, нису ни могли да донесу добре плодове, него само трње. После Месијиног доласка, ови исти многобошци, просветљени Његовим делом и Његовим благодатним даровима, почеће да доносе добре плодове, а то су врлине.

3-4. ст. Нада у спасење у време доласка Месије биће снажна потпора, како онима који су физички слаби, тако и малодушнима. Та малодушност изазвала је клонуло руку и клецање ногу. Стога пророк каже: "Охрабрите се, не бојте се! Ево Бога нашега!"

5-7. ст. У овим стиховима пророк предсказује каква чуда ће се догађати када дође Месија, Спаситељ. Њих је тако објаснио Господ Исус Христос када су код Њега дошли ученици св. Јована Крститеља (уп. Мт 11,4-5).

8. Када се на земљи појави Месија, он ће раширити Божју благодат, и образоваће једну заједницу верних и ићи "путем" који ће им показати. Израз "derek", одн. "derek (ha)j^ešara" у Старом завету је честа ознака за исправан, праведан и лобожан начин живота (уп. 1 Сам 12,23; Пс 37,14; 107,7; ПрС 12,15; 16,25; 21,2; Јер 31,9, идр.), но овде сусрећемо навод да ће њихов пут бити још узвишенији, одн. биће то "свети пут" (*derek ha-kadoš*).

Вођени и уједињени под једном главом, Месијом, ићи ће многи, не само Изабрани народ, јеврејски, него и многобошци.

9. ст. Ова заједница, избављена од искушења и смрти, на своме путу спасења неће се са њима сусретати, јер ће се налазити на таквоме, "светоме путу".

10. ст. Сион увек означава јерусалимски храм, а овде, у преносном смислу, заједницу Месијину, Цркву Христову.

Ис 40. Глас вапијућега у пустињи

Ова глава припада делу књиге чијег аутора називамо Девтеро-Исаија; то су гл. Ис 40-55. О личности овога пророка било је раније речи, као и о литерарним особинама овога дела књиге. У овом делу књиге, поред питања "Слуге Јахвеова" (Евед Јахве), сусрећемо се и са проблемом новог ексодуса, наиме, очекује се ексодус (излазак) из Вавилонa (Ис 40,3), при чему ће Јахве бити заштита своме народу (Ис 52,12). Као и при првом Изласку (Ексодусу), Јахве ће своме народу у пустињи поново обезбедити воду (Ис 41,18; 43,19; 48,21; 49,10), и учиниће да посвуда изникну воћке које ће стварати сенку и доносити плодове (Ис 41,19;55,13). На крају ће Сион бити обновљен и засијати вечном славом (Ис 44,18; 54-55. гл.).

Делимично испуњење овога пророчанства непознатог пророка, кога називамо "Девтеро-Исаија", ускоро се и догодило. Кир је заиста заузео Вавилон 538. године, али га није разорио, а у току исте године издао је едикт, указ, којим је дозволио повратак јудејских егзиланата у домовину (Језд 1,1-4; 2 дн 36,22). Прва поворка од 42.360 Јудејаца и 7.537 слугу вратила се под Сасавасаром у Јерусалим, одн. у Јудеју. Неки истраживачи изједначавају Сасавасара са Зоровавелом, а други, пак, мисле да су Зоровавел и Исус били вође поворке друге групе повратника који су у Јудеју стигли 520. године. Касније, 458. године стиже поново једна група од 1500 повратника, махом Јудејаца и Венијаминоваца под вођством Језде (Језд 7-8).

Дакле, пророчанство о повратку се заиста обистинило, али делимично, јер се вратио тек мањи број егзиланата. Други су се били окућили, навикли на нове услове живота и многобожачко окружење у Вавилонији, те нису желели да се упуштају у ризик новог почетка (живота). Дали су предност многобожачком Вавилону, а запоставили обећано спасење, Свету земљу и завете отаца.

Карактеристика ове главе, као уосталом и других које потичу од Девтеро-Исаије, јесте да се у њима сусрећу речи утехе које Бог упућује преко пророка своме народу (у егзилу). Садржане су, као што је речено, у (Ис) 40-55; изузетно су вредне због пророчанстава која у њима сусрећемо. Ис 40-55 је дело Девтеро-Исаије, пророка који је деловао у периоду вавилонског ропства. Његово дело се разликује од дела свога великог учитеља по стилу и садржају своје речи. Наиме, док је (Прото)Исаија пророк опомене и суда, Девтеро-Исаија је пророк наде, наде која је била толико потребна вавилонским изгнаницима.

Споменуто је већ да је (Прото)Исаија деловао знатно раније, током владавине више царева. Један од њих био је и Ахаз (736- 716), изузетно безбожни цар, током чије владавине се пророк повукао на чак 15-годишње ћутање. За време Ахазове владавине, асирски цар Салманасар V (726/722) почео је да опседа Самарију. Заробио је Осију и окованог послао у Ниниву. Међутим, Салманасар умире, те опсаду веома утврђене Самарије наставља његов син Саргон (722-705). Да крај Јужног царства не би био сличан крају Самарије, пророк Исаија је опомињао цара и свој народ. Но, бодрio их је такође и утехама, јер би рушење Јерусалима код малодушних ослабило веру у долазак Месије, а народ је био уверен да ће Месија доћи у време када Обећана земља буде слободна.

Пророк (*Девтеро-Исаија*) делује касније, у време вавилонског ропства, али је пророк наде (изгнаника), и то га разликује од свога великог претходника (Прото)Исаије. Предсказује им да ће ропство, у коме се сада налазе, бити привремено - да после ропства следи слобода и остварење обећања. Предсказује им да ће, прво, вавилонском ропству бити скори крај, а после тога доћи ће Месија. Стога и речи из Ис 40,3-4: "Глас је који виче: „Приправите у пустињи пут Јахвеов. У пустоши поравните стазе Богу нашему", имају двоструки смисао: као прво, односе се на стварни повратак Јевреја из вавилонског ропства, а као друго, односе се на појаву Претече Господњега, св. Јована Крститеља који се појавио у пустињи, и проповедајући покајање за опроштај грехова, крштавао у реци Јордану да би на тај начин припремио верне да достојно дочекају Месију, Спаситеља.

Девтеро-Исаија се, при томе, користио сликом старих обичаја, наиме, цареви су пре намераваног путовања слали испред себе гласника да им припреми пут.

У односу на Месију, значај ових речи је објашњен у јеванђељима, наиме, да се под "гласом који виче (вапијућим) у пустињи" разуме св. Јован Претеча (Мт 3,3; Лк 3,4-6; Мк 1,1-5), и то када су фарисеји код њега слали своје посланике да га питају да ли је он Месија, Илија, или неко други.

Претечин припремни рад састојао се у томе што је позивао све своје елушаоце на покајање, и да кроз покајање очисте своју савест како би достојни дочекали Месију, коме он "није достојан одрешити ремена на обући његовој" (Лк 3,16; Мт3,11). Христови први ученици Петар и Андреј (Филип и Вартоломеј, Јаков и Јован) били су пре тога ученици св. Јована Крститеља. Јованова проповед припремила их је да познају истину и крену за Христом.

5. ст. "Слава Божја" у Месијино доба неће се показати у сили оружја и победе, него у милости и благодати. У односу на Месију, пре њега доћи ће Претеча, затим Месија, а слава Божја ће се показати у Његовом раду и у Његовим делима.

6-8. ст. У овим стиховима пореди се привременост сувременог стања јудејског народа, а то је вавилонско ропство, са пролазном травом и цвећем пољским „јер трава се суши и цвет отпада, а реч Бога нашега остаје до века" (ст. 7).

11. ст. Овде се Месија приказује као добри пастир, као пастир који своје стадо води на добру пашу, а јагањце и овце дојилице из стада полако (по)креће, гони. Тако исто се и Спаситељ односио према слабима у духовном животу - са љубављу их изводио на пут спасења.

Ис 42,1-9. Прва химна о смерном и кротком Слуги Јахвеовом (*Eved Jahve*)

Изнели смо да се под "Слугом Јахвеовим" не може разумети један колектив, нити Израил, нити неко појединачно лице, а могуће идентификације биле су многобројне, па и у смислу да се овај израз односи на пророка лично. Под Евед Јахвеом ми видимо личност обећаног Месије, и у стиховима ове главе говори се о њему, као и да ће се на земљи јавити као пророк и смерни слуга Јахвеов.

1. ст. Овим именом "слуга" Господ Исус Христос је назван стога што је примио тело човеково и све његове особине, без обзира што је као Син једнак Богу Оцу. Стога реч "слуга" овде значи исто што и "Син Божји". "Метнућу дух свој на Њега", значи да ће у Њему бити пуноћа дарова Духа Светога, а "јављаће народима суд", значи да ће то бити новооткривени закон, "Нови савез" (Нови завет) о коме је пророковао и пр. Јеремија (Јер 31,31), чије заповести ће бити уписане у срцима људи, а то је закон јеванђеља.

2-4. ст. Стихови (речи) говоре о карактеру рада "Евед-Јахвеа", Месије. Свој рад ће вршити са великом кротошћу, милосрђем, али и са одлучношћу. О његовој смерности сведоче Мт (12,19; 11,29) и Лк (Дан 8,33), и њу је Христос показивао у току целог свога живота. Његово дело није пропало ни када је страдао и умро, јер је ускоро после тога и васкрсао. После Његове смрти и васкрсења Његова наука се брзо раширила по целој свету.

5-9. ст. У овим стиховима пророк даје разлоге који потврђују да је све речено о Месији - реч Божја, реч Творца неба и земље који све оживотворава. Стога ће се ова реч и испунити. Њега, Месију сам Бог је призвао и кроз Њега закључио савез са Израилцима, Њега је дао за светлост многобошцима да би отварао очи слепима, и опраштао грехе, а овакав рад није могао бити дело обичног човека, него је Њему дао "славу своју", јер "ево, старо дође, а ја јављам ново, пре него настане, јављам вам" (ст. 9).

10-12. ст. По доласку Месије, Јудејце и многобошце очекује велика Божја милост. Зато их све позива да прослављају Бога, како становнике Кидара (Арабијске пустиње, Петре), тако и оне који живе на острвима.

13 -15. ст. Пророк наводи разлог за слављење Бога, а то је победа над идолопоклоницима који су Јахвеа дуго вређали, јер га нису познали.

16. ст. Њих, идолопоклонике пророк разуме под "слепима", јер су Његову славу и величанство приписивали пропадљивим стварима, идолима. Ипак, и њима ће се њихов "мрак" преобратити у "светлост" светлошћу Његове науке.

Ис 52,13 - 53,12. Четврта химна о Евед-Јахвеу Страдање Месије, Његова смрт и прослављење

У овим стиховима говори се (одн. пророк предсказује) о историји страдања и прослављења Месије, правог и истинитог "Слуге (Господњег) Јахвеовог". Његов живот биће сличан историји његовог народа, израиљскога: биће одведен у ропство, понижен, поруган и исмејан, тако да ће се једни смејати, а други дивити таквоме стању. И као што ће се понижење Израиља завршити славним повратком из ропства, тако исто ће и Месија своје понижење завршити узвишењем и прослављењем. Унижење Израиља је дошло од стране многобожаца, а због сопствених греха народа, а унижење Месије биће такође због греха свих, а и оно је зависило, како од односа сународника Јевреја, тако и од односа свих људи, одн. власти.

Месија, Христос јавио се у лику скромног учитеља, и у том лику испунио како све земаљске законе, тако и захтеве Оца Небескога, а онај ко је желео, у њему је могао видети славу Божју. Сами сународници су га учинили беславним јер их је саблажњавао Његов скромни лик, те су се о њега спотицали (Ис 8,14-15), тако да му нису одали дужно поштовање и славу; и не само то, него су указали веће поштовање осуђеном разбојнику (Дап 3,14).

Такође, у овим стиховима казује се да ће проповед о Месији кога су Јевреји одбацили, бити пренета међу многобожачке народе, који о томе раније нису ништа чули.

Јасније него у претходној глави, пророк овде говори о унижењу, страдањима и прослављењу Месије. Посебно наглашено се излаже о Месијиним страдањима и унижењу у ст. 1-8, а у ст. 9-12 говори се о славним последицама којима се то унижење завршило.

1. ст. "Ко верова проповедању нашем?" Ово питање се посебно могло чути из уста Светих Апостола, јер су проповедали многима и прошли кроз целу Римску империју (Рм 8,10). Такође, ово је пророчанство и о односу Јевреја и њиховом неверовању у речи и делатност Господа Исуса Христа (уп. Јн 12,37-38).

2-3. ст. У наставку пророк излаже о лику Месијином, Његовој неупадљивости и скромноме лику којег пореди са шибљиком која ниче из корена у сухој земљи. Таква шибљика из такве подлоге морала је такође бити слабога изгледа, кржљава. И Месија, Спаситељ није био угледан, нити ликом, богатством, нити је потомак из угледне породице.

Оваква стања одговарала су обичном човеку, како тадашњем, тако и савременом. Спаситељ је био из Галилеје, предела у коме су се Јудејци мешали са многобошцима, те стога Натанаил и пита да ли шта добро може доћи из Галилеје (Јн 1,46), такође, сматра да огула пророк не долази (Јн 7,41.52). Спаситељ се родио скромно, у пећини у коју се стока склањала, а касније ни дома није имао (Мт 8,20).

Ово су били разлози зашто га као Месију Јевреји нису препознали и прихватили, јер су о Месији имали другачије представе. Био је то став већине, наиме, очекивали су Месију-цара. Додуше, есени су очекивали двојицу месија, давидида и аронида, дакле, једнога цара и једнога првосвештеника.

Христос је у себи носио лик кротости, смирености, смерности и узвишене љубави, а они су Месију очекивали са другим својствима. Као такав, Христос је од сународника био у потпуности одбачен и неправедно осуђен, осуђен казном распећа којом су кажњавани одступници од Торе, богохулници, као и они који би издали националне интересе, уходе (*m^cragglim*), такође.

4-6. ст. У овим стиховима објашњава се узрок унижења и страдања Месије, Евед Јахвеа, одн. Господа Исуса Христа -то да је Он на себе узео наше грехе и наша безакоња која су нас удаљила од Бога. Својим добровољним унижењем и страдањем помирио нас је са Богом, а све ово учинио је из љубави према роду људском.

7. ст. Овде се описује трпеливост са којом ће Месија поднети наведена страдања. Пророк пореди кротост Месије са кротошћу јагњета које воде на клање, или, пак, са овцом коју вуку када је воде на стригање, при чему је она нема пошто не осећа болове.

8. ст. "Од тескобе и од суда узео се". Месија Христос је доживео најтежи суд, осуду на унижење и смрт, а да при томе над њим и није спроведен редован судски поступак. "А род његов ко ће исказати". Пророк овде размишља о природи Месије Христа. Он је по божанској природи Син Божји, Друго Лице Свете Тројице, а по људској природи човек, дакле, Он је Богочовек. Пророку је то узвишено и чудесно, и не само њему, јер је то тајна у коју ни анђели не могу проникнути. "Јер се истрже из земље живих". Месија је насилно страдао, и то је било нејасно савременицима, али управо тако је требало да страда да својом невином раном и неправедном смрћу учини задовољење Божје правде, греха првих људи, Адама и Еве, и такође целокупнога рода људскога.

9. ст. "Одредише му гроб са злочинцима". Месија Спаситељ је био разапет међу двојцом разбојника на Голготи, од којих га је један такође исмевао и хулио, а други га је исповедио кајући се за своје преступе. Уместо да ослободе недужнога Месију, власти су ослободиле разбојника Вараву. "Али на самрти би са богатима". Месија је сахрањен у гробници која је била усечена у камену, а такву гробницу су могли себи да начине само имућни, богати. Овакве гробнице су у Јудејству имале и симболичко значење, наиме, чувале су покојникове остатке за дуго времена, до дана васкрсења, док је сахрањивање у песковитом тлу било за сиромаше. Гробницу Месији Христу уступио је Јосиф, богати човек из Ариматеје. Јосиф је са Никодимом припремио Христово тело за укуп помазавши га и увивши у платно, као што је био обичај.

"Не учини неправде, нити се нађе превара у устима његовим". Овиме се указује на Месијину безгрешност, а како ни један рођени човек не може бити без греха (Јн 14, 45), то је, такође, указивање и на његову божанску природу.

10. ст. Добровољна Месијина страдања збиће се по Божјој вољи и промислу, јер се само на тај начин могао спасити род људски. Биће то жртва искупљења за цео род људски.

11. ст. Овај стих значи да ће се Месија појавити као праведник, али не као праведник кога ће Бог оправдати, него што је такав по својој природи. Ове речи су се испуниле на Месији Христу, јер су га праведним назвали Пилатова жена, један од разбојника, римски капетан, сведок испод крста, па и сам Пилат.

12. ст. Овде се под "наслеђем" које се обећава Евед-Јахвеу, Месији, одн. Господу Исусу Христу, мисли на оне који ће у њега да верују. Стога бл. Јероним каже: "Он ће наследити многе, да би због (у)дела Господњег Јакова и његова наслеђа Израилља (уп. Понз 32,9) поверовали сви који долазе са Истока и са Запада и сели за трпезу у Царству Божјем са Аврамом, Исаком и Јаковом (Мт 8,11)". И на другим местима Старога завета, нпр. Пс 2,8, верујући у Месију називају се Његовим наслеђем.

"И би метнут међу злочинце". Ово пророчанство се односи на двојицу разбојника међу којима је на крсту распет Господ Исус Христос, а тако је овај стих објаснио и јеванђелист Марко (уп. Мк 15,27-29; Пс 87,5-6).

"И сам носи грехе многих". Ова мисао је узета из смисла старозаветних жртава (Лев 5,5) приношених у замену за учињени човеков грех, или преступ. При чину приношења жртве, приносилац је на главу жртвоване животиње стављао руке и исповедао свој грех. Веровало се да се тај грех човека (или *заједнице*) преноси на животињу, и да се кроз њено клање и излив њене крви на жртвеник пред Богом чини задовољење Његове правде, јер је овде животињска крв замењивала људску крв, одн. крв прекршиоца (или прекршилаца).

Са друге стране, свети Јован Претеча каже за Христа Месију: "Гле, јагње Божје које узима на се грехе света" (Јн 1,29.36). Овај израз налазимо и у другим новозаветним списима у којима се говори о испуњењу овога пророчанства (уп. Еф 2,3; Кол 2,13-15; 1 Пт1,18- 19; 2,24).

Ис 61,1-11. Утеха верујућој заједници - о Помазанику Јахвеовом

Радосна вест о којој пророк говори, састоји се у јављању "добрих гласова" (јеванђеља), а "помазање" споменуто у 1. ст. не односи се на Евед Јахвеа, нити на пророка лично, него на Месију. То није стварно помазање, него се мисли на преобилно присуство Духа Божјега којим је био испуњен Христос Месија (Дап 10, 38), а део Његовога дара осетили су и апостоли Христови (Дап 2,4).

Ова глава, Ис 61. говори о Помазанику Господњем, које пророчанство је потврдио и сам Спаситељ када се после крштења вратио у Назарет (Ис 61,1; уп. Лк 4,13-22). Према јудејском обичају, Христос је тамо, као новоприсутни на богослужењу у синагоги, добио да чита из књиге пророка Исаије прочитао је прва два стиха. Затим је, обративши се присутнима, казао: "Данас се испуни ово Писмо у ушима вашим" (Лк 4,13-22).

1. ст. "Дух је Господа Јахвеа на мени, јер ме помаза". Помазивање уљем био је обичај у Израиљу, а у старо доба помазивани су цареви, од пророка Јелисеј (1 цар 19, 16), а после вавилонскога ропства и првосвештеници. Веровало се, а и данас се верује, да се кроз помазање уљем добија дар Духа Светога. Како је Месија Давидов наследник, и он мора бити помазан. Христос је по божанској природи једнак Богу Оцу и Духу Светоме, и имао је све дарове Духа Светога од вечности. Но, како је рођен и по људској природи, примио је ове дарове и као човек при зачећу Св. Дјеве, као и при крштењу у Јордану када је на Њега сишао Дух Свети у виду голуба.

"Да јављам добре гласове кроткима". Овим речима, а и нареднима, говори се о циљу помазања Месије Хриета - да донесе благу, радосну вест свима који признају своју грешност и сопствену слабост у борби за своје спасење и који очекују помоћ и оправдање. Он долази да ободри надом на милост Божју све оне који се искрено кају за грехе, долази да их ослободи духовнога ропства, ропства греху и злу, не само живе него и умрле (1 Пт 3,19).

2. ст. Долази да "огласи годину милости Јахвеове". Као што су опросна седма година и јубиларна, педесета, биле радосне за дужнике, осиротеле и оне који су постали робовима, тако ће још већа радост захватити све људе у време Месије, јер ће то бити доба спасења свакога човека. "Да утешим све жалосне". Нада на спасење јесте утеха свакоме ожалашћеноме, а Месија Христос је рекао: "Блажени који плачу јер ће се утешити" (Мт 5,4; Лк 6,21). Њима Месија обећава небеску утеху.

3. ст. Под "жалоснима на Сиону" треба разумети управо оно мало сиромашних Јудејаца који нису били одведени у вавилонско ропство, него су остали да обрађују опустошену земљу. Према бл. Јерониму, то су и они који су, видећи у Израиљу свеопшту поквареност, у Сиону, одн. у нади у нови храм и његов култ, тј. у молитви Јахвеу оплакивали осрамоћење храма и пустошење земље и града.

"Дан освете Бога нашега". Биће то дан правде Божје, дан задовољења свих неправди учињених недужнима и немоћнима.

10. ст. "Одећа (риза) спасења" у коју ће се обући они који у Месију верују, јесте: истина и правда (Еф 6,14), милосрђе, благод, смирење, кротост и трпељивост (Кол 3,12). Ово су средства спасења које је Спаситељ даровао и у које је обукао све оне који у њега верују. Ови дарови не само што чувају и спасавају од греха и духовне смрти, него су и извор духовне радости. Дакле, овде је реч не о украсима за тело, него о духовним украсима душе.

11. ст. Као што земљу краси и улепшава разнолико биље, дрвеће и цвеће, тако ће Бог учинити да у Месијиној заједници као духовни плодови "никну правда и похвала пред свима народима".

Ис 62. Чезња пророка за спасењем Сиона. Просвећење (*многобожачких*) народа Месијиним учењем

Расположење пророка се променило. Радосна свест спасења (Ис 61,10), која је већ била испуњена заносом, а која се очекивала у будућности, мењала се увлачењем црва сумње онога што се очекује у блиској будућности. Пророкова љубав према Јерусалиму терала га је да иступи из ћутања и свога мира и смерности. Он подсећа на Јахвеа, поставља стражаре на јерусалимске зидове, који такође подсећају на Јахвеа. Но, и поред свег нестрпљења, он је чврстога уверења да ће Јахвеово спасење стићи на Сион.

Размишљање пророка у овој глави јесте наставак његових размишљања из претходне главе. Он сада развија мисао да ће правда (и *спасење*) засијати, пре свега на Сиону, а да ће је, као светиљку која високо стоји, видети и према њој се управљати и многобошци. Та светлост јесте узвишеност Месијине науке, којом ће обасјати и просветити свакога ко за Њим крене.

У 2. ст. спомиње се "ново име" Јерусалима до кога ће ова нова позитивна промена довести, али ово име није откривено, и само је Јахвеу могуће да га изрази (Ис 65,15; Отк 2,7; 3,12).

Ипак, у 3. ст. описује се слава новог Јерусалима, при чему се она пореди са круном, царским венцем који је у Јахвеовим рукама. Такође се и Самарија у Ис 28,1 назива "гордом круном Јефрема", а према Ис 49,16, Јахве је слику Сиона, и посебно њене зидове је урезао на своје дланове. Тако су круна и царски венац симболи миром утврђеног града. Круна је Јахвеу не на глави, него у рукама, свакако са жељом да се нагласи њена лепота при посматрању.

У 4-5. ст. поново сусрећемо веренички однос Сиона према Јахвеу, и веома је ослоњен на Ис 54,1-8. Пошто Сион још увек није добио жељно очекивано спасење, он је још увек "остављена" (заручница = земља), "пуштена" од Јахвеа, свога супружника (уп. Ис 54,6; 60,15). Земља која се овде персонификује кроз жену (а земља се на јеврејском каже "егес", што је имен. ж. рода), жена/(земља) биће удата/(узаједничена), (а према Ис 54,1 била је пуста). Ускоро ће је звати "моја" (тј. Јахвеова), јер Његова љубав је на њој, а земља ће се поново звати "милина моја" и "удата" (b'ula) (= за Јахвеа). "Отпуштени" град и "прибрана" земља долазе код Јахвеа поново до славе, Јахве поново има љубав према својој "отпуштеници" (azuva) и уздиже је за своју изабраницу.

Ис 65. Последњи суд и коначно спасење, одн. позив многобошцима на спасење. Ново небо и нова земља. Победа Цркве

У овој глави пророк казује о новој заједници коју ће Бог изабрати између многобожаца, пошто Га је одбацио Његов Изабрани, израиљски народ из неблагодарности. Он је тиме нарушио Савез склопљен са праоцима. Но, неће га сви одбацили „јер ћу извести семе из Јакова и из Јуде наследника горама својим, и наследиће их избраници моји" (ст. 9).

Биће то време пребрајања и раздвајања, неки ће бити за "мач" и "клање" „Јер звах, а ви се не одазвасте; говорих, а ви не слушасте" (ст. 12). То ће бити времена "када ћу створити нова небеса и нову земљу (בורא שמים חדשים וארץ חדשה) (bore šamajim hadašim va'arec hadaša), и што је раније било неће се спомињати" (ст. 17).

Представу о "новом стварању" (בורא ... חדשים) (уп. Ис 66,22) пророк схвата по узору на прво стварање (Пост 1,1), но оно ће бити савршеније. Обећања која су праоци примили, оствариће се у новом устројству света. Збиће се то у огњу „јер, гле, Јахве ће доћи са огњем" да "огњем и мачем суди сваком телу" (Ис 66,15.17), - представа је о којој реч опомене слушамо и од св. Јована Крститеља. У то доба сав Израил ће бити позван у пророчку службу (Ис 61,6), а многобошци у службу спасења (Ис 60,3). Народ ће бити подељен на добре и на зле, и према делима која су чинили очекује их награда или казна (Ис 65,8-16). Иста представа о "крају времена", "огњеном суду" и "новом стварању" јавља се и касније, у периоду антике у апокалиптичкој књижевности, код есена, а и у јеванђељима (уп. Лк 4,18-19; Мк 9,48; Дап 7,49-5) и др.

Месијини избраници "биће семе благословених од Јахвеа". Биће то време нових односа, јер "вук и јагње заједно ће пасти, и лав ће јести сламу као во" (ст. 25).

У Светоме граду настаниће се Божја слава и обасјати га (Ис 60,19-20), а храм ће постати "дом моје молитве" (בית תפלה) (bet t^efillati) (Ис 56,7) за све народе (Ис 66,21-23).

Ис 66. Кроз Суд до савршенства

У овој глави се говори о одбацивању непокајаних грешника, о радости оних који љубе Бога; она обрађују исте мисли као и претходна, и њен је наставак.

Из месијанске перспективе, књига пр. Исаије свакако је најважнија од свих пророчких књига, не само по обиму и садржини, него и по прецизности, тако да је пророка Исаију бл. Јероним назвао *старозаветним јеванђелистом*. Пророк Исаија не само да је видео Месију и његово време, но и догађаје који ће касније следити, "Ново небо и Нову земљу (השמים החדשים והארץ החדשה) (ha-šamajim ha-hadašim v^eha-arec ha-hadaša) (Ис 66,22).

У ст. 1-4. говори се о градњи новог храма, што указује да је реч о стању између 537. и 520. године, наиме обнова храма је почела 520, а довршена 515. године. Овде сусрећемо и Јахвеово упозорење, одн. подсећање да Он и не тражи нови храм - "небо је мој престо" (уп. Ис 40,22; 57,15; Пс 11,4; 103,19), а земља подножје мојих ногу". Иначе, у Старом завету се као подножје Јахвеових ногу појављује ковчег Завета (1 дн 28,2; Пс 99,5; 132,7), или храм (Ис 60,13; Плач 2,1; Јез 43,7), а овде је то земља, што сусрећемо и код Мт (5,35).

Мисао да једна земаљска грађевина не може обухватити свуда присутнога Бога, сусреће се и у Соломоновој молитви при освећењу храма (1 цар 8,27). Дакле, није могуће саградити Богу један дом, један стан (Пс 132,5) као место боравка (Ис 11,10), јер је Божја рука све ово створила (уп. Ис 44,24; Јер 14,22), тј. небо и земљу, и све што је на њима и, према томе, све то је Његово власништво.

Стихови 5-17. обрађују изненадни долазак суда, и спасење. У ст. 5-6. говори се о суду испред храма, Јахве упућује свој глас радосне вести свима смиренима и који су скрушена срца, свима који дрхћу од Његове речи обећања (ст. 2). Они не треба да се снебивају пред својом браћом која их мрзе. "Непријатељска браћа" су сународници, чланови исте заједнице, али који Јахвеу служе дволичним срцима и имају више поверења у идоле, него у Јахвеа (уп. ст. 3.17; 65,3.11).

Због искреног држања верних пред Јахвеом, они ће од стране ових бити неправедно омрзнати и изненада ће се појавити Дан Јахвеов, Дан суда над њима. Пророк је изван града (Јл 4,16), у духу чује из града Божју грмљавину која одјекује из храма (Јл 4,16; Ам 1,2; уп. Отк 16,1.17), Јахве по делима врши освету над својим непријатељима (Ис 59,18). Прво се мислило на непријатељску браћу, а затим и на друге непријатеље међу многобошцима (ст. 16; Јл 4,9). У ст. 7-9. говори се о порођајним мукама породиље, мајке Сиона (угі. Ис 54,1). Она је овде без имена. Родиће сина као кроз чудо, без бола. Сина, дечкића треба разумети као колектив (уп. ст. 8), који представља многобројно становништво Новог Сиона (уп. Ис 49,17-21; 54,1).

У ст. 10-14. излаже се о слави Новог Јерусалима. Сви који га воле, радоваће се сви који су видели његово жалосно стање (Ис 57,18; 60,20; 61,2). Ови верници имаће радосно поверење у будућу славу мајке Јерусалима, и "сисаће" (ст. 11) скупоцено млеко мајке Сиона.

15-17. ст. говоре о "огњеном суду" (עֵשׂוֹהֵלָה)(*eš ohela*) (уп. Ис 29,6; 30,27; 64,1; Пс 97,3), повезаном са олујним невременом. "И кола ће му бити као вихор", истоветно са Јер 4,13, али тамо је реч о ратним непријатељским кочијама (уп. Ис 5,28), а овде о ратним Јахвеовим колима (уп. Ав 3,8), који је такође представљен као ратник (уп. Ис 42,13; Изл 15,3). Да ли је и Јахве замишљен на престоним колима (уп. Јез 1,15), остаје нејасно. Ипак се може узети да је и Јахве на колима праћен небеским војскама. Унутарња срдња Јахвеова излива се у жару, његова грмљавина у ватреним пламенима (Ис 29,6; 30,27), а мисли се на муње (Пс 97,3). Јахве се појављује у огњу и суди огњем (Ис 64,1; уп. 2 Сол 1,8). Његово друго оружје је мач (Ис 27,1; 34,5). И овде, такође, у позадини је представа о Јахвеу као ратнику; он суди огњем и мачем свакоме телу (месу) (ст. 23; 40,5). Посебни суд над "одступницима" проширује се овде у општи суд, коначни суд.

Ст. 18-24. Сион, сабирно место и средишна тачка света. Овај одељак разликује се од претходнога по своме прозаичном стилу и изостанку паралелизма. Према садржају ст. 20, близу смо мисли као да је реч о послегзилском завршном храму, али је могуће да су се првобитне пророкове речи у тексту помешале. Мисао да ће Сион "на крају дана" бити сабирно место народа и верски центар света, овом пророчанству даје велики значај, а овом одељку, као завршном, достојанствено значење. Тарсис је феничанска колонија у Шпанији (Ис 60,8), Фул је египатски Пунт на јужној обали Црвеног мора, Луд су североафрички становници; потомци Пунта, Тувала (и Месеха) које сусрећемо код Јез (27,13; 32,26; 38,2; 39,1) боравили су југоисточно од Црног мора; Јаван је малоазијска Јонија, одн. то су Грци.

Народи (многобошци) из дијаспоре доносе Јахвеу дарове (ст. 20-22). Глас о Јахвеовој слави рашириће се преко Израиљаца до свих крајева земље. Јудејци из дијаспоре брижно ће донети дарове за жртву Јахвеу.

Ст. 23-24. Опште поклоњење Јахвеу, и поглед на Геену (*Пакао*). Сврха и циљ свих сабрања и Јахвеових призива, у погледу на свој народ, а и на све друге народе, јесте опште признање и поклоњење Јахвеу на Сиону свакога тела (ст. 16; 40,5), и то не само у суботу, и за празник младога месеца (уп. Ам 8,5) када су приношене умножене жртве.

Према Зах 14,16, сви расути многобошци долазиће годишње да се поклоне цару Јахвеу Саваоту за празник Сеница. У овим стиховима тешко да се мисли да ће на Сиону бити целокупно човечанство, него пре на непрекидни долазак поклоника на Свету гору ради поклоњења.

Када се догоди поклоњење Јахвеу свих многобожачких народа, биће то врхунац старозаветних пророчанстава (уп. Ис 56,6-7). Но, када побожни поклоници буду излазили, видеће и место казне за телеса идолопоклоника, одступника, на које се горко жали Ис (65,1-7.11; 66,3.17). О једном огњеном месту за Асирце (свакако у Јерусалиму) чујемо још раније (уп. Ис 30,33; 31,9), такође и о огњу за Едома (Ис 33,9). Ови наводи постали су основом за представу о Геени, казненом месту за грешнике, месту које се налази југозападно од Јерусалима, а го је Еномова долина. Његово име је "gej b^ene Ninom" (долина синова Хиномових) (уп. 2 цар 23,10), одакле је настао новозаветни израз Γέεννα. Где се ова долина спаја са Кедронском долином, било је место Тофет где су приношене жртве богу Молоху, и то кроз децу у огњу (Јер 7,31; 2 цар 16,3).

Пророк Јеремија назива ову долину Долином смрти (убијених) (הרגה) (gej ha-harega), где ће птице небеске јести и разносити лешеве израиљских идолослужитеља (Јер 7,32). И пророк Трито-Исаија види тамо лешеве одступника које једу црви, а који од црва не могу бити поједени, па их још непоједене огањ прождире, и не може да сажеже. Њихова мука трајаће вечито. У Талмуду се за Синомову (Еномову) долину каже да у њој постоји улаз у пећину између две палме, и да из пећине излази дим.

4. ПРОРОК ЈЕРЕМИЈА (יְרֵמְיָהוּ)(Jirm^ejahu)

(Јахве пека суди/или, Јахве је узвишен) (Ιερεμίας) (**Књига пророка Јеремин**)

4.1. Назив књиге

Назив књиге на јеврејском језику је יְרֵמְיָהוּ LXX Ιερεμίας, у словенској Библији: **Књига пророка Јеремин**.

Пророк Јеремија се појављује на сцени неких сто година после Исаије. Он није једини пророк свога доба. Међу његовим савременицима били су Авакум и Софонија; Данило је био на вавилонском дворцу, а Језекиљ међу изгнаницима.

Јеремија се јавља као усамљена личност, осамљен је и страда јер наговештава Божју поруку због које га проглашавају дефетистом и издајником, затварају и хоће да убију. Иако затваран и у животној опасности, он је ипак веома осећајан и бојажљив, и никада није искривио откривену Божју реч. А биле су то речи тешке судбине која чека његов народ, народ који није слушао ни њега, нити свога Бога - Јахвеа. Он ипак није песимиста- снажна црта наде провлачи се кроз његова пророштва, јер после суда и изгнанства Јахве ће обновити радост и благостање у обећаној отаџбини.

Јеремија је рођен у Анатоту (данашња рушевина Ras el harrube), у месту које се налазило 6 км североисточно од Јерусалима. Био је свештеничког рода, али немамо јасно сведочанство да је био и потомак Авијатара кога је у ово место прогнао цар Соломон (1 цар 2,26). Божји позив у пророчку службу примио је као младић, 626. године пре Христа (Јер 1,2; 25,3). На Божји захтев, морао је да се одрекне женидбе и породице (Јер 16,1-2). Деловао је у периоду владавине Јудиних царева: Јосије (640-609. г.), Јоахаза (609. г.), Јоакима (609-597. г.), Јехоније (597. г.) и Седекије (597-587. г.), дакле, око 40 година.

Спољнополитичке прилике

С обзиром на *спољнополитичке прилике*, ових 40 година пророкове делатности могу се поделити у два периода:

Први период

Лагани пад моћне Асирије у другој половини VII века. Њена моћ је још увек била велика за време њених владара Сенахирима (704-681. г.) и Асархадона (680-669. г.), али је постепено почела да опада у периоду владавине Асурбанипала (669-632. г.), цара који је гајио велико интересовање за науку, прошлост и старине, те је нпр. сакупио велику збирку старих натписа на глиненим плочицама (библиотека). Године 652. угушио је један устанак брата Шамашумукина, регента у Вавилону. Слабљење царске моћи настављено је за време владе Асуретилија (632-629. г.) и Синшаришкуне (629-612. г.), да би асирски колос коначно пао за време власти Асурубалита II (612-606. г.).

Вавилонија се ослобађа Асирије за време Набополасара (626- 605. г.), а нападима Миђана и индоевропских Скита главни град Нинива подлегла је 612. године. Ови догађаји су омогућили цару Јосији (639-605. г.) да за кратко време скоро обнови државу и достигне стару славу Давидовог царства.

Други период

Затим је следило неколико година кратке превласти Египта (609- 605), па поново превласт Вавилоније, почев од 605. године.

После пада Ниниве, царем Асирије постао је Асурубалит, који је од 610. године био притиснут од стране Скита и Вавилонаца, те је помоћ затражио од египатског фараона Неха (609-593). Неху се несрећно и непотребно супротставио цар Јосија и код Мегидона, 609. године буде смртно рањен. Нехо је сада успоставио своју власт на подручју Сирије и Палестине, али је после пораза у боју код Каркемиша на Еуфрату 605. године превласт над овим подручјима прешла у руке Вавилонаца.

Победоносни вавилонски војсковођа Навукодоносор ступио је на престо 605. и владао до 562. године. За време његове владавине догодиће се пад Јуде и Јерусалима, разорење Јерусалима и друга депортација Јудејаца 587. године.

Унутрашње политичке прилике

Цар Јосија (639-609. г.) користи немоћ Асирије да би се ослободио њене власти и постигао независност. Он врши чишћење храма од асирскога државнога култа, такође и култа астралних божанстава. После проналаска "Књиге Закона" (деветерономистичкога закона) (Понз 12-26) у храму, следила је тзв. "деветерономистичка реформа" 622/621. године, у оквиру које је извршена централизација култа, уведен сгроги монотеизам (поштовање Јахвеа), као и социјални закони. У погледу рестаурације државе и власти, цар Јосија је желео да успостави старо Давидово царство кроз проширење своје власти на области некадашњег Севернога царства које је пало 722. године.

После Јосијине емрти 609. године у боју против фараона Неха, наследник му је постао његов најстарији син Јоахаз, но Нехо га је сменио већ поеле три месеца владавине и на његово место поставио Јосијиног другог сина, Јоакима (609-597. г.), који се показао фриволним деспотом. После победе Вавилонаца над Египтом код Каркемиша 605. године, Јоаким је

прихватио вазални однос према Вавилонцима, али га је отказао 601. године. Навукодоносор је коначно лично дошао у Јудеју 598. године и заробио Јоакима, који је у умро негде у Вавилонији. Могуће је и да је он погинуо током опсаде Јерусалима, и да се на њега односе речи Јер 22,19, и 36,30.

Јоакимов син Јоахин (597. г.) такође није био присталица добрих односа са Вавилоном, а Навукодоносор је после опсаде Јерусалима од три месеца (и десет дана) (уп. 2 цар 24,8; 2 дн 36,9) одвео Јоахина са породицом и великашима у Вавилонију, где су се населили поред великога канала Хевар. Навукодоносор је за цара поставио Мататију (чије име је променио у Седекија) (597-587. г.). Седекија је био вавилонски вазал, али су се у земљи за превласт бориле две веома супротстављене струје, проавилонска и проегипатска.

Пророк Јеремија је непрестано опомињао цара на покорност Вавилону (Јер 27-29), али је Седекија под притиском саветника и војвода отказао вазални однос, после чега су Вавилонци заузели Јудеју 589. године и коначно разорили Јерусалим, са царском палатом и храмом, 587. године. Том приликом одведено је неколико десетина хиљада нових прогнаника. Цар Седекија је ухапшен и одведен у Навукодоносоров штаб у Ривли, где су му синови побијени, њему очи ископане, а он лично одведен у Вавилонију, где је и умро.

Као вавилонски управитељ за мањи део Јудеје, у Миспи је постављен Годолија, иначе пријатељ пророка Јеремије (2 цар 25,22- 25; Јер 38,1; 39,14), но и он је ускоро био уморен (Јер 40). Из страха од освете Вавилонца, убојице су побегли међу Амонце, а становници Миспе у Египат. И пророк Јеремија буде приморан да са њима бежи у Египат, где се губе трагови о њему (Јер 41-44).

4,2. Личност и делатност пророка Јеремије

Личност пророка Јеремије познајемо боље од других пророка, из разлога што су многи одељци у његовој књизи аутобиографског карактера. Он се показује осамљеним и трагичним страдалником за реч Божју. Иначе, делатност пророка Јеремије може се поделити у *четири периода*:

1. Позив у пророчку службу, 627-622. године

То је време владавине цара Јосије (640-609), изложено у Јер 1-6, где су донети говори и извештаји пре почетка реформе цара Јосије 622. године пре Христа. После најаве Божје претње судом, пророк је ускоро прешао у Јерусалим, али је морао да установи како је ситуација тамо још и гора. Он критикује отпад од Јахвеа, од култа, морала и политичких ставова, и објављује претећи суд. Као извршитеља овога суда, он најављује тајанственога "непријатеља са севера" (Јер 4,6.15; 6,22). Под овим непријатељима се свакако мисли на провалу индоевропских Скита на ова подручја, о чему нам сведочи и грчки историчар Херодот (1,103).

2. Време царовања Јоакима, 608-597. године

После дугог ћутања Јеремија поново предузима своју пророчку делатност за време владавине Јудиног цара Јоакима. То је период од 608. до 597. године. Пророкове речи и извештаји из овог периода налазе се у Јер 7-20; 25,1-15; 46,3. Јеремија критикује формализовани култ и позива на покајање, опомињући на предстојећи суд. Ту он полемише против схватања о опстојању храма (Јер 7;26), и против деспотизма Јоакимовог (Јер 22,13), премда, наилази на многе противнике, прво на цара Јоакима, а и на недостојне свештенике. Због оптужбе богохуљења избегао је смртну казну, но кажњаван је, а трпео је притисак и од својих сродника.

Са овим почиње историја Јеремијиног страдања, претпоставља је написана од стране његовог ученика у "он"-стилу, која се меша са његовим "исповестима", "монолозима", или "дијалозима". Према Јер 36, пророк добија заповест (вероватно после Навукодоносорове победе код Каркемиша 605. године) да напише своје "речи суда", што је он и учинио диктирајући их своме ученику Варуху. Ово је тзв. "прасвитак", који је прочитан у храму. Када је цар чуо за њега и добио га у руке, секао га је комад по комад и бацао их на мангал у жеравицу. Јеремија поново диктира Варуху речи са овога свитка, "а он написа у њу из уста Јеремијиних све речи што беху у оној књизи коју сажеже Јоаким цар Јудин огњем; и још би додано к оним много онаких речи" (Јер 36,32). То је тзв. "проширени прасвитак" .

3. Време царовања Седекије, од 597-586. године

То је последња деценија независности Јужног царства, пре пада Јуде и Јерусалима у руке Вавилонца. Јеремија проповеда покорност вавилонском цару, кога назива "слуга мој" (= Јахвеов) (Јер 27,6). Седекија схвата да је пророк са својим ставом и речима у праву и жели га послушати, али накратко, јер се он лично није могао супротставити националном, антивавилонском расположењу већине становништва. Један план устанка из 594. године, за чије дизање су се код цара Седекије сакупили представници из Едома, Моава, Амона, Тира и Сидона, изгледа да није успео управо због интервенције пророка Јеремије (Јер 27,1-22). Ипак, 589. године Седекија отказује вазалство вавилонском цару, при чему је Египат свакако допринео таквој одлуци. Пошто је Јеремија непрекидно позивао на лојалност вавилонском цару, развило се ново непријатељство. Националистички настројени пророци, посебно Ананија, сукобљавају се са пророком Јеремијом (Јер 27-28).

Тобожњи (= лажни) пророци се појављују у Вавилонији код изгнаника са лажним пророчанствима наде, што подстиче Јеремију да 587. г. пошаље писмо изгнаницима (Јер 29). Чудесну исповест о тешком проблему са којим се сусретао у том периоду своје делатности налазимо у Јер 23,9: "Ради пророка пуца срце у мени, трепћу све кости моје, као пијан сам и као човек кога је освојило вино, Јахвеа ради и ради Његових светих речи".

За време опседања Јерусалима 587. године пророково искушење достиже врхунац због оптужби да проповеда дефетизам и издајство (Јер 37-38). Пад Јерусалима му доноси ослобођење. Остављено му је да бира: да слободно иде у егзил, или да остане у земљи, и он се одлучује за ово друго (Јер 39-40,6).

4. Време управе намесника Готолије, 587/6. године (Јер 40,7-44)

Овде се говори о Готолијиној управи у Миспи, његовом уморству од стране Исмаила, Јеремијиној узалудној опомени од бекства, његовом одвођењу у Египат и тамошњој краткој делатности.

Према предању, Јеремија је страдао у Египту мученички.

Талмуд и рана хришћанска традиција приписују пророку Јеремији ауторство више старозаветних списа: *Књигу пророка Јеремије, Плач, Посланицу, два псалма (Тис 64. и 136.), нарицаљку за Јудиним царем Јосијом, и 1. и 2. књигу о царевима.*

4,4. Текст књиге

Текст књиге пророка Јеремије у Септуагинти, грчком преводу Старога завета, краћи је за 1/7 од МТ (*масоретског текста*). На ове разлике указују и налази из Кумрана. Ово је само једна од разлика, а сусрећемо и више дублета, као и одсуство хронолошког реда.

Текст књиге у МТ

Јер 1-25,14

Јер 25,15-38; 46-51

Јер 26-35

Јер 36-45

Јер 52

LXX

Јер 1-25,13

Јер 25,14-32

Јер 33-42

Јер 43-51

Јер 52

У МТ су речи, говори против страних народа расуте, а Јер 25,15- 38 и не садржи их, као ни Јер 46-51, а то је низ претњи против одређених туђих народа. У LXX, поред многих изостављених строфа, као и делова строфа, неки делови су загубљени. То су: Јер 33,14-26; 39,4-13; 51,44-49; 52,27-30.

У Кумрану је пронађено више фрагментарних остатака рукописа ове књиге, а то су: 2Q13; 4Q70; 4Q71; 4Q71^a и 4Q72. Како ови пронађени остаци рукописа Јер представљају и текст МТ и LXX, можемо закључити да су у II веку пре Христа биле у употреби две верзије текста књиге пророка Јеремије.

Књига пророка Јеремије је, уетвари, збирка на којој је радило више писаца и редактора. Јер 36 спомиње свитак са говором који је пророк одржао између 627. и 606. године пре Христа. Говор није могао да буде дуг, јер се могао прочитати три пута на дан. Цар Јоаким га је спалио на мангалу, али га је пророков ученик Варух поново написао и допунио (Јер 36,32). Ово је свакако било почетно језгро данашње књиге, мада га је немогуће издвојити; вероватно су то главе Јер 1-25.

Другу збирку чине пророчанства против страних народа: Јер 46-51. Ово је додатна грађа непознатог аутора у којој сусрећемо низ пророчанстава против већег броја околних народа.

Трећу групу сачињавају гл. Јер 30-33; ово су поруке утехе.

Јер 52 је историјски додатак преузет из књиге о царевима где у 2 цар 24,18 - 25,30 има своју паралелу.

4,5. Месијанска места и краћа објашњења текста

Јер 20. О суду Божјем над вођама јудејског народа

У овој глави пророк говори о Божјем суду над вођама јудејског народа као главним кривцима за такво стање.

Од времена доласка на власт цара Јоакима (609-597), пророк Јеремија је непрестано опомињао цара и његове службенике, као и духовне вође народа, да је нада у Египат као трска која се ломи. Но, силна Асирија је почела да се круни, што је навело националисте да се залажу за савез са првим моћним суседом, Египтом.

1-6. ст. Овде сусрећемо изобличење свештеника Пасхора, сина Емерова, надзорника у јерусалимскоме храму (уп. Јер 29,26). Као код Ам 7,10, и овде је реч о сили земаљске власти против пророкове речи. Пророк је ухапшен од стране храмовне страже, затворен и кажњен сходно прописима Понз 25,1-3. Када је сутрадан пуштен, Јеремија му вели: "Јахве ти надје не име Пасхор него Магор Мисавив" (*ужас одасвуд*) (Јер 20,3), и наговештава смрт њему и његовим пријатељима у вавилонскоме ропству.

У 4. ст. се први пут спомиње Вавилон као непријатељска сила, и као место егзила, а у ст. 6. пророк за Пасхора каже да је "пророковао лажно". Погреб у туђини је посебно наглашен, јер гроб у туђини из људских и верских разлога важио је као посебно тешка несрећа (уп. Ам 7,17: "нечиста земља"). Претња над Пасхором обистинила се 597. године када је у ропство одведена елита јудејског народа. Према Јер 29,26, у храму видимо новог надзорника, а то је 594. година. Овај Јеремијин доживљај пада у године између 609. и 604. Вероватно је реч о годинама владавине Јоакима (609-597. г.), као о неуспеху пророкове проповеди почев од 609. године (Јер 26), када је свештенство тражило повољну прилику да му се освети. Биће да су то биле године 607. и 604, а после 604. године пророку је забрањено иступање (уп. Јер 36,26).

У наставку, у ст. 7-13. следи приказ пророковог тешкога положаја због сведочења. У 7. ст. пророк каже: "Наговорио си ме, Јахве, и дадох се наговорити. Био си јачи од мене и надвладао си ме. На подсмех сам сваки дан, свак ми се подсмева". Та драма узбурканости пророкове душе, између Божјег позива да сведочи у Његово име и честе узалудности сведочења пред својим сународницима, наставља се у ст. 9: "И рекох: 'Нећу Га више помињати, нити ћу више говорити у Његово Име. Али би у срцу мом као огањ разгорео, затворен у костима мојим, и уморих се задржавајући га, и не могах више' ".

Пророк Јеремија није престајао говорити против цара, његових службеника и свештенства, проричући пропаст државе, али године су пролазиле мирно, и асирски прстен је прекинут. Људи су почели са нападима на пророка, угледници да му се подсмевају, и пророк је изгубио поверење: сви су га исмевали и псовали. Ово стање беспомоћности пророк је тешко доживљавао, а његова огорченост својим стањем окреће се (као и у Јер 15,18), против самога Бога који је узрочник свих Јеремијиних непријатности, и пророково тихо противљење своме пророчком позиву букнуло је свим жаром. Јеремија осећа Бога као неверног, бруталног непријатеља. Речи ни једног старозаветног пророка не сведоче као ове његове, да је пророк својим позивом и својом речју стајао под Божјом присилом, надахнућем (уп. Јер 15,17; Ам 3,8; 1 Кор 9,16).

У ст. 14-15. пророк проклиње дан свога рођења речима: "Проклет да је дан у који се родих! Дан у који ме роди мати моја, да није благословен! Проклет да је човек који јави оцу моме и врло га обрадова - говорећи: 'роди ти се син!'" Повод за ово су били пророкови поступци, прво изношење богооткривених му речи и разбијање крчага у долини синова Еномових (Јер 19), као символ онога што чека јудејски народ, да би пророк поновио ове речи и у храму (Јер 20).

Јер 23. Пастири и стадо (ст. 1-4); Месија (ст. 5)

У овој глави се такође говори о Божјем суду над вођама јудејскога народа, које назива "пастирима (ст. 1-4), јер они су најодговорнији за духовно-морално стање народа.

1-2. ст. У овим стиховима пророк изобличава у првом реду старешине народа, лажне пророке и старешине свештеника што народ доводе до прогиасти и расејања. Заборавили су своју основну дужност - да буду сочиво око кога ће се народ сабирати.

3-4. ст. Овде се мисли на изгнанике у Вавилонији. На место немарних пастира Бог ће подигнути нове, који ће поново сабрати расејане овце из Његова стада. Ове речи можемо двоструко разумети: прво, да се односе на Зоровавеља који је после Кировог указа један део изгнаника вратио у Јудеју и, друго, да се односе на Великог пастира, Месију, Господа Исуса Христа.

5-6. ст. „Гле, иду дани, говори Јахве, у који ћу подигнути Давиду клицу праведну, која ће царовати и бити срећна и чинити суд и правду на земљи. У његове дане спашће се Јуда, и Израил ће становати у миру, и ово му је име којим ће се звати: Јахве правда наша" (יהוה צדקונו) (*JHVH cidqenu*).

Док је у ранијим стиховима говорио о више пастира, у овим стиховима пророк излаже о једном пастиру, кога назива "клицом праведном", мудрим и праведним царем, спаситељем Изабранога народа и, на крају, Богом *Јахве, правда наша*). Под "Давидовом клицом" (דוד המלך) (*cetah David*) каснији пророци су подразумевали будућега Месију (уп. Зах 3,8; 6,12).

7-8. ст. Јевреји су, и поред забране о заклетви, имали узречицу: "Тако да је жив Јахве који је извео синове Израилеве из земље Мисирске", и Излазак је био један од стубова вере и националног идентитета израиљскога народа. Сада, пак, сличан чудесноме египатском Изласку, десило се излазак (повратак) из северних земаља у које је било одведено Израилево робље (Јер 16,14-15).

Ст. 9-40. У овим стиховима пророк Јеремија износи укорје и изобличава лажне пророке који су се појавили у тим тешким данима: Ананију, Ахава, Седекију и Семеја Еламићанина.

9. ст. Пророк покушава да сада опише стање богонадахнутости једнога пророка. У наставку, у наредним стиховима (ст. 13-32) сусрећемо његове изреке над пророцима; он изобличава лажне пророке (ст. 13-15), који приповедају сје један другоме, проглашавајући да је њихово тумачење од Јахвеа (ст. 27). Чини се да су сва три ова говора (ст. 13-15; 16-24 и 25-32) настала у време цара Седекије (597-594. г.).

У оквиру ових речи, које су теолошки веома значајне јер сведоче о израиљским тадашњим представама, пророк излаже критеријум за разликовање правих од лажних пророка (ст. 28-29). Такође, говори о ниподаштавању пророка који долазе са пропалога Севера, какво је углавном "изабрани" Јуда имао мишљење о својој браћи са Севера, које је погодио заслужени Божји суд. Јеремија је другачијега мишљења (Јер 3,6); кроз поређење истиче да су и јерусалимски пророци исти, и скида им маску са лица; не жели рећи да су сви јерусалимски пророци прељубници, лажови, лопови и др., него да се због њихове неревности искварила сва земља. У ст. 16.21-24 казује о непозваним "позваним пророцима", одн. о онима који су сами себе позвали у пророчку службу; отуда су они сањалице (ст. 25-32) који своје снове држе за пророштва.

У ст. 24. пророк говори о свеприсутности Божјој, представа која је касније веома развијена код пророка Језекиља (са његовом метафором о колима). Овде пророк каже: "Може ли се ко сакрити на тајно место да га ја не видим, говори Јахве? Не испуњавам ли ја небо и земљу?"

У ст. 33. сусрећемо израз *מַסָּה*(*massa*), који означава "тешко (ћу), бремене", а овај израз су пророци често користили на почетку говора опомене богооткривене им речи, нпр. само код Јеремије израз сусрећемо у 13,1; 14,28; 15,1; 17,1; 19,1; 21,1.11.13; 22,1; 23,1; 23,33.34.38, и др.

Јер 29. О седамдесет година изгнанства

Изгнаници, којима пише Јеремија, били су протерани са царем Јоахином, а међу њима је био и Језекиљ. Њима лажни пророци предсказују брзи повратак. Јеремија жели да их утеши. Стога им шаље посланице; он им ускоро, после одвођења Јоахина, по Еласи, сину Сафанову, и Гемарији, сину Хелкијину, писмено поручује да не слушају лажне пророке, посебно наводећи Ахава и Седекију (Јер 29,4-14.15-23).

У ст. 10 наводи се "седамдесет година" (уп. Јер 25,12), који број је знак савршености, пророчки је. Користи га и пророк Исаија за опис рушења града Тира (Ис 23,15). Број не можемо схватити буквално. Наиме, ако бројимо од пада Ниниве (612) до пада Вавилона (538. г.), онда имамо 74 године, а ако бројимо од победе Навукодоносора код Каркемиша (605. г.), онда имамо 67 година. Ако ли, пак, бројимо од првог одвођења у ропство (597), онда имамо 59 година. Значи, у питању је симболика. Број може бити увећан, или умањен, што зависи од обраћања народа. Пророк им жели навестити да ће вавилонска сила пасти онда када буде на врхунцу своје (богопротивне) силе и славе.

Још једну посланицу слао је Јеремија вавилонским изгнаницима, наиме по Сераји, сину Нирије, сина Масијина, који је, можда брат његовог писара Варуха. У њој наводи да исту, после читања, свежу за камен и баце у Еуфрат, јер "тако ће потонути Вавилон и неће се подигнути због зла која ћу на њих свалити" (Јер 51, 59-64).

У истинитост његових речи могуће је уверити се и данас. Стари Вавилон је прекривен дебелим наносима муља и песка, тако да се и нема шта видети.

Ипак, ропство у Вавилонији није било као асирско, наиме, изгнаници су добили могућност остварења одређене аутономије, бавити се занатима и трговином, па чак бити и веома успешни у друштву (види, Д. Милин, *Старозаветна историја*, 95-99).

Јер 30. Пророчанство наде за Северно царство

У пророчким речима у овим главама пророк не говори више о суду, него о утехама своје народу. Раније их је опомињао претњама ропства и разарања због непослушности Јахвеовом Закону, а сада им објављује ослобођење из ропства, и да ће после гога у Јудеји наступити славно стање. Посебно се у гл. 30. обећава да ће се после туге у којој се налазе изгнаници у Вавилонији, у скорој будућности Бог смиловати своје народу.

1. ст. Овај стих служи као натпис целе главе, а почео је изразом "реч" (הַדָּבָר)(*ha-davar*), и означавао је откривену реч. Други, пак, изрази којима су пророци наводили своје речи могли су да буду: "ко амаг JHVH", *massa*, нпр. Изгледа да је пророк изговорио ове речи у време владавине цара Јосије. Истраживачи су приметили да би као наслов ових двеју главе, које очигледно чине једну литерарну целину, могла да стоји реч סֵפֶר (*sefer* = *књига*), јер њихов садржај указује на то.

2. ст. Божја заповест да се Његова реч запише, говори о њеној важности.

3-4. ст. Пророк теши и Израиљце и Јудејце. Израиљци су већ били у ропству, а Јудејцима је ропство предстојало. Предсказује им да ће се и једни и други из њега вратити.

5-9. ст. У овим стиховима пророк излаже тешкоће ропства. У таквој ситуацији човек прича само о невољи, јер је у њој и са њом окружен. Руке на бедрима означавају страх за голи живот.

Занимљиво је, такође, да су стихови 5-7, што је 6 редака (стихова), написани у тзв. "кина"-форми (3 x 2).

8-9. ст. Већ при крају у 7. ст. пророк почиње да говори о нади за изгнанике, јер ропство, иако тешко, имаће свој крај. То значе "сломљени јарам" и "покидане свезе". Јевреји се нису сами вратили из ропства; омогућио им је то Јахвеов "помазаник" Кир.

8. стих говори да ће се Јудејци вратити правом богопоштовању, јер их је непослушност Богу и Његовим законима довела у стање у коме су се нашли.

9. ст. истиче да ће добити чак и политичку самосталност, што се и испунило када су се вратили са Исусом и Зоровавелом. Поред тога, ово место је могуће разумети и као месијанско, јер се говори о "Давиду, цару моме, кога ћу им подигнути", одн. о његовом потомку, Месији.

10-11. ст. Јахве обећава Јудејцима повратак и бодри их да се не плаше ропства. Беде и невоље које сналазе Његов народ, казне су за њихове многе грехе, али истовремено, оне су опомена да се греси више не чине. Бог то чини са мером, јер Његова откривена реч истиче: "са мером ћу те покарати".

12-13. ст. Овде пророк казује о тежини греха који је његов народ починио и пореди га са „љутом раном“, и каже: као што се за такву рану тешко може наћи лекар, тако и за "полом твој" "нема лека који би ти помогао". Ту рану Јуди је задао Његов Бог, Јахве, и сва средства у која се узда.

14-15. Под онима „који те љубе“ треба разумети суседне народе са којима су Јудини цареви некада склапали савезе, а сада је казна неизбежна, јер је Његов народ ту казну ропства сам заслужио. Стихови 12-15 (6 ст. у ВН) (Biblia Hebraica) такође су у "кина-форми" (3 χ 2).

16-17. ст. Под онима „који те прождиру“ треба схватити непријатеље који муче и киње Изабрани народ. Но и њих ће, исто као и незахвалне Јевреје, постићи иста казна, „јер ће и они бити погажени, и сви који те плене, даћу да се оплене“. Ране Израиљаца биће исцељене, и нико им се неће подсмевати, премда су их називали именом жене коју је муж одбацио, отпуштенице" (נִדְדָה)(*niddaha*).

18-20. У овим строфама се још јасније говори о повратку из ропства. Радост повратника биће велика јер ће обновити град, а и храм у њему. "Двор" означава њихову независност, а радост и весеље указују да ће мир и задовољство и спокој владати тим будућим нараштајима. У ВН, стихови 18-21 писани су у форми 3 + 3 двостиха.

21-22. ст. Пророк им обећава да ће имати и свога "моћника" (управника/ великаша) (אֲדִיר) (*addir*), да ће им Јахве повратити своју милост, и да ће поново бити Његов Изабрани народ ("и бићете ми народ и ја ћу вам бити Бог").

23-24. ст. Јахвеов жестоки гнев којим је кажњавао свој народ, сада ће се излити као "вихор" на главе безбожника и трајаће докле то буде воља Господња.

Јер 31. Пророчанство о „Новом савезу“ (завету)

Пророчанство о Новоме савезу посебно је јасно у Јер 31,31-34. За "Нови савез" (завет) (ברית חדשה)(*B^erit hadaša*) пророк говори да неће бити као онај ранији који су Израиљци склопили на Синају после изласка из Египта, а кога се нису држали, због чега су и били од Бога одбачени. У исто време, пророк види да је тај стари Савез био привремен, што значи да ће Нови савез бити вечан, а његов посредник закључења биће Месија. Речи, "ево, иду дани" и, "у те дане" наговештају да је то време близу.

Нови савез разликоваће се од Старога савеза по томе што неће бити написан на каменим плочама, него „на срцу њихову написаћу га, и бићу им Бог и они ће ми бити народ" (ст. 33), што значи да ће они који ступе у тај „Нови савез" испуњавати његове одредбе, не због слова њиховог прописа, него стога што ће он испуњавати њихов живот, по њему ће живети, мислити и делати. Они који ступе у Нови савез неће бити духовни робови, него синови по духу, и вршиће заповести овога Завета не по принуди споља него из унутарњих побуда, осећајући се

синовима Божјим (Јн 1,12). Под Израиљем овде, а и у претходној глави, не подразумева се само Изабрани народ, него и сав други духовни Израиљ - сви који уђу у Цркву Христову.

У Новоме завету неће свако учити свога ближњега богопознању, него ће сви познавати Бога, јер ће им Он опростити све њихове неправде (ст. 34). Овим се не мисли да у Новом завету није потребна поука о богопознавању, него да је уз њу потребно и добро дело као њена последица. Божје милосрђе биће познато свима, и сви ће се зато трудити да му следе, не речима него делом. Стога ће они делујућом љубављу сведочити своју веру, и учити тако и друге.

Такође, Нови завет неће бити привремен као што је био Стари, него вечан. Пре ће престати закон по којима се свет управља, него што ће Израиљ престати да буде Божји народ, тако говори Јахве Саваот (ст. 37).

15. стих ове главе је за нас хришћане такође веома важан. У њему се, према сведочењу јеванђелиста Матеја, налази пророчанство о погубљењу витлејемске деце, Рахиљиних синова, а Рахиља је умрла и сахрањена у Рами (Пост 35,16; 1 Сам 10,2). Ови стихови, 15-17, укупно шест редова, писани су у "кина-форми" (3 + 3). Рама се налази у близини пророковог родног места Анатота, и са места њеног надгробног споменика могле су се у даљини видети области Јосифа и Венијамина, Рахиљиних синова. Бол за браћом, одн. њиховим у ропство одведеним потомцима, пророк приказује у слици њихове прамајке која је у болу. Стихови 31-34. написани су у форми 3 + 3 + 3 дистиха.

35. ст. Бог неће одбацити Израиља, и Нови завет ће вечно трајати. Исту мисао сусрећемо и у 36. и 37. стиху. Из овога можемо разумети да се овде мисли на Нови, духовни Израиљ, коме је Господ Исус Христос обећао да ће са њим бити све до краја света (Мт 28, 20). Стихови 35-37. написани су у форми 3 + 3 + 3 кратка стиха (Kurzverse) што делује веома упечатљиво.

38-40. ст. Говорећи о обнови Јерусалима, пророк одређује његове границе и предсказује да ће он бити Његова светиња, и да до века неће бити разрушен. Ово Јеремијино пророчанство о обнови Јерусалима испунило се после повратка Јевреја из ропства у време Немије (Нем 2,17; 6,1 -15). Међутим, тада обновљени Јерусалим, по Спаситељевим речима, биће ипак порушен (Мт 24,2), што се догодило 70. године, у току Јудејског устанка. Према овоме, изгледа као да се Јеремијино пророчанство није испунило, али у њему ми не видимо само град Јерусалим, него под обновљеним Јерусалимом схватамо новозаветну Цркву, о којој је Господ Исус Христос казао да је ни врата паклена неће надвладати (Мт 16,18).

Јер 32. Куповина њиве

У овој глави Јеремија говори о виђењима која је имао 10. године владавине Јудиног цара Седекије (597-587. г.), у време када је Јерусалим био опседнут од стране Вавилонаца. Због своје пророчке речи Јеремија је био затворен, јер је предсказао цару Седекији да ће га Вавилонци победити и одвести у Вавилон, и да је, сходно томе, сваки отпор узалудан.

Говорећи о пропасти Јудиног царства, Јеремија симболички објашњава значај свога поступка када је ишао у Анатот код свог синовца Анамеила да као најближи сродник купи њиву коју му је понудио на продају. По завршеној куповини сачињен је писмени уговор са потписом сведока. Овај уговор је предат Варуху, сину Нирије, и запечаћен стављен у глинену посуду да се чува, јер, како каже, још ће бити куповине и продаје.

Иако је предсказивао освојење Јудеје од стране Вавилонаца, пророк је овим симболичким чином ипак уливао наду својим сународницима да ће једнога дана њихова земља бити ослобођена, па ће се у Јудеји поново куповати и продавати.

16-25. ст. У овим стиховима је изложена пророкова молитва са Божјим доброчинствима учињеним његовом народу, и његова недоумица поводом куповине земље до које је дошло док

су Вавилонци опседали Јерусалим. На своја питања пророк добија многоструки одговор: Јахве је свемоћан и Он, а не моћни непријатељ, одређује будућност (ст. 27); суд долази неумитно, заслужен је и погодиће кривце (ст. 28; уп. 29. са 19,13); разарање града и суд над његовим преступницима неће уништити целу земљу, него ће остати сачувана и вратиће се у своје природно стање, иако се сада пустоши кроз ратне походе (ст. 43); испуњење пророковане речи претње судом истовремено је залог да ће се сада најављена реч спасења заиста и испунити (ст. 42. уп. са Јер 31,29).

Значајно је за Божју реч спасења да се она не даје у мери више него што је то за спасење потребно. Стога је ова аутентична реч пророка Јеремије изузетно карактеристична за његову веру у будућност, као и за веру правих пророка уопште, важна стога шта она садржи, а шта не садржи. Јеремија овде ништа не говори о повратку изгнаника, о судбини целе Палестине, о обнови државе, ништа о култу и царству, о политичкој моћи или, пак, о рајској плодности земље. Куповина земље само је знак да ће се у Јудеји још куповати и продавати.

Разлика између пророчког ишчекивања будућности, које је из садашњости у њу било усмерено, и касније есхатологије, која је описивала далеку (неизоставну) будућност, посебно нам је јасна на овоме месту.

Ако бисмо се опрезно питали какву је будућност своме народу пророк Јеремија замишљао према овој глави, свакако да би се могло увидети да у средишту његових надања није био град Јерусалим, што је постао касније у току робовања у срцима изгнаника. За њега је Јерусалим окривљен и трпи суд, а утеха се односи на целог Јуду, док је Јерусалим, према речи спасења из Јер 44, само једна област, надређена осталим областима.

За пророка су у првом плану куповина земље и његов завичај, област Венијамина (Јер 42). Значајно је и његово надање за целу Палестину, за њу је везано његово срце. Он истиче да ће се тамо вратити прогнаници из Јуде и Јефрема (Јер 24; 30); моли остатак својих сународника да остану у земљи и да не беже у Египат (Јер 42). То је главни садржај утехе коју они добијају овде у овој (32.) глави. Отаџбина, и поред катастрофе, неће до краја бити уништена, и мир ће наступити, а време ужаса неће се наставити после ноћи смрти, него ће се наступити свакодневица домаћег живота и рада. Упркос гоме, Јеремија зна да ће у земљи остати корен вере, да и у земљи изгнанства настаје заједница са Богом (Јер 29,7), да у њима, изгнаницима, остаје вера и нада у њиховог Бога, Јахвеа, који ће их једнога дана вратити у земљу отаца.

26-44. ст. Овде се износе откривења која је пророк добио од Бога поводом споменутог симболичког поступка, и која су била одговор на пророкову молитву. Бог открива пророку да има право располагати судбином Јерусалима, и зашто га сада предаје у руке непријатељима. То је знак казне за безакоња становника града, али ће их после, по своме милосрђу, поново сакупити и вратити у земљу у којој ће свако добити свој део.

28-29. ст. У овим стиховима предсказује се рушење Јерусалима, када ће Навукодоносорова војска спалити Јерусалим, што се и обистинило 587. године; град је спалио војсковође Навузардан, 5. месеца, 7. или 10. дана.

30-35. ст. говоре о узроцима рушења града. Бог управља судбином свих и Његов суд је увек праведан. Јерусалим је порушен због безбожништва његових становника, а први узрок рушења је опште зло које је у њему владало. Други узрок рушења јесте верско отпадништво народа који се одрекао свога Бога и окренуо му леђа престајући да слуша опомене Божјих слугу, пророка и свештеника.

42-44. ст. На крају, пророк добија уверавање од Бога да ће се сва Божја обећања свакако испунити, посебно да ће се Јудејци, којима сада предстоји сигурно ропство, поново вратити у своју земљу, коју сада чека пустош и рушење Халдејаца. Поново ће се продавати, куповати, склапати уговори, јер ће се изгнаници вратити из ропства, а речи "говори Јахве" остају потврда ове истине.

33. глава. Обећање спасења за Јерусалим и Јуду (1-13); пророчанство за све народе и веру Израилјеву (14-26)

У овој глави сусрећемо друго утешно откривење које је пророк добио о обећању повратка из ропства и о закључењу Новог савеза.

1-3. ст. Износе околности у којима се пророк налазио када је имао ово откривење - било је то док је био у тамници. Из 3. стиха видимо да се ова пророчанства односе на будућа времена, која су тешка и неразумљива, а пророку још непозната. Она се унеколико разликују од ранијих.

4-9. ст. У откривењу се говори да ће казне Јудејаца бити такве да ће се куће јерусалимске, па чак и царски двор који се руши, употребити за грађење тамница, ограда и опкопа ради отпора Вавилонцима, премда ће то бити узалудно. Опкопи ће бити испуњени мртвим телесима, што је Божја казна Јудејцима јер су се удаљили од свога Бога.

У наставку су пророчанства о помиловању оних који су кажњени изгнанством. Помиловање ће се показати у томе што ће сам Бог исцелити њихове ране, милостиво их чути, послати им мир и веру, вратити их у отаџбину и, као и раније, чувати их од опасности. Затим, Израилју ће се опростити стари греси којима се удаљио од Бога и вратити му ранија Божја милост, тако да ће му се други народи дивити и бојати га се.

10-13. ст. Пророк јасније развија мисао у чему ће се показати Божја милост, наиме, у Обећаној земљи ће после њеног опустошења бити васпостављен ранији поредак. Њени становници ће се вратити из ропства, живети радосно и задовољно. Израз тога стања биће да ће се у храму приносити жртве и певати псалми. На све стране живот ће поново бујати, а људи ће се, као и раније, бавити својим пословима: занатима, пољопривредом и сточарством.

14-18. ст. Ова милост Божја Изабраном народу неће се ограничити само на успостављање политичке самосталности. После повратка материјалног благостања наступиће дани када ће Бог испунити своје највеће обећање, обећање које је дао још цару Давиду о његовом Потомку чије царство ће бити вечно (2 цар 7,12-16).

Главни предмет овог обећања је да ће из Давидовог рода исклијати *Клица права*, Потомак правде *који ће допети суд и правду на земљу*. Овај Давидов Потомак биће Месија, и Он ће утврдити Јерусалим који ће бити назван "Господ правда наша". И овде се, као и раније (Јер 23,6), не говори о ослобођењу јеврејског народа у време Кира (538. г.), него о спасењу рода људскога од ропства греху, о делу које је остварио Господ Исус Христос. Стога, под "Јерусалимом" не треба разумети град, него Христову Цркву којој је Спаситељ обећао трајање до века (Мт 28,20).

4,6. ПЛАЧ ЈЕРЕМИЈИН (האיכה)(Eha)

(θρήνοι) (Плачъ Јеремівъ)

На јеврејском језику овај спис се назива *האיכה(Eha) (Ax/ како!)*, грчки *Θρήνοι*, латински *Lamentationes*, словенски **Плачъ Јеремівъ**. Старо јеврејско име за овај спис је, према *Vaba batra 15, קינות (Qinot) (тужбалице/нарицаљке за умрлим)*.

У МТ (масоретски текст) овај спис се налази међу *כתובים(Ketuvim) (Списима)*, тачније у збирци *М^cgillot (збирци од пет књига које се читају за одређене празнике. Плач се чита 9. ава на Празник сећања на рушење Јерусалима)*, док га LXX и Вулгата стављају после Књиге пророка Јеремије, са насловом који њему садржајно одговара, и то на основу 2 дн 35,25, на што указује и садржај ових песама које се добро слажу са временом пророка Јеремије, макар са његовим последњим данима.

Мора се ипак рећи да Јеремија није писац списка, јер он не би могао да каже да је код пророка нестало надахнућа (Плач 2,9), није хвалио цара Седекију (Плач 4,20), нити се икад надао у помоћ Египта (Плач 4,17). Химне се и по стилу и садржају разликују од Јеремијиних пророчанстава, али их је ипак саставио неко ко је остао у Јудеји после 587. године. Оне су биле намењене за једноставни култ у порушеном храму (и граду) (уп. Јер 41,5-6; Зах 7,3; 8,8-9).

Химне у Плач гл. 1, 2 и 4 писане су у акростиху, трећа глава такође, само што су у њој алфавитно поређана по три ретка. Према садржају, Плач гл. 1, 2 и 4 су колективне нарицаљке, које жале за Јерусалимом као умрлим. Плач 3 је тужбалица појединца, претежно, а у ст. 40-47 стил прелази у народну тужбалицу, а затим се поново враћа на старију форму.

Плач 1 садржи јадиковку заузећа Јерусалима, Плач 2 описује страхоте разоренога града, молбу за казну освајача и опис невоља оних који су остали у земљи, Плач 4 такође говори о разореном граду и храму.

У Плач 2-4 слова *א(ajiti)* и *א(pe)* су замењена, тако да прво сусрећемо *א(pe)*, 11 а тек онда *א(ajin)*.

Плач 5 није писан у акростиху, али има 22 ретка, колико има слова јеврејског алфавита. Према садржају, он је народна тужбалица која почиње призивом Јахвеа, затим се наставља опширним жалбама због савремених невоља, а завршава се кратком молбом за помоћ да Господ не заборави Израилља.

У ствари, цео Плач је писан у поетској форми „кина“, што је метрика посмртне елегије (уп. Плач 3,2). Такође, у њима (одн. њему) Божје име Јахве се не спомиње, што је једна од особина елегија, јер је Јахве слављен као Бог живих, а не мртвих (уп. Пс 115,17; Мт 22,32).

4,7. ПОСЛАНИЦА ЈЕРЕМИЈИНА

(Επιστολή Ιερεμίου) (Посланије Јереміино)

Овај спис није садржан у МТ, али га имамо у LXX, у редоследу: Јер, Вар, Плач, ПослЈер. Налазимо је и у црквенословенској (и руској) Библији. Његово ауторство, приписано пророку Јеремји, темељи се на Јер 29,1 (*α садржај на Јер 10,1*), где се каже да је он писао посланицу изгнаницима у Вавилонији. Спис садржи 72 стиха.

У овој Посланици пророк опомиње своје сународнике у изгнанству да не прихватају поштовање идола (који су само ликови, и дела људских руку). Њена аутентичност није сигурна, а у њој изостају подаци о времену настанка. Неодрживо је мишљење да се њен текст наводи у 2 Мак 2,1, јер њени подаци не одговарају овом литерарном делу.

У латинском преводу, Вулгати, текст ПЈер је спојен са Варуховом књигом и наводи се као њена 6. глава.

Научници су до скора сматрали да је ова Посланица написана на грчком језику, али су и у Кумрану, у 7Q на грчком језику сачувани њени остаци, те се стога мора рачунати да је, такође, постојао и јеврејски оригинал. То је 7Q2, а садржи текст ПЈер 42-44.

4,8. КЊИГА ПРОРОКА ВАРУХА

(Βαρούχ) (Књига пророка Варуха)

На грчком језику књига носи наслов Βαρούχ, а на словенском **Књига пророка Варуха**.

Варух је био пријатељ и писар пророка Јеремије и написао је, свакако према његовом диктату, прасвитак књиге пророка Јеремије.

Јудејство античког периода приписало му је ауторство више списа, међу којима и овај са његовим именом.

Пророк Варух је отишао у Вавилонију из Египта после смрти пророка Јеремије, а после пустошења војске цара Навукодосора у Египту. Књига носи наслов: "Ово су речи књиге коју написа Варух, син Нирије ... у Вавилону, пете године, седмога месеца, у време када Халдејци узеше и спалише Јерусалим" (Вар 1,1-2).

Књига има пет глава. Према садржају, Варух се налази на реци Суд, пише Јудејцима који су остали у Јудеји, у Јерусалиму, шаље им новац за помоћ, као и за принос жртава за цара Навукодосора под чијом влашћу се налазе. Пре одашиљања у Јерусалим, књига је гласно прочитана пред царем Јоахином и осталим јудејским изгнаницима у Вавилону, а у Јудеји је требало да буде читана у порушеном храму на празнике када се сакупљају побожни Јудејци (уп. Вар 1,14).

Књига има стилске сличности са књигом пророка Јеремије, али и са Дан (9,4-19). Сматра се да је првобитно била написана на јеврејском језику, мада је то свакако један псевдепиграф.

5. ПРОРОК ЈЕЗЕКИЉ (:לְאֶזְקֵל)(J^chezqel)

(*Јахве нека сиажу/јача*) (Ιεζεκιήλ)

(КЊИГА ПРОРОКА ЈЕЗЕКИЉА)

5.1. Живот и делатност пророка

Пророк Језекиљ је био син свештеника Вузија, што значи да је и сам био свештеник до свога одвођења у вавилонско ропство при првој депортацији 597. године пре Христа, а ово је година почетка изгнанства (*rešit ha-galut*). Ови заробљеници (са царем Јоахином, који је одведен на вавилонски двор) њих око 10.000 људи - војвода, војника, великаша и трговаца (уп. 2 цар 24,14), настањени су у месту Тел Авив, на реци Хевару (данас Šatt en-nil), великом каналу који је повезивао градове Вавилон, Нипур и Урук (Јез 1,1; 3,5). Пророк је имао тамо кућу, био ожењен, али му је жена умрла 587. године за време опсаде Јерусалима (Јез 24,18). У пророчку службу Бог га је позвао пете године првога изгнанства, дакле 593/2. године.

Према последњем датуму своје књиге, Јез 29,17, Језекиљ је као пророк деловао до 571. пре Христа, дакле, више од 20 година, опомињући и тешећи своје сународнике, бавећи се судбином њима далеког Јерусалима и Јудеје којима је упућивао, прво, своје опомене и претње (Јез 1-25), а затим обећања (Јез 33-48).

У визијама је био више пута у Јерусалиму (Јез 8-11; 40). При томе, карактеристично је да је до пада Јерусалима упућивао својим сународницима Божје поруке претње и суда надајући се њиховом покајању, а од дана пада града, када је чуо вести о томе, упућује им поруке наде.

Пророк Језекиљ посебно наглашава Јахвеову светост. У ревновању за Јахвеово име он налази гаранције за стварање новог Божјега народа (Јез 34-37), са новим храмом и новим служитељима (Јез 40-48). До овог есхатолошког савршенства пророк види пут ослобођењем од схватања колективне кривице (Јез 18), - али да ће свако бити крив за свој грех, - као и одбацивањем лажних пророка. Кроз овакво испуњавање Божје воље појединац ће постати савршеним чланом нове заједнице, новог Израиља.

Делатност пророка Језекиља можемо поделити у три периода:

1. период - од његовог призива у пророчку службу до пада Јерусалима (593/2-587. година пре Христа);

2. период, прелазни - од 586. до 585. пре Христа. Садржи објаву спасења верних, побожних, а смрт грешника. Језекиљ опомиње изгнанике да се покају и да живе сагласно вољи Божјој;

3. период - његова делатност од 585. до 571. године (Јез 29,17) у коме пророк примећује да захтев његове проповеди превазилази снаге његових слушалаца, и да ће нову будућност доживети мали број верних. Само упорни грешници и страни народи биће кажњени. Пророк очекује поново уједињено царство Јуде и Израиља, радосни живот у Палестини (Јез 36-37), повратак Јахвеа у новоизграђени храм из кога истичу реке благоелова (Јез 40-48), док ће се Јерусалим одупрети нападачу и катастрофи (Јез 38). Посебно важно је пророково обећање даривања новог меснатог срца, уместо садашњег каменог, са даром духа како би верници ходили по уредбама и законима Божјим (Јез 36,27).

Пророк Језекиљ је по темпераменту био визионар. У његовој књизи истакнуто место имају његова четири виђења: Јез 1-3; 8-11; 37, и 40-48. При овим виђењима примећује се његова жива машта, нпр. у алегоријама о сестрама Оли и Оливи (Самарији и Јерусалиму) (Јез 23), бродолому Тира (Јез 27), крокодилу (Јез 29; 32), кедру (Јез 31) и становницима Шеола (Јез

32). Инспирацију за овакве представе добијао је из свога живота, као и из своје дуге и тајанствене болести.

Од почетка XX века, са напретком истраживачких метода на пољу библијске егзегезе, а и с обзиром на напредак медицине и психијатрије, по питању пророкове тајанствене болести било је више различитих предлога решења, у смислу да је то била каталепсија, кататонија, хемиплегија, алалија, итд.

5.2. О књизи

Књига је састављена по уређеном плану:

- Увод (Јез 1-3),
- Пророштва пре опсаде Јерусалима (Јез 4 - 24),
- Пророштва за време и после опсаде Јерусалима (Јез 33 - 39),
- Визије о храму и прописи о њему, тзв. Језекиљева Тора (Јез 40 - 48).

Ипак, и поред оваквога плана, примећујемо одсуство хронолошкога реда. Изгледа да су постојала два лична извештаја, аутобиографска, која је саставио каснији стварни писац пророкове књиге. Наравно да велики делови књиге потичу лично од пророка. На чак 14 места сусрећемо тачно датирање говора на дан, месец и годину, а такође и тзв. „ја“-стил, што је потврда да су аутентични.

Истраживачи су (нпр. Hölscher, а и други после њега) приметили да се на основу метрике у књизи могу издвојити целине које потичу од пророка лично, друге од сакупљача, док је најзад један редактор све саставио у данашњу целину. А. Weiser (*Einleitung*, 201) сматра да у књизи морамо рачунати са "каснијим додацима и проширењима ... слично као и у другим пророчким списима, пророштвима против страних народа".

Текст књиге пророка Језекиља је изузетно лоше очуван, а јудејска традиција каже да су "људи Велике синагоге" написали нашу књигу (*Baba bathra 14b*). Тиме се вероватно мисли на рад редактора.

Јосиф Флавије (*Antt.* X, 5,1) наводи даје пророк Језекиљ написао две књиге (δύο βιβλούς γράφας κατέλλεν), што би указивало на две редакције које је он познавао. И у Кумрану је откривено више фрагментарних остатака ове књиге; то су IQEz, 3QEz, 4QEz^a, 4QEz^b, 4QEz^c и IIQEz.

Као важно средство за побољшање текста ове књиге служи текст грчкога превода LXX, али је његова вредност од стране научника различито оцењена (Видети нпр. С. Steuernagel, *Lehrbuch der Einleitung*, 57).

Као литерарне целине, збирке у тексту се могу приметити:

- Призив у пророчку службу (Јез 1,1-3,15),
- Извештаји о симболичким радњама (Јез 3,16а; 4-5),
- Говори са често коришћеном речју "идоли" (ликови) (Јез 6),
- Извештаји о скором суду (Јез 7),
- Извештаји о визијама и екстатичким виђењима (Јез 8,1-11,13) као и додатак са обећањима за изгнанике (Јез 11,14-21),
- Извештаји о симболичким радњама (Јез 12,1-20),
- Говори о поузданости речи пророка Језекиља, као и других пророка (Јез 12,21 - 13, 21),
- Две посебне речи (Јез 14),
- Речи о греху, суду и одговорности (Јез 15-20),

- Јез 15-16. О греху Израиља и о суду Израиљу,
- Јез 17. Грех и суд над царством,
- Јез 18. Одговорност за освету,
- Јез 19. Грех и суд над царством,
- Јез 20. Грех и суд Израиља.
- Говори са честом речју "мач" (Јез 21),
- Говори о крвној кривици и појединим гресима (Јез 22),
- Говори о сестрама Оли и Оливи (Јез 23),
- Извештај о симболичким радњама (Јез 24),
- Говори о суседима Јудеје, поређани према њиховим угледу:
 - = Амонци (североисток),
 - = Моавци (исток),
 - = Едомци (југоисток),
 - = Филистејци (запад),
- Речи над Тиром (Јез 28,20-26: Сидон),
- Речи над Египтом (Јез 29-32),
- Речи из другог периода делатности (Јез 33),
- Речи о пастирима и овцама (Јез 34),
- Речи над Едомом (Јез 35),
 - Речи и извештаји о стварању Новог Израиља (Јез 36 - 39),
 - Речи о спољној изградњи Новог Израиља (Јез 40-48).

Посебан значај за хронолошко устројство књиге чини седам збирки, и то: Јез 3, 16а + 4 - 5; 8 - 11,13; 15 - 20; 24,1 -24; 40 - 48; 26 -28,19, и 29-32.

Делови књиге које истраживачи сматрају да потичу из каснијег времена и од других аутора: Јез 6,8-10; 16,30-34.44-63; 17,22-24; 21,33-37; 22,6-13. 15.23-31; 23,36-49; 27,9.11-24; 28,20-26; 30,13-19; 32,9-16; 33,7-9;40,38-43; 41,15-26;43,10-27;45,18-20.21 -46,15.16- 24; 48.

5,3. Теолошки допринос књиге

Језик и мисли књиге пророка Језекиља су веома тешки. У њој сусрећемо пророкову бујну машту, сликовитост вавилонских митова које данас не разумемо, утицај обичаја тих старих народа. Блажени Јероним за књигу каже да је намењена за оне који су старији од 30 година (Ер. ad Paulinum), а у Јудејству је чак од неких и одбацивана, а "да није било Ананије, сина Језекије, књига Језекијина била би апокрифна, јер њене речи су у противречности са Тором. Шта је он учинио? Узео је 300 посуда са уљем, сео и објаснио је" (*Chagiga 13a* \ уп. *Menahot 45a; j. Sabbat I, 13,2*). У Новом завету књига се не наводи, али се представе из ње сусрећу у Откривењу Јовановом.

Јудејство је ипак веома рано схватило високи значај проповеди пророка Језекиља, те је он назван "оцем Израиља" и "оцем апокалиптике". Карактеристика његове проповеди је у наглашавању личне одговорности за грех и зло, а не као што је то раније владало уверење према коме су за преступ криви сви чланови заједнице. Он то разлучује, и истиче да ће умрети онај који греша, а не отац за грехе синова, или пак син за грехе родитеља (Јез 18,20).

Даља особина Језекиљева је изоштравање историјског суда, као што је то, на пример, преиначавање слике о Израилу као винограду (Јез 15) и о браку Јахвеа и Израилу (Јез 16). Он их објашњава као преглед целокупне историје Израилу, и то на нов начин (Јез 20,1-32). При томе, бира одређене мотиве, друге испушта, а треће додатно укључује да би показао како је његов народ већ у Египту био склон идолопоклонству, дакле од почетка је био грешан, и упркос сталним оштрим претњама и Јахвеовим казнама, остао непослушан и у садашњости, и још увек је бунтовник.

Исто тако, примећујемо да је Језекиљ утемељен у сувременој теологији, пре свега, он има сличности са Јеремијом, од кога је можда и литерарно зависан (Miller); има додира са девтеронимистичком теологијом у посматрању историје; по питању вредновања закона; односа према ближњему; захтеваном јединству култа и кулtnих места, такође и у оцени установе царства (царева); са свештеничком теологијом законика светости; при томе, са дискретним, стилистичким и садржајним разликама, тако да оба потичу можда из једне предегзилске јерусалимске збирке закона, и на крају: са кулtnим представама и обичајима које су Језекиљу као свештенику по природи ствари биле добро познате.

Новост у његовој проповеди јесте то што је кроз виђење "кола Јахвеових" (Јез 1) показао да је било погрешно дотадашње уверење Израилуца да је Јахве везан за простор Палестине (а други богови за подручја других земаља и народа), него да је Јахве по/(у) своме бићу неограничен, необухватан и да стварно увек прати свој народ.

При крају своје књиге, у Јез 40-48, главама које су од стране истраживача назване "Језекиљева Тора", сусрећемо се са подробним описима новог храма и култа у њему. Ту је такође и подела на 12 племена, као и на народне вође.

Иако су нам ове верске представе данас нејасне, оне су биле веома значајне за образовање религиозне свести и мисли у Израилу. Ово показују и неки списи настали неколико векова касније, као „Храмовни спис“ и „Небески (или Нови) Јерусалим“ откривени у Кумрану, а свет ових представа имамо као снажан ехо и у теологији Новог завета.

5,4. Месијанска места

До Јез 33 месијанска места су доста тамна и нејасна.

У Јез 1,1 помиње се "тридесета година", чиме се вероватно мисли на пророкову тридесету годину када су свештеници могли да ступе у своју службу (уп. Бро 4,3). Виђење је имао петого дана, месеца четвртога, дакле, јула 592. године.

Док је гледао преко месопотамских равница, пророк је угледао нешто са севера, као велику олују која се приближава, грмљавину, муње и тамне облаке. Ту је препознао ликове четири херувима (Јез 10, 15), анђеле са раширеним крилима која се додирују, стварајући једно четворолико биће, а испод крила, на све четири стране биле су човечје руке. У средини је био огањ, а изнад њега, под плавим небеским сводом била је Јахвеова слава, у људском лику, на престолу, окружена блештавом дугом. Лик усред тога био је лик сличан човеку, са четири лица, са равним ногама, а стопала су била као у телета. Уз сваког од ових четвороликих херувима окретали су се точкови у свим правцима, а пуни очију. Њихова лица су била: човека, лава, вола и орла (Јез 1, 10).

Ко би то могао гледати? Ко жив остати? Међутим, иако се сматрало да нико не може Бога видети и остати жив, ипак је то била повластица неких од пророка: Мојсија, Исаије, Данила (уп. Изл 24; Ис 6; Дан 7; Отк 4).

Према бл. Јерониму, ова четири разна лица код сваког од ових ликова тајанствено симболишу четири јеванђеља о Месији, Спаситељу света. Људски лик означава Матејево јеванђеље, које почиње родословом Господа Исуса Христа по људској природи. Лик лава означава Марково јеванђеље, које почиње приказом проповеди Месијиног Претече, есхатолошког пророка, светога Јована Крститеља, који је, као лав вичући у пустињи, позивао на покајање. Лик вола означава јеванђеље од Луке, које почиње приповедањем о служби свештеника Захарије, оца светога Јована Крститеља, а чија се служба састојала у приносу жртава спаљеница, често телади и говеда. Лице орла симболички представља јеванђеље светога Јована Богослова, које (као орао са висине) почиње узвишеним речима тумачење личности Сина Божјег, Логоса, Речи Божје, Другог Лица Свете Тројице. Тако је у Православној цркви дошло до представе да се ова четири јеванђелиста изображавају на иконама са ове четири животиње, које њих симболички представљају, одн. оно што они пишу. У ст. 24. сусрећемо старо Божје име *Šaddaj*, које је у Септуагинти преведено са "Пантократор" (*Сведржител*), а новији истраживачи сматрају да ово име значи: "Онај са Горе (северне) (уп. Ис 14,13; Пс 48,3). Овим именом су патријарси именовали Бога, јер име Јахве још није било познато (а представа је била да се и Рај налази далеко на северу).

И речи у Јез 2,1 су на одређени начин веома значајне. Наиме, овде је пророк ословљен изразом "сине човечији" (*ben adam*), изразом који је најчешће за себе користио Господ Исус Христос.

У Јез 3,25-27 говори се о пророковој нѐмости. Нејасно нам је о чему је реч: да ли о ћутању док му Бог не заповеди да објави неко открићење; о ћутању сходно неком обредном обичају; ћутању које је пророк сам себи наметнуо, или пак о симболици. Ова пророкова нѐмост је престала онога часа када је до њега стигла вест о паду Јерусалима (Јез 24,27).

Јез 9,4 говори о "знаку" којим су у опкољеном Јерусалиму означени пророк Јеремија, Варух и Евед Мелех (Јер 40,4; 39,15). Овај знак не треба разумети као у Откривењу 14, 1. Он овде има облик последњег слова јеврејскога писма, одн. то је крст(ић) (+).

Јез 11,16-20 говори о обнови Јуде чији ће се синови сабрати из земаља у које су расејани.

Јез 17,1 -6 и 7-24: Загонетка и два орла и о младој гранчици коју ће први орао откинути са ливанскога "високога кедра" и спустити је у град феничанских трговаца, и о другом орлу коме ће изникли чокот пустити жиле. Први орао долеће, трга му жиле и плодове, и чупа га из корена.

Пророк затим тумачи народу виђење (ст. 12) у смислу да се то односи на Навукодоносора који је одвео Јудинога цара Јоахина у Вавилон, а изданак је цар Седекија. Могао је мирно живети да се није неопрезно окренуо другоме орлу, фараону египатском, па ће стога бити ишчупан из земље (ст. 11-21).

Међутим, виђење се ту не завршава. Пророк најављује велику наду: Јахве ће "са врха великога кедра, са врха његових грана откинути једну гранчицу и посадити је на гори високој, највишој" (ст. 22). Ово је месијанско пророчанство: из царског рода (пања кедра), у вавилонско ропство одведенога цара Јоахина (Мт 1,11 = Јехонија), изникнуће "изданак", Месија (Ис 11,1), који ће на Сиону, највишој јерусалимској гори, утемељити своје царство и окупити све народе (Ис 2,2-4). Тако ће се остварити Натаново пророчанство (2 Сам 7,14).

Јез 18,3-4: пророк говори о личној одговорности свакога за свој грех: "Тако ја био жив, говори Господ Јахве, нећете више говорити те приче у Израилу ... која душа згреши, она ће и погинути" (ст. 20).

Јез 21,30-32: понавља Јаковљево пророчанство о палици владалачкој (угі. Пост 49,10).

Јез 34,12-16: о успостављању новог Израиља.

Јез 37,1-14. О васкрсењу мртвих

После пада Јерусалима и десет година изгнанства народ је изгубио наду. Ни пророкова обећања о обнови не могу вернима пробудити наду. Али, пророк у стиховима ове главе открива снагу Јахвеову. Јахве даје живот, узима га, Он и васкрсава. Мртве кости на пољу сабраће се, настаће ново тело у које ће Јахве удахнути нови живот.

Ст. 16-22. Језекиљ држи у руци два краја штапа као два жезла, на којима су натписи Јуда и Јосиф, за дом Израилев. Стиска их и равна, тако да изгледају као један. Тако и Израил мора бити један, и Јосиф и Јефрем, Северно и Јужно царство, такође. Биће то један народ, један цар и једно царство. Пророк најављује обнову теократије. Јахве ће сабрати синове Израилеве из народа (егзила) и довести их у Његову земљу. Очистиће их и биће "мој народ, а ја њихов Бог" (ст. 20-23). То ће бити Месијанско царство, а "слуга мој Давид биће им цар/кнез довека" (ст. 24.25).

У овим говорима Језекиљ обухвата судбину израилског народа, од почетка ропства па до доласка Месије. Каже им да су због грехова и идолопоклонства одведени у ропство, да су таквим у први мах и остали, али да ће се касније променити и бити враћени у отаџбину, где ће се испунити обећање о доласку Месије, који ће бити брижни Владар и Пастир, као што је то некада био Давид. Пророк им овде указује на дужности пастира да извршавају вољу Божју и проповедају откривено им учење, бринући се за смрт грешника (Јез 33,6-7; 34,4-5).

Исто тако, указује да је васкрсење и обнова Израилја праслика, како васкрсења целог људског рода, тако и свакога верујућег човека. Као што су суве кости расејане по пољу, тако су и Израилци били расејани у егзилу и није било наде у њихово сабрање, али дошла је Божја заповест о настанку Новог доба, када ће се сви сабрати под жезлом новог помазаника. Био је то прво Зоровавел, али се то касније у потпуности испунило доласком Великог пастира (уп. Јез 34, 23), који је све народе света сјединио у једно стадо. Са њима ће Он закључити Нови (вечни) Савез (Завет) мира (Јез 37, 26-27).

Хришћанска црква види ово пророково виђење као симбол општег васкрсења, не само јеврејског народа, него и свега човечанства, а које ће се догодити после Месијиног Другог доласка.

Јез 36-39. У овим главама пророк говори о стварању нове израилске државе, а у Јез 40-48 о њеном спољашњем изгледу. У оквиру овога и о новоме, идеалном храму, савршено квадратних облика.

Јез 38-39. Пропаст Месијиних непријатеља, оличених у многобожачком цару Гогу

Са повратком у Обећану земљу и успоставом Месијанског царства не завршава се историја спасења. Као и раније, у Обећану земљу ће са севера упасти хорде непријатеља Бога и Његовог Изабраног народа предвођене царем Гогом, али ће их Јахве уништити на Јудином горју. Биће то Последњи, Свети рат.

Представа о Божјем непријатељу који долази са севера заједничка је за више пророка (уп. Ис 14,31; Јер 4-6; 13,20; Јл 2,10); исто тако да непријатељи долазе "из далеке земље" (Ис 5,26; Јер 4,26), но овај непријатељ ће доживети пораз "у земљи Израилевој" (Ис 14,25; 29,5-8). Сва

ова пророчанства пророк Језекиљ повезује у једну есхатолошку, последњу битку, која представа је касније у периоду антике још више допуњена, нпр. у кумранским списима.

Међутим, ко је овај непознати непријатељ Гог? Имамо више покушаја идентификације његове личности, нпр. да је ово име бога Гага, а касније се именом "mat Gug" називало једно подручје, што би значило да је Магог "земља бога Гога". Такође, у Малој Азији, али и на северу Асирије, сусрећу се лична имена Гугу и Гага.

Пророк Језекиљ доводи у везу ово име са историјским народима. Гог је кнез Месеха и Тувала (Јез 38,2), а живи на Арарату на изворима Тигра, дакле, Индоевропљанин је. То је крај света, крајњи север. Уз њега су Парас, Пут и Куш, тј. Персијанци, ПUTEЈИ - народ старога Египта и Кушити, тј. Етиопљани, а придружује им се Гомер, тј. Кимерци са подручја Кападокије и Тогарме, данашње Јерменије. Ту су такође и Шева (Савејци, Јемен), Дедан и Тарсис (Грци) (Јез 38,13).

Циљ им је да опљачкају и униште миран и тих народ, народ који живи у градовима без зидова, народ без злих мисли, "народ који живи усред (на/у пупку) земље" (Јез 38,11). За старе Грке средиште земље је био Дел, а за пророка Језекиља је то храм, Јерусалим и Света земља.

Ипак, пораз свога народа Јахве неће дозволити; Гог ће бити заробљен (одн. посрамљен), као и његова војска (Јез 38,4). И поново, на крају историје Гог ће провалити у Свету земљу, али ће у Последњем боју лично Јахве уништити непријатеља на израилским горама, а после тога, Јахве се заклиње да "никада више нећу крити своје лице од њих, јер ћу свој дух излити на дом Израилев" (Јез 39,29). Тада ће се остварити Месијанско царство, царство духа и милости.

Јез 40-48. Нови Јерусалим; о Новом Божјем царству

Пророк прво каже да је био пренет у "земљу Израилеву" и постављен на "гору врло високу". Ту је имао визију храма на гори Морији (тј. Сиону) (Јез 40).

Ово виђење Језекиљ тачно датира и ставља га у 25. годину изгнанства, месеца првога, дана десетого, четрнаесте године од када паде град (Јерусалим), тј. виђење је било 07. 04. 572. године пре Христа (уп. Јез 40,1).

У то време у свету је мир, а светом влада Вавилонија као апсолутни господар. У земљу су спокој и ред, а економски живот је стабилан. Гради се много, посебно у Вавилону, зидају се прекрасне палате и дворци, али и канали и моћни насипи и зидови према северу одакле најчешће стижу непријатељи.

И Јевреји су се овде добро снашли, неки чак постали веома богати, као "Мурашу и синови" - прави банкари Старога века који свој новац дају уз високу камату на зајам. Свима њима пророк пише да их подсети како они нису деца те земље, жели да их подсети на оно што их чека у њиховој, Обећаној земљи, земљи отаца, земљи у коју ускоро треба да се врате.

У божанском виђењу рука Јахвеова одвела је пророка у земљу Израилеву и поставила га на гору веома високо (Јез 40,1). Ово пророчанство о гори дома Јахвеова сусрећемо код Ис 2,2 и Мих 4, и у њему се описује сјај Месијанскога царства, али Ис и Мих само укратко говоре о својим виђењима. Језекиљ му, пак, посвећује девет глава, описујући све до у појединости.

Језекиљ је свештеник и добро познаје храм; мере и изглед Соломоновог храма су му основа, али је све остало изложио маштовито. Цртежима и бројевима истиче Јахвеову светост, узвишену идеју теократије, извор светлости и светости за све људе. Храм је централно место Јахвеове светости. Све што је свакодневно и нечисто, од Њега је одвојено. Као и у виђењу храма Јахвеова који је препун престапа Јерусалимљана (Јез 8), и сада је пред њим "човек сјајан као мјед који га пред вратима чека са ланеним конопцем и зидарском трском у руци" (Јез 40,3).

При разним градњама у Вавилону, као и у другим градовима, пророк је видео зидаре са овим алаткама.

Место дешавања је у Месопотамији. Овај човек му наређује: "сине човечји, види својим очима и слушај својим ушима, запамти шта ћу ти показати јер си овде доведен да ти покажем. Објави Израилу све што видиш" (Јез 40,4).

Он прво мери спољни зид предворја. Висок је и широк по шест лаката (Јез 40,5). Предворје чини квадрат од 500 трски (око 1575м), које омеђује простор за култ. Он га одваја од профаног простора. Ту је простор за свакодневну молитву, место за веру свакога побожнога Израилца да се Јахвеу приступа само у чистоти и страхопоштовању. Врата се налазе са источне, северне и јужне стране.

Из спољнога предворја улази се у унутрашње, уздигнуто, које такође има облик квадрата. У њега се улази исто тако кроз троја врата, са истока, југа и севера, и сва су једнака. У њему се налазе и тремови. Затим се улази у храм Јахвеов, у хекал и девир (у светињу, и светињу над светињама).

Све је исцрпно описано, накит, свето посуђе, утвари, жртвеник, све! Језекиљ је добро знао величину и мере Соломоновог храма. Но, овде имамо виђење. Овде су помешани лично сећање на Соломонов храм и откривење месијанске будућности, која је нешто сасвим ново. Овај храм, храм будућности жели нагласити Јахвеову недоступну светост.

Све је сложено, а архитектонски и математички систематизовано. Као сужњи у Вавилонији, пророк Језекија и његови сународници у Вавилону видели су куле на терасама, посебно вавилонску кулу. И она је била храм. Тако ће и у новоме храму бити потребан успон, биће потребно одложити све свакодневно, нечисто и приступити исправним духом и смирености.

Језекиљ каже да је видео како је Јахвеова слава напустила Његов храм у Јерусалиму (Јез 10,19,) док сада види повратак Његове славе у нови дом. Његова слава долази са истока. Шум је као хук великих вода. Сва земља је сијала од Његове славе, а слава је у храм ушла на врата која гледају на исток. И храм се испунио славе Јахвеове (Јез 42-5).

Јез 40-46. Нови култ

Новоме храму је било потребно ново особље, ново свештенство. Стари храм је порушен, те је старо свештенство у искушењу, превирању, катарзи. Цар Јосија је покушао религиозну обнову. Свештеници и левити који су обављали богослужења по локалним светилиштима у Јудеји, морали су доћи у Јерусалим, што је за многе од њих значило прихватање нижих служби. Добијали су прописане делове за издржавање (*десетине*), али су само Садокови потомци могли вршити службу у храму. У остале се сумњало као укаљане култом висина.

Пророк Језекиљ доноси нову Тору, "Тору храма" (Јез 44,5). Ово је пророку објављено у самом храму. Само се потомци Садокови могу приближити Богу, вршити истински култ и приносити жртве. "Они смеју улазити у моје светилиште и приступати моме жртвенику да ми служе и службу врше" (Јез 44,16). Други свештеници са старих светилишта остали су свештеницима, али нижега реда, искључени су из службе у храму.

Језекиљ тачно описује како ће изгледати свештеничка одећа, сечење косе, излаже прописе о женидби, прописе о уздржавању од вина у време чреда, односу према народу, о избегавању додира мртвога тела, а, на крају, и о њиховим имањима. Јахве је њихово имање. Хране се деловима мирних и покајних жртава, а све што је заветовано њима припада (Јез 44,28-31).

Пророк посебно наглашава Јахвеову присутност усред новог Израилца, јер је то место почивања - основа новог спасења. Отуда посебно наглашава чистоту оних који ступају пред Јахвеа. Спољна чистота је одраз унутарње. У схватању Израилца, обе су повезане.

Пророк, будући и сам свештеник, указује свештеницима какви морају бити у своме животу и раду, па и сада у изгнанству морају бити припремљени за нови култ у новоме храму.

Јез 44,1-3. О затвореним вратима и о месту за кнеза (הנשיא) (*ha-nasi*) (вођу)

Пророк је на крају ушао у унутрашње предворје (Јез 44,5) и сада је пренет пред спољна источна врата, но док је он тамо био, она су се затворила јер је кроз њих у међувремену ушао Јахве (Јез 43,2), и Он сада станује у храму; а куда је Јахве прошао, ту људска нога не сме крочити пошто је тај простор освећен и преображен. Само ће вођа имати право да кроз њих (привремено) прође (Јез 44,2-3) "да сједа на њима да једе хлеб пред Јахвеом" (ст. 3).

Израз חֲנִישִׁי (han-nasi) је ознака поглавара будуће теократије (уп. Јез 12,12). На источним вратима он сме држати обед од принесене жртве (уп. израз שְׁלַמִּים *š'lamim* у Јез 43,27 и 46,2.12). Но, и за њега су ова врата даље затворена, тако да он излази на друга источна врата (уп. 46,1.8). Још увек је Јахве тај који говори пророку, иако је он, уствари, у храму већ заузео своје место (Јез 43,6).

Хришћанска црква је у овом виђењу пророка Језекиља препознала свету тајну Оваплоћења Сина Божјег (Месије) и Његово рођење од Дјеве, који се као Бог уселио у њу и оваплотио као човек, а затворена врата после Његовог проласка - представа је њенога вечнога девичанства, како су то оци Цркве разумели, од којих је један био и бл. Јероним.

Јез 47. О извору воде из храма Господњег (који се претвара у реку)

Из спољнога предворја (Јез 46,21) пророк је пренет пред врата храма. Јасно је зашто Талмуд уместо פֶּתַח (petah) користи израз אֵילָם (ulam), јер се мисли на улаз у храм, одн. у предворје (уп. Јез 47,3), дакле, на врата предворја, спољна врата (која нису врата улаза у светилиште). Овде, испод јужних, три еле (лакта) широкога зида појављује се извор воде која тече ка истоку. То је њен природни ток, јер је храм уздигнут, а његов улаз је са истока. Како Мртво море одатле није тачно источно, него више југоисточно од Јерусалима, вода тече покрај Јужнога зида, и на јужној страни пролази испод источнога зида спољних источних врата.

Па ипак, тамо Језекиљ не може доћи, јер су унутрашња источна врата обично затворена (уп. Јез 46,1; 40,1), а спољна заувек (затворена) (Јез 42,1). Стога је он пренет кроз оба северна врата и около споља до спољних источних врата.

Извор се брзо претварао у поток, поток у реку (Јез 47,3-7). Пророков пратилац (човек – שִׁיחַ) (Јез 44,3; 43,6) три пута мери растојање од 1000 лаката због надолазеће воде.

Вода прво тече источно, у правцу Галилеје (ст. 8) (уп. ИНав 22,10), а то је околина Јерихона, а затим у поље (степу) הַעֲרָבָה (ha-araḇa), а то је и данашње име, El-araḇa, и улива се у (Мртво) море, а израз יַם (jam) овде је употребљен у апсолутном значењу, дакле, мисли се свакако на Мртво море. Вода ове велике реке разблажиће сланост Мртвога мора тако да ће се у њему поново развити водени живот (ст. 9-10).

Занимљив нам је још ст. 11 у коме се говори о сланим лагунама, које ће остати да би се из њих вадиле (копала) со, неопходна за живот (уп. Соф 2,9).

Ово пророково виђење храмовног извора у контексту је еехатолошких виђења и представа пророка Јоила (4,18) и Захарије (14,8), а Хришћанска црква га је разумела као пророчанство о изливању благодати Светога Духа у време оснивања Цркве Христове, Месијине.

6. ПРОРОК ДАНИЛО (דַּנִּיֵּל) (Danijel) (*Бог је судио*) (Δανιήλ) (Књига пророка Данијла)

6.1. Садржај и литерарни проблеми

Наслов књиге у јеврејској Библији је דַּנִּיֵּל у грчком преводу Седмдесеторице (LXX), Δανιήλ, а у словенскоме преводу, Књига пророка Данијла.

У ВН (Biblia Hebraica) ова књига се не налази међу пророчким књигама, него међу "Списима" (K'tuvim), и то после Јестире, а затим следе Језд и Нем. LXX и други преводи је стављају међу пророчке књиге, и то после Јез. Уз то, у LXX и у преводима који су са њега настали, сусрећемо и неке додатке којих нема у ВН. То су молитва Азарије (Дан 3,24-45), химна тројице младића у огњеној пећи (Дан 3,51-90), Данило избавља Сузану (Дан 13) и Бел и змија (Дан 14).

Могуће је да је стари текст Септуагинте, сачуван само кроз неколико рукописа из XI века који следе сирохексапларну рецензију Павла из Теле, као и неколико Chester-Beaty-Papyri (E. Würthwein, *Der Text des A.T.*, 55), потиснут из употребе услед својих одступања од ВН (Biblia Hebraica), а да га је, онда, заменио текст превода из Теодотиона (ВН^{КΘ}).

У књизи пророка Данила сусрећемо се са шест прича, доживљаја младога племића Данила (Валтазара) и његових тројице пријатеља Ананије (Седраха), Мисаила (Мисаха) и Азарије (Авденага) за време вавилонских царева Навукодоносора (605-562), Валтазара, Дарија и Кира, у Вавилону (Дан 1-6) и четири Данилова извештаја о сну и четири визије за време Валтазара, Дарија и Кира о крају Вавилонскога царства, до успоставе Божјег царства (Дан 7-12).

Први део књиге (Дан 1-6), садржи извештаје у "он"-стилу и не може се приписивати пророку, док је други део књиге писан у "ја"-стилу, тако да се цела књига традиционално приписује пророку Данилу, који је у вавилонско ропство одведен 605. године пре Христа.

Савремена старозаветна наука, на основу више критерија: језик, стил и представе, одриче ауторство Данилу, и пита се да ли је Данило био историјска личност? Међутим, извесно је да су имена његових пријатеља била у употреби у том периоду; сусрећемо их код Језд 8,2; Нем 8,4; 10,3.7.24. Код пророка Језекиља (14,14.20) спомиње се Данило као праведник из прошлости (али се његово име пише другачије), поред Ноја и Јова, а Јез 28,3 пореди Данилову мудрост са мудрошћу владара Тира. Јуб 4,20, такође, спомиње једнога Данила као унука Енохова.

Књига је писана на три језика, наиме, на јеврејском, арамејском и грчком, и то:

- Дан 1-2,4; 8-12 = јеврејски,

- Дан 2,46 - 7,28 = арамејски, и

- Дан 3,24-90; 13-14 = грчки (текст само у Септуагинти, тзв. Данилови додаци).

Садржајно, књига пророка Дан се може поделити на два дела: Дан 1 - 6, и 7 - 12, плус додаци.

Први део:

- Дан 1, Данило одведен у Вавилонију у 3. години владе цара Јоакима (605. година пре Христа), и са три пријатеља (Ананијом, Мисаилом и Азаријом) у служби је цара Навукодоносора. Њихова верност Закону у погледу чистих јела.

- Дан 2, сан цара Навукодоносора о лику од злата, сребра, мједи, гвожђа и земље. Данило као највећи мудрац тумачи цару сан.

- Дан 3, златни кип и три Данилова пријатеља у ужареној пећи, и спасење руком анђела. Цар признаје моћ Бога Јахвеа.

- Дан 4, Навукодоносоров сан о великом дрвету и његова душевна болест у трајању од седам година (а занимљиво је да је цар Набонид, из непознатих разлога, провео седам година у оази Тема, у Арабији).

- Дан 5, гозба цара Валтазара, рука и тајанствени натпис на зиду.

- Дан 6, Данило у лављој јами за владе цара Дарија "Миђанина",

- Дан 7. **Данилово прво виђење**, четири немани (за владе цара Валтазара). Власт "Сина човечјега".

- Дан 8. **Данилово друго виђење**, овна и јарца (3. године владавине цара Валтазара), (Миђанско-персијско царство и Александар Велики).

- Дан 9. **Данилово треће виђење** и објашњење седамдесет седмина (Јер 25,11; 29,10) од стране арханђела Гаврила.

- Дан 10-11. **Данилово четврто виђење** утваре (човека), 3. године за време цара Кира, и будућност Вавилонског царства од Кира до Антиоха Епифана.

- Дан 12, васкрсење мртвих и време краја света.

- Дан 13, Данило и Сузана (текст у Септуагинти).

- Дан 14, Бел и змија (*драгон*) (текст у LXX).

6.2. Налаз

Свакако да је некада живео, постојао пророк са именом Данило, али се текст књиге пророка Данила показује као део тзв. апокалиптичке литературе. Књига у себи садржи и многа стара, прерађена предања и митове, мада је упадљиво да је њен редактор слаб познавалац историје Вавилона.

На основу садржаја може се тачно установити и када је књига настала, наиме, у време прогона Јевреја од Антиоха IV (175-164. г.), одн. од времена обесвећења храма кроз увођење култа Зевсу, 168. (Дан 11,21-39) до децембра 164. године пре Христа, када је храм поново очишћен и освећен (2 Мак 11,30). Ово је данас став већине истраживача (в. W. Harrington, *Uvod*, 406-428J, а да је књига настала у II веку пре Христа сматрао је и новоплатоник Порфирије (+ око 304. године по Хр.; у књизи *Κατά Χριστιανών XII (Против хришћана)* пророчанства код Данила сматра за "vaticinia ex eventu" (в. A. von Harnack, *Porphyrius, Gegen Christen*, 1916,64-74. О проблему "vaticinia ex eventu" в. E. Osswald, *Zum Problem der vaticinia ex eventu*, ZAW, 75, 1963, 27-44).

Да је књига настала у II веку пре Христа имамо више показатеља:

а) О њој имамо веома касна сведочанства, и то у Sybillen 111,38 (око 140. год. по Хр.) и 1 Мак (око 100. год. пре Христа), а не сусрећемо је код Исуса Сираха у тзв. "Химни отаца" (ИСир 44-49) (око 200. пре Хр.),

б) За пророке је потпуно неуобичајено да се (у књизи) наводе времена и лица (наиме, раније је примећено да пророци нису имали перспективу времена).

в) У Кумрану је не налазимо, иако се по садржају слични фрагментарни текстови сусрећу на арамејском језику (4Q0rNab) (4Q242) (Набонидова молитва).

г) Код Јосифа Флавија она се налази међу "Списима" (J. Flavius, *Contra Apionem* I, 10\Antt. X, 267).

д) Језик књиге у Дан 2,46 - 7,28 је "царско-арамејски", а у Дан 1 - 2,4 је каснојеврејски.

ђ) У оба дела књиге сусрећу се персијске и грчке речи. Персијске речи су: "adarggozraj ja" (Дан 3,2); "azdda" (Дан 2,5); "ahasddarpp^enaј ja" (Дан 3,2); "appeden" (Дан 11,45); "gedovraјja" (Дан 3,2); "dat" (Дан 2,9); "d^etoврајja" (Дан 3,2); "haddovraјja" (Дан 3.24); "had^edam" (Дан 2,5); "v^ehamnika" (Дан 5,7); "sarbbol" (Дан 3,21); "partt^emim^v" (Дан 1,3); "pat bag" (Дан 1,5); "pitgam" (Дан 3,16); "gaz" (Дан 2, 18) и "tipp^etaje" (Дан 3,2), а грчке: "kitharis" (κίθαρις); "p^esanterin" (ψαλτήριον) и "sumppro^eja" (συνφωνία).

е) Писац не познаје добро старију историју. Није било депортације 605. године пре Хр. "Цар" Валтазар (Дан 5,2) није био син Навукодоносора, него последњег вавилонског цара Набонида (555-539. г.), и никада није био цар, него једно време регент, а Дарије (522-486. г.) (погрешно назван "Миђанин") био је наследник Кира (558-530), а не његов претходник.

ж) Писац веома добро познаје историју Селевкида и Птолемаида и даје тачне податке из овог дела историје.

з) Символика бројева тада још није била тако развијена.

и) Религиозне представе (избегавање Божјег имена Јахве, учење о анђелима, учење о васкрсењу) не одговарају представама VI века пре Христа, него су знатно млађе.

Ипак, сва питања око времена настанка књиге нису ни до данас решена, нити решива. Садржај прве половине књиге (Дан 1-6) показује да овај текст тешко да потиче из времена Макавејаца - одн. много је старији. Књига говори о положају Јудејаца у многобожачкој средини, при чему се (многобожачка) власт не показује злом. Цареви, на крају, хвале и прослављају Бога Данилова и његових пријатеља (Дан 2,47; 3,28; 4,31-34; 6,27). Миље је сличан као и код Јестире, а приповедања често имају карактер дублета (снови, уп. Дан 2; 4; легенде о мученицима, Дан 3; 6). У Дан 3 Данило се уопште не сусреће, тако да би се текст Дан 1 могао сматрати за касније састављени увод за целу збирку приповедања о Данилу.

У Кумрану је откривено осам рукописа са фрагментарно очуваним текстом (сличним тексту) књиге пророка Данила - у 1Q два рукописа; у 4Q пет, и један у 6Q (в. И. Томић, *Противници Есенске заједнице*, 155-156).

6.3. Садржај и краћа објашњења текста

Дан 1.

У овој глави се приповеда како су млади Данило (Валтазар) и његова три друга, Ананија (Седрах), Мисаило (Мисах) и Азарија (Авденаго) одведени у вавилонско ропство на двор цара Навукодоносора, и тамо одабрани ради школовања за царске службенике. Како је околина била многобожачка, они су из ритуалних разлога чистоте одлучили да једу само биљну храну, и да се тако придржавају прописа о чистим и нечистим јелима. Иако су живели само од биљне хране, били су једрији и напреднији од свих других. Бог им је такође дао мудрост, која је надилазила мудрост осталих царских изабраника. Данилу је, уз то, било дато "да разуме сваку утвару и сне" (ст. 17).

Дан 2

Пророчанство о четири велика многобожачка царства, представљена кроз виђење једнога кипа од злата, сребра, бакра и гвожђа. Наиме, цар Навукодоносор је, као некада фараон (уп. Пост 41), имао у сну виђење, али је заборавио сан. Стога наређује да му доведу све чаробњаке, видеоце и гатаре да му кажу сан и његово значење, али они то нису могли. Стога цар издаје наредбу да се сви погубе. Сазнавши за наредбу, Данило долази кући и моли се Богу са своја три пријатеља, јер само Бог открива тајну историје. Затим излази пред цара, каже му да постоји Бог на небесима који открива тајне, и да Он јавља цару "што ће бити до послетка" (ст. 28).

Цар је, наиме, у сну видео кип голем, блистав и сташан. Глава кипу је била од чистог злата, прса и руке од сребра, стомак и бедра од мједи, голени од железа, а стопала мешана, од жељеза и од глине. Изненада, и ни од кога одваљени камен ударио је у стопала кипа, и сатро их, те се сав кип претворио у прах, све заједно, злато, сребро, мјед и железо, а ветар све однесе без трага. Камен, пак, који је ударио у кип, постаде брдом големим и испуни земљу.

Данило, затим, тумачи цару сан: Бог небески (עֵלֹהִים)(*Elah š'majja*) господар је историје, и Он је цару дао власт над целом земљом. Он, Навукодоносор је глава од злата. Затим следи Мидско царство, приказано у сребру, Персијско, приказано у мједи, и на крају, Грчко, приказано у железу, такође помешано са земљом.

Пишчеви савременици добро знају за прогоне Антиоха IV Епифана (175-164. г.), да су без трага нестала сва ранија царства, Вавилонско, Мидско, Персијско и Грчко, и да је Грчко, одн. царство Александра Великог подељено, да почива на крхким ногама. Камен који је ова царства здружио, знак је Божјега царства, које неће престати никада, нити прећи на други народ.

Дан 3. Златни кип

У овој глави пророк Данило се не појављује, него његови пријатељи, сада царски намесници. Наиме, цар Навукодоносор је дао да се начини велики златни кип висине 60 лаката (30 м), и наредио да му се клањају сви народи, а ко то не учини, биће бачен у огњену пећ. Клањање кипу одбијају Седрах, Мисах и Авденаго, и стога су бачени у пећ, али су остали живи. Девтероканонски део овде доноси и Азаријину молитву (Дан 3,24-45), као и песму тројице младића (Дан 3,51 -90). Уверивши се да су они живи, цар је прославио њиховога Бога, "јер нема другога Бога" (Дан 3,29).

Постављање кипа је вероватно алузија на постављање многобожачког жртвеника у јерусалимскоме храму, "грозоте опустошења" (Дан 9, 27).

Дан 4. Лудост цара Навукодоносора

Цара Навукодоносора поново узнемирава један сан, и поново астролози, гатари и врачари не могу да кажу цару значење сна. Наиме, цар је у сну видео дрво веома високо и како је са неба сишао "стражар и светац" (עֵיר וְקַדִּישׁ)(*ir v^e qaddiš*) који заповеда да се дрво посече и све почисти, а од дрвета да остане само пањ у гвозденим оковима, да се у њему срце људско промени у животињско за "седам времена" (ст. 16).

Данило (Валтазар) је био сметен и узнемирен. Он не жели да се цар разболи, али цар је поносан и заповеда да му открије истину, а истина је да ће оболети од неке врсте маније у којој ће бити седам година "докле не позна да Вишњи влада царством људским и даје га коме хоће" (ст. 25). Историјска истина је да се цар Набонид повукао са престола, и да је седам година провео у оази Тема у Арабији.

Дан 5. Гозба цара Валтазара

Последњи вавилонски цар, у ствари, био је Набонид (556-539. г.). (Цар) Валтазар (Belsarusur) је био његов регент, и отуда (тачан) податак у ст. 16 да је Данило био "трећи господар у царству". Била је то 539. година, 23. година после Навукодоносорове смрти. Значи, сусрећемо и (могуће) тачне историјске наводе. Цар је наредио да се на гозби служи из заплењеног посуђа јерусалимскога храма. Док су пили и веселили се, изненада се на зиду појавила рука која је написала: "M^ene, t^ene, t^eqel ufarsin". То су мере за тежину, или новчане јединице.

Данило је стар човек, али је ипак позван да објасни, и он преводи кроз смисао: "избројати", "одвагати", "делити", одн. мина, мина, шекел, и пола мине. Цару су дани одбројани. Кир персијски је исте ноћи заузео град Вавилон.

Историја каже да је Валтазар погинуо у боју са Персијанцима, северно од града. Занимљиво је да се у ст. 10 наводи "царица" (*мајка*) (מלכָּתָא)(malkk^eta), тј. (највероватније) удовица Навукодоносорова. За њу Херодот (*Историја* I,185-188) каже да се звала Νίτοκρίς, и да је била изузетно паметна жена.

У лику цара Валтазара писац књиге (Дан) приказује Антиоха IV, који пљачка храм и обесвећује свете сасуде, проглашава се за божанство (= Епифан) и горди се пред Богом. И њега, као и све такве раније царе, чека иста судбина, док искреним верницима свиће зора спасења.

Дан 6. Данило у лављој јами

Мидски цар Дарије поставља Данила за једног од тројице управника над 120 сатрапија у царству. Други управници су завидели Данилу, и знајући за његову ревност према вери својих отаца, издејствовали су код цара да се нико у царству у трајању од 30 дана не сме молити никоме другоме до цару. Наредбу Данило наравно није поштовао, него се, као и увек раније, сваки дан три пута молио своме Богу, окренут ка Јерусалиму. Стога је ухапшен и, сходно речима забране, бачен је у јаму са лавовима. Цар је волео Данила, али га је због слова закона морао бацити, но то чини тек увече. Али, целу ноћ није могао спавати. Дошавши изјутра рано до јаме, нађе Данила жива и здрава, јер га анђеолова избави. Уместо Данила, цар баци у јаму завидљивце и посла едикт по царству да се прославља Бог Данилов, јер је Он "Бог живи, Он остаје довека" (ст. 27).

Садржај у овој глави нема историјски ослонац. Није постојао владар са тим именом у времену између последњег вавилонског цара и Персијанца Кира.

Дан 7. Данилово прво виђење. Визија четири царства у виду четири звери које се дижу из мора

Ово приповедање, као и остала, део су многих легенди које су више векова кружиле у Јудејству о делатности пророка са именом Данило.

У ствари, ова глава повезује грађу из Дан 1-6 са садржајем другог дела књиге. Средиште виђења у овој глави јесте Син човечји (ст. 13).

Прве године владавине цара Валтазара пророк Данило има сан и у сну виђење четири животиње које излазе из узбурканог мора. Море је символ праисконског хаоса, а животиње желе успоставити власт, противну Божјем царству. Прва животиња је као лав, а крила су јој као орловска; друга као медвед, с једне стране усправљен; трећа као леопард, а на леђима четири крила и четири главе; четврта животиња је безимена, ужасна, изузетно снажна: има десет рогова, а међу њима израсте један мали рог, и на њему човечје очи, и уста која говоре хуле.

Пророк затим види старца како седе на постављене престоле, а одело му бело као вуна, а коса као снег. Испод је текла огњена река, и поче суд пошто се књиге отворише. Он затим види хулу великог рога, док звер не би убијена, као и док не би узета власт осталим зверима, јер им је време (рок) очигледно било одређено.

Затим види "Сина човечјега", тј. људски лик (ст. 13) како долази на облацима и стаје испред старца (ст. 14). Сину човечјем даје се вечна слава и власт, те Данило пита за виђено, и анђеоло му тумачи: четири животиње означавају четири царства, Вавилонско, Миђанско, Персијско и Грчко, а једанаести мали рог јесте Антиох IV Епифан, у чије време писац живи.

Дан 8. Данилово друго виђење - двоглавога овна и јарца

Ован са два рога и јарац са силним рогом сударају се, што означава борбу Александра Великог са Миђанско-персијским царством. После победе, јарац се осили. Велики рог му се сломи, и на његовом месту израсташе четири велика рога према четири стране света. То означава поделу Александровог царства. Писац се поново зауставља на "маломе рогу" (ст. 9), који избија и укида ("узима свагдашњу жртву") и руши свети стан (ст. 10-11).

Овде се први пут спомиње име анђела који тумачи виђено: (арх)анђеоло Гаврило. Он објашњава да ће на крају настати "цар бестидан и лукав" (ст. 23) (Антиох Епифан), али ће биће скршен, но "не руком" (ст. 25), чиме се мисли на Антихову смрт (1 Мак 6,8- 16). Жртва ће се приносити после 2300 дана, тј. отприлике после три и по године.

Дан 9. Данилово треће виђење. Пророчанство о седамдесет седмина

Посебност овога одељка јесте да је он, по литерарној форми, један пешер, где се речи пророка актуализују у своме времену, презенту. Ова Данилова визија не садржи ново откривење, него објашњење виђења пророка Јеремије. Наиме, док се Данило мучио над значењем Јеремијина пророчанства (Јер 25,11; 29,10) о 70 година, проводио је дане у посту и молитви, и док се молио, јавља му се арханђеоло Гаврило који Данилу, Божјем "миљенику" (ст. 23), тумачи 70 година. Пророк Јеремија је говорио вавилонским изгнаницима (Јер 25,11.12; 29,10), али ће потпуна обнова и долазак месијанских дана бити после 70 седмина, свака у трајању по седам година.

Брзо се примећује како је ова посебност лепо прилагођена садржају главе, одн. приповедања. Наиме, на крају 8. гл. Данило остаје испуњен чуђењем што се Јеремијино

виђење односи на далеку будућност, и пита се зашто се помера рок спасења које очекује. У Јеремијиној књизи он налази потврду свога очекивања (када чита да Јерусалим треба да лежи у рушевинама 70 година), и стога моли Бога да му у визији објасни пророштво. Стога му се и јавља (арх)анђео Гаврил који му објашњава да ту није реч о 70 година, него о 70 недељних година.

Ова глава је инструктивни пример како су каснији пророци разумевали пророштва ранијих (пророка). Девтеро-Исаија је (ранијим пророштвима) приступао још слободније (уп. Ис 55,4.5), али се касније држало још више везаности за речи. Са овим одељком писац жели учврстити читаоце у поверењу истинитости речи у Даниловој књизи. Као што је потребно другачије разумевање предсказаних 70 година код Јеремије (Јер 25,П. 12; 29,10), тако је и код разумевања Данилових виђења. Јеремијино виђење објашњава Данилу посредник, арханђел Гаврило.

Време до доласка Месијине славе трајаће 70 недеља по 7 година, које се деле на три неједнака дела: седам недеља, 62 недеље и једна недеља. Пророчанство је загонетно, обрачуни су многи:

Јеремијиних 70 година одговарају периоду од 10 периода по 7 суботних година, тј. 10×49 , што чини 490. "Помазаник" (ст. 26), последњи законити (прво)свештеник Онија III (до 175, уморен 172. г. пре Хр. у Дафни) (ст. 26), а "народ војводин" који разара град је војска Антиоха IV који заузима и пљачка Јерусалим 167. године. Он у храму обесвећује жртвеник и приноси нечисте жртве. То је "гносуба пустоши" из Дан 9,29 (уп. 11,31; 12,11; Мт 24,15; Мк 13,14). Али очекивано спасење у овим годинама није се остварило. Антиох је погинуо 164. г. у Персији.

Ако години смрти законитог "помазаника" (првосвештеника) Оније III, 172. години додамо број година 62 седмине ($62 \times 7 = 434$) долазимо до 606/5. г., што је година одвођења младога Данила у ропство.

Други начин овога обрачуна је овај: ако се крене од 587. тдине, минус 49 година, тада долазимо до 538. године, у којој је Персијанац Кир издао свој познати едикт.

Одељак времена од 62 недеље износи 434 године, а не 367, са којима би могли доћи до 172. године. Стога С. Cornill (*Die siebzig Jahrwochen Daniels*, 1889) претпоставља да треба имати у виду теорију да је писац Дан рачунао са 12 првосвештеника у времену од 586. до 172. године, при чему је сваки од њих вршио ову високу дужност у времену идеалног броја, од по 40 година, тј. $12 \times 40 = 480$, што добро одговара периоду од 490 година и систему од 69 (недеља) $\times 7$ (година) = 483, уз одузимање 7×7 година из првог периода, што онда чини 434, одн. тачно 62 недељне године ($62 \times 7 = 434$).

Есени су другачије очекивали испуњење ових термина, и четири пута их изнова прерачунавали. Управо, показује се да је писац Дан био хасид, и да је при писању књиге користио сунчани календар (каснији есенски од 364, а не месечев од 354 дана) (Н. Burgmann, *Die Endzeitermine*, 542-550), а питање примене календара у овој књизи и полазне тачке (године) на коју је писац мислио, чини главни проблем овога обрачуна.

Дан 10-12. Данилово четврто виђење. Пророчанство о последњем периоду времена

Ова последња поглавља написана су у стилу апокалипси. Тема је борба, али није приказана симболима и алегоријама, него објавом анђела. Сусрећемо тумачење историје и навод да је сукоб на земљи (земаљских царстава против јудејског народа) последица сукоба на небу - борбе арханђела Михаила (који војује за јудејски народ) и злих анђела, заступника многобожачких народа. Историја се, затим, приказује скривено, од времена Александра Великог, па све до времена Антиоха IV Епифана (в. W. Harrington, *Uvod*, 412-415).

Дан 10

На почетку главе наводи се датум визије. Уместо у "трећој години", LXX наводи да је било "у првој" (τω πρώτω). Разлог Данилова поста није познат; можда је то брига за судбину Израиља, или је, пак, према податку у Дан 9,3, припрема за достојно примање Божјег откривења.

У ст. 4-8. говори се о појави небескога гласника, обученог у ланено платно, чије се име не спомиње, али је то вероватно Гаврило (уп. Дан 8,15-18; 9,21-23). Он храбри Данила и назива га (Божјим) "миљеником" (ст. 11), а у ст. 12-14. наводи се разлог анђелове појаве - откривање воље Божје после краја Персијскога царства. "Михаило" је арханђео, заштитник јудејског народа. У ст. 21. спомиње се "књига истинитога" (уп. Дан 4,4; 7,10; Отк 5,1).

Дан 11

У Дан 11,2 - 12,3 сусрећемо откривење анђела. Тачно је описано доба Александра Великог. Треба да прођу још три персијска цара (ст. 2: Камбиз, Гаумата и Дарије I), а затим долази четврти (Ксеркс). Он ће бити силан (извршиће напад на Грчку, али је код Саламине поражен 480. године). Власт је преузела Грчка (ст. 3-4; уп. Дан 7). Ст. 5 односи се на Египат ("цар јужни") и Птоlemeјевог војсковођу Селевка, који је постао "цар севера", Сирије ("један од кнезова његових"). Педесет година касније (ст. 6) кћи Птоlemeја II удала се за Антиоха II, али ју је он напустио и убио. Њен брат ју је осветио тако што је напао Сирију (ст. 7). У ст. 9-13. описује се борба ових двеју сила на крају III века. Јевреји су се удружили са Антиохом III и супротставили се Египту (ст. 14-15) и ослободили се Египта (ст. 16). Антиох се кроз женидбу повезује са Птоlemeјем V (ст. 17); проваљује у Малу Азију и Грчку, али је код Магнезије био поражен 190. године (ст. 18-19). "Порезник" је његов син Селевк IV, кога наслеђује Антиох IV, велики прогонитељ Јевреја. Стихови 21-24. сликају његов карактер. Напао је и Египат, а при повратку и Јерусалим, где је побио 80.000 људи (ст. 25-28). Поново напада Египат, али је осујећен од римске флоте (ст. 29-30), окреће се поново на Јерусалим и обесвећује светилиште (ст. 31), при чему су му помогли и неки Јевреји, а неки не, него су умрли за своју веру (ст. 32-33). Избија (Макавејски) устанак, који се, на крају, успешно завршава (ст. 34). У ст. 36-45. није описан стварни догађај на крају Антиохова живота, него како нова сила, Римљани ("нови цар са севера") уништавају сиријску моћ, или пак пророк приказује догађаје на "Крају дана".

Дан 12. Последње Данилово виђење. Последњи дани и спасење

У Дан 12,2-3 сусрећемо навод о васкрсењу тела и награди после смрти, и то је први пут директно споменуто у Старом завету.

У ст. 11. и 12. наводе се бројеви од 1290 и 1335 дана, а они су управо типично "есенски" (касније). Први означава период од 3,5 година ($1290:364=3,544$), а $1335-1290=45$ (дана) указује на половину једнога квартала (године) по есенском систему рачунања времена (од 91. дана) ($91 \times 4=364$).

Сви ми хришћани очекујемо испуњење Данилових пророчанстава, али Месија Христос упозорава да не знамо ни дана ни часа Његовог Другог доласка, него да увек морамо бити спремни за њега (уп. Мк 13,14; Лк 20,21).

ГЛАВА VII

МАЛИ ПРОРОЦИ

ЛИТЕРАТУРА

A. Deissler, *Zwölf Propheten I-III*, Leipzig 1980; Протосинђел Доментијан, Лекције из Св. писма. Пророчке књиге, Београд 1908; K. Elliger, *Das Buch der zwölf Propheten*, Göttingen 1951; K. Marti, *Das Dodekapropheten*, Tübingen 1904; М. Милутиновић, Служба шеснаесторице пророка, Београд 1910; W. Nowak, *Kleine Propheten*, Göttingen 1903; Тихомир (еп. Тихон) Радовановић, Увод у старозаветне пророке, Весник СЦ, јануар-јун, 1928; Лекције из Светога писма Старога завета, Београд 1930; E. Sellin, *Das Zwölfpropheten buch*, Leipzig 1929; С. Tomić, *Pogruka spasenja Svetoga pisma Staroga zavjeta*, Zagreb 1983; Ћирић (Иван) Иринеј, Књига пророка Амоса. Превод и тумачење, Богословски гласник XIII, 1908; Zu Hab. 1,9 (*megammat penahäm qadima*), BZ, Sechster Jahrgang, Freiburg im Breisgau, 1908; Zu Am. 5,6 und 7. BZ, Achter Jahrgang, Freiburg im Bresgau 1910; Књига пророка Захарије. Превод и тумачење, Богословски гласник XXIII, 1913; W. Harrington, *Uvod u Stari Zavjet*, Zagreb 1987.

а) Увод

У канону старозаветних књига код Јевреја (ВН), дела 12-рице пророка сматрају се једном књигом, као што се то на крају књиге пророка Малахије види из напомене на масоретски текст која се односи на мале пророке, а то доказује и првобитни јеврејски број књига у канону од 24 (а касније од 22).

Да је ова збирка пророчких књига релативно касно почела да се сматра једном књигом, може се закључити из више података. Поред осталог, на то указује што поредак књига унутар ове књиге (одн. збирке) није био чврст. Књига се данас налази у ВН (*Biblia Hebraica*) после књиге пророка Језекиља, али Талмуд (*Barajta Baba Bathra fol. 14^b*) казује да је Књига дванаесторице пророка била на четвртном месту, и да је пре ње стајала Књига пророка Исаије, док се у грчком преводу LXX она налази на челу пророчких књига, испред Исаије, Јеремије и Језекиља. Који су разлози зато стајали, непознато је, а најчешће се претпоставља да су у питању били хронолошки разлози, наиме, скупљачи збирке су сматрали да су пророци Осија и Амос живели временски пре пророка Исаије.

Међутим, одступања унутар ове збирке ипак је нису растурила, нити поцепала. У грчком преводу LXX поредак прве шесторице пророка је следећи: Осија, Амос, Михеј, Јоил, Авдија, Јона, док остала шесторица пророка, који затим следе, сведоче поредак који имамо у јеврејској Библији.

На поредак ових књига у два Библијама могли су да утичу историјски разлози, иако су и други разлози могли да буду од важности. Историјски разлози су могли бити то што су пророци Осија, Амос и Михеј били пророци VIII века, и стога се налазе међу првом шесторицом пророка, док су Агеј, Захарија и Малахија били пророци у послеегзилском периоду, и стога су на крају збирке, а у средину збирке су стављени Наум, Авакум и Софонија. Ако се поредак последње тројице пророка заиста односи на њихово историјско време деловања, онда би поредак: Наум, Авакум, Софонија уместо Софонија, Наум, Авакум, био плод недовољног знања, или, пак, сопствених ставова редактора.

При томе, за диспозицију, распоред, поредак књига прве шесторице малих пророка у овој збирци, поред историјских разлога, очигледно је да су били пресудни и обим ових дела, као и њихове намере, тако да је обимнији Осија дошао испред по времену деловања старијега

Амоса, а Јудејци Јоил, Авдија и Михеј поред северњака Осије, Амоса и Јоне, при чему је за Амоса карактеристично то што је, иако јужњак (Јудејац), ипак делао искључиво на северу.

Да ли је навод из Ос 1,1 био узрок стављања његове књиге на прво место у овој збирци, остаје нејасно, премда би могао да буде разлог. У грчком преводу LXX ова прва шесторица пророка поређана су према обиму њихових књига, само што је поучни спис пророка Јоне стављен на крај.

б) Подаци о збирци

Најраније сведочанство присуства ове збирке књига код Јевреја сусрећемо код ИСир 49,10: након што је у својој Похвали (пра)оцима из прошлости набројао Исаију, Јеремију, Језекиља (и Јова), спомиње и 12-рицу пророка (עשר הנביאים) шварамејски, οἱ δώδεκα προφῆται, или τὸ δωδεκαπροφητών).

У старозаветној науци се касније сумњало у наведене строфе, но не може се сумњати да је ова књига била позната потомцима Сирахова дома, иако су била могућа и одређена одступања у тексту, наиме да су делови неких књига касније били проширени.

Од Отаца Цркве, први који говори о "малим пророцима" јесте бл. Августин у делу *De civitates Dei* (18,29).

У још раније време од Сираха води познати додатак код Мал 3,22-24 (уп. ИСир 48,10), ако се ова строфа не сматра објашњењем текста Мал 3,1, него да се тек њоме истовремено мисли на крај књиге, а ово последње није немогуће. У којим годинама пре 200. године пре Христа је настао овај додатак, тешко је донети исправан закључак.

в) Значај збирке књига 12-це пророка

Као и књига пророка Исаије, ова збирка је права библиотека пророчких књига које су кроз различита додавања и редакције самих појединих дела, као и померања истих у оквиру саме збирке, на крају добиле свој данашњи облик. Значај збирке потврђује се тиме што су у овим књигама сачувана, додуше недатована, али вредна пророчка историјска документа почев од VII века па надаље, што је омогућило да се значајно продубе и прошире научна сазнања о историји и теологији пророка ових векова.

Управо захваљујући овој збирци, старозаветна наука је добила сведочанства о двојници најстаријих пророка: Амосу (око 750. г.) и Осији (око 740. г.), као и о последњој двојници, које опрезно смемо датирати, о Малахији (око/после 515. г.) и (Девтеро)Захарији (300- 250. г.), али су обе књиге, одн. ови додаци код Мал и Зах изузетно драгоцени.

У сваком веку је деловао по један, или више пророка. У VIII веку деловали су: Амос, Осија и Михеј, а њихов млађи савременик био је пророк Исаија; у VII веку деловали су Софонија, Наум и Авакум; у VI веку - истовремено су деловали Агеј и Захарија; у V - Авдија и Малахија; у IV - Јоил; III век је заступљен кроз Јону, а II кроз несумњиво коначну редакцију Девтеро-Захарије (ако се не слажемо да је књига настала до 250. године).

Својом многострукошћу садржаја и његовом важношћу за разумевање теологије и историје Старога завета збирка књига 12- рице пророка превазилази многе друге списе Старога завета, и стога их ценимо као њима једнако важне.

1. ПРОРОК ОСИЈА (הוֹשֵׁעַ)(Hošea) (скраћено од *Jhosua - Јахве је помоћ, спасење*) (Ὠσηέ) (Књига пророка **Wсиn**)

1. Наслов књиге у јеврејској Библији је ,ושעוу грчком преводу Седмдесеторица Ὠσηέ, док је у словенском преводу **Књига пророка Wсиn**.

Књига пророка Осије је састављена из 14 глава. У збирци "малих пророка" у јеврејском канону (ВН), а такође и у грчком преводу LXX, књига се налази на првом месту.

Пророк Осија је живео у VIII веку и био је млађи савременик пророка Амоса. Деловао је пред крај владавине Јеровоама II (783- 743) и у немирним годинама које су претходиле паду Самарије, престонице Севернога царства. Немамо података да је доживео њен пад. Пророково деловање тачније можемо сместити у период између 745. и 725. године пре Христа. Био је северњак и вишег друштвеног положаја него што је то био пророк Амос.

О пророку имамо мало података, али ипак довољно да се истакне један његов лични проблем - проблем његове женидбе. Међутим, за њега лично, женидба није у првом плану - она има симболичко значење. Женидба је приказана биографским (гл. 1) и аутобиографским стилем (гл. 3). Из садржине у овим главама постављају се два питања: да ли обе ове главе описују хронолошке, узастопне пророкове доживљаје са истом женом, блудницом Гомером (Ос 1,3) са којом добија сина Лизраела и кћер Лоамију, и да ли је неименована жена из 3. гл. његова друга жена. Биће да је ипак реч о пророковом горком искуству са истом женом. Она се у браку са пророком одаје блуду, али је он ипак узима назад, јер се и Израил удаљио од Јахвеа, и пророк каже да се "земља одала блуду одметнувши се од Јахвеа" (Ос 1,2); у том смислу и пророк даје симболичка имена својој деци.

Распоред грађе у књизи пророка Осије бољи је него у књизи пророка Амоса. Књига је састављена из кратких говора и пророчанстава, изречених у разним приликама.

Ос 1-3 приказују његов (*несрећни*) брак и симболичко значење тога брака.

Ос 1 је биографског садржаја, и касније је настала, а Ос 3 је аутобиографска. Ос 2 би требало ставити после Ос 3.

Ос 4-14 потичу из каснијег времена и односе се на потоње догађаје. Овај део прво садржи претње и опомене против погрешно схваћене вере и против ондашње израиљске политике (Ос 4,1 - 9,9), затим песме (Ос 9,10 - 14,9) које излажу размишљања о Израиљевој прошлости и на њу подсећају. Све указује на то да је грађа књиге пророка Осије била рано сабрана у једну целину.

Осија је први пророк у Старом завету који је савез Бога са Израиљем симболички упоредио са брачном заједницом. При томе, не наглашава се уговорни (*правни*) аспект него аспект љубави, и то је за њега слика љубави између Јахвеа и Његовог Изабраног народа, Израиља. Неверност своје жене за њега је симбол неверности његовога народа према своме Богу, Јахвеу.

Свестан Израиљеве прошлости, пророк се са носталгијом сећа почетака Израиљеве историје, боравка у пустињи. Материјално богатство Обећане земље довело је до гога да народ заборави своје обавезе из Савеза са Јахвеом, те ће га Јахве поново одвести у пустињу (*ропство*) и Израил ће опет послушати глас свога Бога (Ос 2,16). Стога је кључни израз у његовој књизи "хесед" - оданост, верна љубав, посвећеност и преданост.

2. Месијанска пророчанства

За нас хришћане ова књига је важна, јер се у њој сусреће неколико месијанских места, мада Осија не говори о Месији директно, него индиректно; наиме, о Месији говори као о потомку Давидову (Ос 3,4). Затим, он такође говори о слави месијанских дана (Ос 14,1), при чему верни Израил постаје прасликом Месије (Ос 11,1).

Ос 1,10-11. О Месији и Његовом спасењу

Треће дете, пророков син, са именом *Lo ammi* (*не мој народ*), рођен је после одбијања од сисе старије кћери *Lo ruhamte* (*не вољена*). Израил је, уствари, "*Lo ammi*". То је најдаљи степен удаљености Изабраног народа од свога Бога. Савез између Јахвеа и Његовог народа Израил је сам поништио и Јахве за свој народ није више њихов Бог.

Али, пророк их ипак теши тиме што ће Јахве у будућности умножити свој народ, те ће "број синова Израилевих бити као песак морски, који се не може измерити и избројати, и уместо да им се каже "не мој народ" (*Lo ammi*), биће им речено: "синови Бога живога".

Ос 6,1-3. О спасењу и васкрсењу у трећи дан

Да се ово пророково предсказање односи на Спаситељево васкрсење, указао је и ап. Павле у 1 Кор 15,4, и оно је веома важно, иако га Оци Цркве ређе наводе. Управо, оно је по себи јасно.

Ос 11,1.0 боравку Свете породице у Египту

("из Мисира дозвах Сина свога")

Овом строфом, "из Мисира дозвах Сина свога" приказана је целокупна историја Израиља од Изласка из Египта па до пророкових дана. Са једне стране је, све од времена Изласка, увек присутна, делатна и опраштајућа Јахвеова љубав, а са друге стране, окорелост срца Његовог Изабраног народа. И уместо да му буду верни као „синови", они "приносише жртве Валима и кадише ликовима" (ст. 2).

Да се ове пророкове речи односе на Месију, указао је јеванђелист Матеј када је приказивао бекство Свете породице у Египат због цара Ирода који тражаше да га (као Месију - цара) погуби (уп. Мт 2,13-15).

Ос 13,14. О спасењу; о смрти и васкрсењу Спаситеља - уништење власти греха и смрти: "из руку Шеола ћу их избавити, од смрти их сачувати. Где ти је, смрти, реч, где ти је, Шеолу, пошаст (зараза) твоја?"

Ове пророкове речи у вези су са речима из Ос 6,2, одн. ради се о узроку и последици. Ап. Павле их наводи у 1 Кор 15, 54-55: "победа прождире смрт. Где ти је, смрти, жалац, где ти је, пакле, победа?" Оне се односе на спасоносну смрт Месије, Богочовека који је својим страдањем, смрћу и васкрсењем постао залог нашега васкрсења, "јер ако верујемо да Христос умре и васкрсе, тако ће и Бог оне који су умрли у Исусу довести с њим" (1 Сол 4, 14).

2. ПРОРОК ЈОИЛ (יֵאוֹל)(Joel) (*Јахве је Бог*)

(יֵאוֹל) (Књига пророка Јоила)

1. Књига пророка Јоила и о животу пророка

У јеврејском канону књига пророка Јоила налази се у збирци 12-рице малих пророка, на другом месту, а у преводу LXX она је на четвртом месту.

Њен наслов је дат у Јл 1,1. Поред пророковог имена, Јоил, истиче се и да је "син Фатуила" (בן פתואל)(*ben P^tuel*). Навод очевог имена служио је да се докаже да је аутор стварно историјска личност. Иначе, име Јоил сусрећемо у више старозаветних списа, нпр. 1 Сам 8,2.

Из књиге видимо да је са својим суграђанима доживео тешку најезду скакаваца која је опустошила земљу, и то такву да су помишљали о скором Дану Јахвеову. Стога је тражио да се наложи пост и кајање. Има се утисак да пророк стоји наспрам својих суграђана, као некада Амос, Осија, Исаија и Јеремија, да се бори за другачији однос према Јахвеу него што то већина народа чини.

Пророк Јоил спада у групу најмлађих пророка, одн. међу пророке IV века. Називамо га "пророком Духа Светога", јер је о Њему пророковао. Његово име као пророка спомиње се само у овој књизи у Старом завету, и нигде више. Из ње видимо да је деловао после вавилонскога ропства. Он најављује да ће дар Духа примити сав Божји народ (Јл 2,28-29). Старозаветни истраживачи га понекад називају "култним пророком".

Његова књига има 3 главе и дели се на два дела, на Јл 1-2 и Јл 3. У првome делу (Јл 1,2 - 2,27) пророк описује најезду скакаваца, налагање поста и молитве. Да је Јахве услишио свој народ, приказано је у Јл 2,18-27. У другоме делу, Јл 3, описује се ново доба и Дан Јахвеов. То су пророчанства месијанскога доба, мада се знаци Јахвеовог Дана неће односити на Изабрани народ (Јл 3,3-5). Затим следе пророчанства о суду над свим народима у долини Јосафатовој (Јл 3,1.12). На крају је пророчанство о обнови Јерусалима (Јл 3,18-21).

Могуће је да књига управо потиче од двојице писаца, али у погледу времена настанка свих глава ове књиге, оне потичу из времена блиског пророку, пошто књига преузима мисли и податке из касних списа Старога завета. Тезу о двојици писаца ове књиге заступао је још В. Duhm (*Anmerkungen zu den zwölf Propheten*, X, *Buch Joel*, ZAW 31, 1911, 184-188), и његово мишљење су касније прихватили неки истраживачи као Hölscher, Eissfeldt, Baumgartner, и др.

Новији старозаветници сматрају да је књига настала у доба персијске власти, дакле, после егзила, а свакако пре макавејскога устанка 167. године.

У књизи се примећује да је култ централизован. Израиљ је поистовећен са Јудом и Јерусалимом, што такође указује на послеегзилски период. Не спомиње се цар, нити висока грађанска управа, али се спомињу свештенство (уп. Јл 1,14; 2,16), зидови града (Јл 2,7.9), а то је време после Немијине обнове. У књизи се спомињу Тир и Сидон (Јл 3,4), као и то да су они "синове Јудине и синове јерусалимске продавали синовима грчким" (Јл 3,6). С обзиром на то да је Артаксеркс порушио Сидон око 345. год., значи да је пророк је деловао око 400-350. год.

2. Месијанска пророчанства

Пророчанство о изливу Светога Духа на свако тело (Јл 2,28-32)

Мојсијева жеља је била да се дар Духа Божјега излије на сав народ, а не само на старешине (уп. Бр 11,24-28; Понз 1,9-18). Како је то објаснио ап. Петар, ово се десило на дан Педесетнице када је Свети Дух у виду огњених језика сишао на апостоле, и они почели пророковати и говорити различитим језицима (уп. Дап 2,16-21).

Пророк Јоил је видео дан када ће Божји Дух бити изливен не само на свештенике и пророке, него и на обичне људе без обзира на узраст и пол мада, при томе, вероватно није помишљао да Јахве ово говори не само Израилу, него и свима народима, као што се то испунило на Светим Апостолима.

Пророчанство о Дану Јахвеову (Јл 3)

Ово је пророчанство о Последњем суду који ће се догодити у долини Јосафатовој (Јл 3,2). Има више покушаја идентификација овога места: да је то долина јужно од Витлејема у пустињи Текуји (Ибн Езрак према равни Кимхи, то је једна локација у близини Јерусалима; неки мисле да је то долина поред Мртвога мора, али је највероватнија традиција (св. Кирило Александријски) која идентификује ово место са долином потока Кедрона која се налази источно од Јерусалима, како се од IV века пре Христа назива кланац овога потока. Долина у којој је цар Јосафат победио Моавце, Амонце и Сиријце (2 дн 20) названа је именом "emeq ha-b'raac" (*Долина благослова*, ст. 26), а то је Wadi Vereikut код Текује. Несигурност традиције причињава ознака "emeq", јер топоним "nahal Kidron" не може бити замењен изразом "emeq".

Традицију да ће се у близини Јерусалима догодити суд народима, сусрећемо код пророка Језекиља (Јез 38), такође код Зах (9,24-16; 12,1-9), Дан (11,45), а исто тако и код Ис(10,12; 12,24-27; 66,6).

Има и мишљења да је у питању игра речи. Наиме, Јл 3,26 и 12 и друго име "emeq ha-haruc" (Јл 3,14) дају значење имена "Јосафат" (= *Јахве суди*) (К. Marti, *Das Dodekapropheten*, Tübingen 1904, 138).

Ипак, и хришћанима и Јеврејима је ближи традиционални став и лоцирање места у близини Јерусалима.

3. ПРОРОК АМОС (עמוס)(Amos) (скраћено, од Amasjahu) (עמסייה) (*Јахве је носио*) (Αμόσ) (Књига пророка Амвса)

1. О књизи пророка Амаса

Пророково име Амос (עמוס) , изузев у овој књизи (уп. Ам 1,1; 7,8.10.14; 8,2), не сусреће се више у ВН (*Biblia Hebraica*). Могуће је да је оно скраћеница од имена Амасија (עמסייה)(уп. 2 дн 17,16).

У јеврејској библији (ВН), у збирци 12-рице малих пророка, ова књига се налази на трећем месту, а у преводу LXX на другоме месту. Као књига први пут се спомиње у Тов 2,6 где се наводи Ам 8,10, а потиче из знатно ранијега времена него Тов, из отприлике око 200. године, што сведочи ИСир 49,10 када спомиње "дванаесторицу пророка". Па ипак, не може се закључити када је добила свој коначни садржај и облик.

Међутим, иако су сведочанства о Амосовој књизи настала касно, ипак држимо да су његови говори и делатност били познати. Вероватно је и пророк Осија при оцени ситуације у Израиљу био подстакнут делатношћу пророка Амаса.

Са сигурношћу ее може претпоставити да је и пророк Исаија познавао говоре пророка Амаса (Ам4,413⁻), јер речи пророка Исаије (9,7 - 10,4 + 5,25-30) подсећају на то на многоструки начин. Можемо узети да је књига настала у времену од VIII до II века (сведочанство књиге о Товиту).

2. Садржај књиге

Наслов сусрећемо у Ам 1,1; увод у Ам 1, 2, а затим се књига дели у три дела:

1. Говори претње против страних народа (Ам 1,3-2,16,
2. Опомене и претње (Ам 3,6-6,14),
3. Виђења (Ам 7,1-9,19).

У Ам 1,3-2,16 наговештај суда над седам суседних народа Израиља: Дамаску, Гази, Филистејцима, Тиру, Феникији, Амону, Моаву, исто тако, и над самим Јудом и Израиљем.

Опомене и претње, Ам 3-6,14. Овде сусрећемо низ говора и делова говора расутих у две групе, од којих је прва карактеристична због три пута коришћеног израза "Šim'uet ha-dabar hazze" (Чујте (саслушајте) ову реч) (Ам 3,1; 4,1; 5,1), а други део кроз три претње у излагању са троструким "хој" (Ам 5,7; 5,18; 6,1).

Ам 7-9, низ од пет визија: скакавци, Ам 7,1-3; суша, Ам 7,4-6; висак, Ам 7,7-9; котарица пуна воћа, Ам 8,1-3; разорење храма, Ам 9,1-4, прекидан је са приповедањем доживљаја пророка у Ветилу и приказом среће будућих дана.

После трећег виђења сусрећемо један, касније додат, биогра- фски извештај о сусрету са свештеником Амасијом (Ам 7,10-17).

После четвртога виђења долазе претње против Израиља (Ам 8,4- 14), а после петого - химна (Ам 9,5).

Ово је једна схематска диспозиција која није дело пророка, и ту сусрећемо одељке који потичу из каснијег времена Амосовог живота.

Из пророкових говора примећујемо да је у то време Израиљ постигао велике успехе, да је постао стабилна и богата земља (уп. Ам 5,14). Царство је поново задобило скоро старе

границе, јер су постојали путеви "од Емата до потока Арабе" (Египатски поток) (Ам 6,14). Захваљујући бољем економском стању и политичкој стабилности, у земљи је порасло богатство, а са тим, благостање и удобност народних вођа и богатих. С друге стране, сиромашни су бивали још сиромашнијима и потлаченијима, и трпели су насиље и безобзирност власти.

Оваква ситуација указује на то да Амос није наступио на почетку владавине цара Јероваама II (783-743. г.). Можемо узети да је пророк делао тек у другој половини владавине цара Јероваама II, дакле после 760. г., односно највероватније око 750. г. На основу гадашњих великих светско-историјских односа, може се разумети зашто Амос опомиње израиљске суседе судом уништења, а Асирце означава као непријатеље Израиља, што се касније и догодило. Асирци су неколико деценија касније учинили крај Северноме царству, а становништво одвели у ропство.

О притисцима асирске власти на Северно царство такође је чуо и пастир Амос из Текује и, када је пророку постало јасно да Јахве неће трпети рђаво верско-морално понашање Израиља, он указује да су Асирци оруђе у Божјим рукама.

3. Значај пророкове делатности

Пророк Амос се не жели назвати именом пророка и одбија припадност пророчким групама (Ам 7,14). Ради објаве Божје речи у Ветиљу Јахве га је узео и послао од стада оваца (Ам 7,15).

Божјем позиву Амос је следио, као што то показује навод у Ам 7,10-17. Делује на северу и најављује разорење Израиљевог царства и одвођење народа у туђину. Речи садржане у књизи јесу сведочанство да је више пута о празницима усмено износио речи Божје поруке.

При томе је гешко прихватити да је говор пророка, коли је био странац са југа, из Јудеје, а иначе иступао у Ветиљу, могао неке остати у сећању толико дуго и тачно. Вероватно их је Амос лично касније записао. Иначе, овиме је желео нагласити значај свога посланства. При томе, подразумева се да свој говор одржан у Ветиљу није тачно у реч бележио. Припуњени смо да претпоставимо да се у књизи и не налазе све његове речи.

Једноставни, а високо мисаони говори у Ам 3,4-8, нису могли бити изречени у вреви народних празника. Амос их је вероватно касније записао у изводима (деловима), при чему се миели на гл. 1, затим на пет визија у гл. 7-9 и текст садржан у гл. 3-6, који треба да је некада био подељен на четири или пет листова.

Такође, тешко је доказати да је Амос био писмен; можда му је при писању помогао писар у Текуји. Такође се не зна у коме месту се десило то записивање, као и где су и када ови листови читани народу. Ако му припишемо лично записивање својих речи, можемо закључити да је он био *први пророк чији говор је писмено забележен*.

При опису делатности овога пророка, светилиште у Ветиљу је једино о коме се говори опширније. Међутим, оно свакако није и једино такво место. Амос је проповедао и на другим местима у земљи (Ам 7,10), посебно у Самарији (Ам 3,9-11; 4,1-3; 6,1-7), у Галгалу (Ам 4,4), но чини се да његова пророчка делатност ипак није трајала дуже времена.

Са овим је Амос зачетник новог доба. И пре њега су постојали људи који су на сличан начин бранили старе израиљске обичаје и религију од хананског верског живота, као и од страних култова и савремене раскоши. Он лично се позива на пророке и назиреје (Ам 2,11). Први је у низу великих људи израиљске прошлости кога боље познајемо и чије мисли пратимо.

Примећујемо да књига није устројена хронолошки, као и присуство аутобиографских одељака. Биографски део (Ам 7,10-17) садржи грађу која изворно потиче од пророка, а оба ова дела, аутобиографски и биографски, касније је прерадила рука трећег лица, редактора.

4. Месијанска пророчанства

Ам 3-9. Пророштво о судбини Севернога царства (Ам 3,1; 4,1; 5,1)

Највећи део књиге пророка Амоса сачињавају пророштва о судбини Севернога царства. Са наводом "за три зла, за четири" (Ам 2,1) пророк жели нагласити можину зла и греха који се непрестано увећавају.

У наставку сусрећемо пет симболичких виђења у облику говора. Прво је виђење - скакаваца (Ам 7,1-3), друго виђење - суше која је престала после пророкове молитве (Ам 7,4-6), треће виђење - Јахвеа на зиду, са виском (Ам 7,7-9), што означава (о)суд(у) Јероваама II (783-743) и одбацивање његове династије, потомака са царскога престола, што се и догодило јер је његов син Захарија (743. г.), после само шест месеци власти, био убијен. Када је ово виђење сам пророк објаснио, био је прогнан на захтев Амасије, свештеника ветилскога храма, те је затим додао да ће Израил бити одведен у ропство.

У Ам 8 је четврто виђење - котарице са воћем, што је означавало брзи крај Севернога царства. У последњем, петом виђењу - пророк Амос види Јахвеа са мачем на жртвенику како заповеда да се жртвеник поруши, због чега ће се народ поред жртвеника разбежати, но казна га због тога ипак неће мимоићи (Ам 9,1-7).

Прва два виђења показују Божје дуготрпљење, друга два - да казна долази неизоставно, и последње, пето виђење - да је Божја одлука неопозива.

Ам 9. Пророчанства о Цркви Христовој

Амос је био истински пророк свога народа. Његове речи претњи Израилу (ст. 9) испуниле су се после неколико деценија (722. године), но пророк ипак казује о једном добром "остатку Јосифа" (Ам 3,12; 5,5); овај израз "остатак" се први пут користи код њега. Овај "остатак" ће се сабрати око Давидовог потомка (Месије) ("подигнућу пали шатор Давидов", ст. 11), и старо Давидово царство ће се појавити у новом изгледу (Ам 9,12-15).

4. ПРОРОК АВДИЈА (הַרְבֵּעַ)(Ovadja) (слуга Јахвеов) (Αβδίας, Ὀβδίας) (Книга пророка Авдија)

1. О књизи и личности пророка

У јеврејској Библији (ВН) ова књига се налази у збирци 12-це малих пророка, и то као четврта по реду, а у грчком преводу LXX она је у збирци на петом месту.

Наслов ове књиге у ВН је הַרְבֵּעַ וּזְבִּינָה (*hazon Ovadja*) (*визија Авдије*), који израз је некада означавао пророчко виђење, касније, садржај његове поруке и, коначно, спис у коме је записана пророкова порука (уп. Ис 1,1).

О писцу ове мале пророчке књиге знамо само из наслова; према јеврејском предању, звао се הַרְבֵּעַ, грчки Αβδίας/Ὀβδίας, латински Abdias. Његово име значи "слуга, поштовалац Јахвеов" (уп. 1 дн 9,16 са Нем 11,17). Иначе, име Авдија сусрећемо у Старом завету десет пута, али ни са једним од ових лица наш пророк не може бити поистовећен.

О пророковом времену и његовој делатности можемо закључити само на основу текста књиге. Према њој, узима се да је деловао у времену после народног слома из 587/86. године (рушење Јерусалима и одвођење у ропство водећег слоја народа из Јерусалима којима пророк обећава нову Божју милост и поновну обнову).

За Авдију знамо да је био човек са снажним националним осећањима. Од њега није сачувана ни једна директна реч спасења (део Авд 17-21 очигледно није саставни део првога дела, Авд 1-15), али речи суда Едомцима, који су Јудејцима после 587/86. године постали смртним непријатељима и пљачкашима, приказују га као пророка који је имао у виду спасење Јуди, што је покушао изразити кроз изреке.

У овом времену туге и бола, природно место за исказивање ових речи спасења била су богослужења одржавана на рушевинама храма у дане успомене на пад Јерусалима (Зах 7,3.5; 8,24). У старозаветној науци Авдија се најчешће назива "култним пророком", иако то није морао бити, него народни пророк, пошто је пред Богом иступао као посредник свога народа.

Садржај његових пророштава суда Едомцима сачуван је у Авд 1-14.15, и овај део, као већ писмено фиксиран, користила је јудејска послеегзилска заједница као веродостојан, и кроз њега су посматране све будуће кризне ситуације.

Стихови Авд 1-14 својом живахношћу и садржајем показују да су настали у времену непосредно после катастрофе, не после 550. године, а Авд 2-9 не треба делити од ст. 11 -15; и они показују догађаје пре 587/6, одн. излазак Едома из антивавилонскога савеза са Јудом (уп. Јер 27,3).

Историја односа Израилља и Едома била је пуна промена. Израил је био свестан сродности са овим народом, да је Јаковљев брат, Исав, био њихов родоначелник (уп. Пост 36; Понз 2,4). Едомска племена су већ око 1300. године пре Христа населила област јужно од Мртвога мора, све до Црвенога мора и Акабскога залива, одн. Ејлата. Основали су царство које је своје упориште имало на источној стеновитој обали Црвенога мора, која се даље наставља у висораван.

Цар Давид је потчинио Едомце, али су се више пута ослобађали од Севернога царства под чију су власт касније дошли, и тако је било све до времена Асираца који су их подјармили, као и све друге народе.

При крају VII века ушли су у антивавилонски савез, који су сачињавали Едомци, Јуда, Моав, Амон и Сидон (уп. Јер 27,3), али су га брзо напустили. Већ у то време појавиле су се невоље са предарапским племенима из којих су касније настали Наватејци, а која су

настањивала околину старог караванског пута ка југу Арабије, и која су у V веку почела да врше незадрживи притисак на Едомце у њиховом западном подручју.

Доласком Вавилонца на подручје Палестине Едомци су брзо променили страну, пришли су Вавилонцима да би на тај начин проширили своја насеља на јужне крајеве Јудиног племена. Према Јер 40,11, чете Едомаца су хватале Јудејце који су успели избећи испред Вавилонца у пустињске пределе и предавали их Вавилонцима. Ово су разлози огорчења које сусрећемо у текстовима неколицине пророка (уп. Авд; Јер 49,7; Ис 34; Јез 25,13; 32,9; Мал 1,1; Пс 137).

Када су Наватејци заузели централне области Едома, Едом је у грчком периоду добио име Идумеја, а тој области је припадао јужни део подручја Јудиног племена, па чак и један део Сефеле. У време Макавејаца, Хасмонејац Јован Хиркан I (134-104. г.) покорио је Идумејце и натерао их на обрезање. Са Иродом Великим (37-4. г. пре Христа) господаром Јерусалима постао је један Идумејац. Међутим, едомске државе више није било.

5. ПРОРОК ЈОНА (Лрт) (Jona) (*голуб*)

(Ιωνάς) (Књига пророка **Јвны**)

Књига пророка Јоне се у јеврејској библији (ВН), у збирци 12- рице малих пророка налази на петом месту, а у грчком преводу LXX она је на шестом месту.

Ова књига се налази међу списима малих пророка, иако она и није пророчки спис, што показује њена књижевна врста и сврха њеног писања (поука, уп. Јон 3,10; 4,1-11).

Из садржаја књиге сазнајемо да Јахве позива (пророка) Јону да проповеда многобожачким Нинивљанима, али он одбија и бежи на запад. Бог шаље буру, многобожачки морнари бацањем коцке сазнају ко је кривац за њихову несрећу и зашто. Стога га бацају у море и бура стаје (Јон 1). У мору га гута велика риба, у чијој утроби Јона изговара псалом захвалности (Јон 2) и проводи тамо три дана. Риба га најзад избацује на обалу, и Бог му поново наређује да иде у Ниниву, што он коначно прихвата. Грађани Ниниве се кају на пророкову проповед, и Бог им опрашта (Јон 3). Пророк се на то жестоко љути, а Бог му поводом тога даје поуку (Јон 4). Дакле, књигу сачињавају 4 главе.

Примећујемо да псалом у гл. 2 спомиње "утробу шеола", "дубину", "поплаве твоје и валове", што је све типично за захвалне и прозбене псалме.

Пророк Јона је представљен као "син Аматјев", а из 2 цар 14,25 видимо да је "Јона, син Аматјин, пророк из Гат Ефера", места које се налази у Завулоновом племену (ИНав 19,13). Овај пророк је деловао у VIII веку пре Христа у време Јеровоама II (783-743) (уп. 2 цар 14,25). Стога су раније многи мислили да се књига односи на тога пророка. У то доба је Асирија била на врхунцу своје моћи, а Нинива као главни град је свакако одражавала моћ тога царства.

У историјским књигама нигде немамо сведочанство о деловању некога јудејског пророка (међу многобошцима) у Асирији, поготово не да се сав народ покајао, што би свакако изменило историјски ток догађаја у томе царству. Такође, у овој књизи сусрећемо хананске изразе, а посебно многе арамеизме (уп. Јон 1,6.7.12; 2,1; 3,7), док се о величини Ниниве пише фантастично - у смислу да је пророк није могао обићи током три дана, а она је данас сва откопана.

Псалом (Јон 2,3-10) не припада првобитном тексту књиге, каснији је додаток и припада храмовном окружењу (уп. ст. 8.10). Силом одговара захвалним псалмима. Он се уопште и не налази на одговарајућем месту у књизи, наиме, као захвалност изговара се у утроби велике рибе пре него што се избављење и догодило.

Књига свакако није настала пре ропства, него вероватно у V век пре Христа. Књигу спомињу Сир (49,10) и Тов (14,4- 8), значи, књиге које су настале у II веку.

Јонина књига није биографија, него је поучна или, како кажу А. Robert-A. Feullet, "didaktische Fiktion" (*Einleitung* 1,569), а да се стварно догодило покајање Нинивљана, било би то незабележено чудо у старозаветној историји.

Поука ове књиге је најузвишенија у Старом завету. У њој се читаоци (Јудејци) подсећају на то да су такође и највећи њихови непријатељи, многобошци, једнако као и они, позвани на спасење. Књига је била мудар и духовит одговор на партикуларистичке, националистичке тенденције које су се појавиле у Јудејству после периода делатности Јездре и Немије и, како каже G. Fohrer, књига "представља поучни пример израза универзалне и хумане теологије једнога пророчки мудрога писца" (*Einleitung*, 487).

У својој проповеди ову књигу наводи и Господ Исус Христос да би кроз њено приповедање о тродневном боравку Јоне у утроби рибе објаснио ученицима тајну свога послања и тродневнога боравка у гробу (уп. Мт 12,38-41; 16,4; Лк 11,29-32). Дакле, послужио се овим приповедањем књиге о пророку Јони не као историјом, него као прасликом.

6. ПРОРОК МИХЕЈ (חִיִּי)(Miha) (ко је као Јахве) (Μειχαίας) (Књига пророка Михеј)

1. О књизи и о личности пророка

Књига пророка Михеја налази се у јеврејскоме канону (ВН) на шестом месту у корпусу 12-рице пророка, а у грчкоме преводу LXX на трећем месту.

Име пророка Михеја је скраћеница јеврејскога имена חִיִּי(Mihajahu) (уп. нпр. 2 дн 17,7), а у Старом завету сусреће се више других скраћених облика овога имена.

Место Моресет код Гата је родно место пророка Михеја (кога не смемо мешати са пророком Михејом, сином Јемлиним) (уп. 1 цар 22,8-28). Ово место се налазило најугозападној јудејској висоравни и било је главна житница Јуде и Јерусалима. У овом окружењу подигнуто је пет војних утврђења (градова) које је ради заштите Јерусалима дао изградити први цар Севернога царства, Јероваам (922-910. г.).

Пророкова реч над Самаријом (Мих 1,6) доказ је да је он деловао већ почев од 725. године када је почело опседање овога града. Често се претпоставља да се иза пророкове жалбе (Мих 1,8-16) мисли на Сенахиримов подухват из 701. г. против Јуде и Јерусалима, тако да је време његове делатности трајало до 700. године. Ипак, ову његову жалбу, као и остапе пророчке тужбалице (за умрлим, нпр. Ам 5,1), треба разумети као пророчку реч најаве суда када се Сенахирим при своме походу против Азота године 711. г. опасно приближио Јудеји. Оквирне датуме за Михејеву пророчку делатност могу поставити ове околности: у тзв. Сиро-јефремовскоме рату (734. г.) цареви Дамаска и Сирије покушали су да присиле Јудиног цара Ахаза (736-716. г.) на коалицију против Асирије. Ахаз се обратио за помоћ Асирцима, упркос савету пророка Исаије да то не чини. Затим је морао постати асирски вазал. Асирци су заузели Дамаск 732. године и Северно царство свели на државицу која је обухватала само Јефремово горје.

Када се, упркос своме положају, Север одлучио за отпор, Асирија је отпочела опсаду Самарије 725/4. године и она је пала 722/1. године. Јудин цар Језекија (716-687. г.) такође је више пута покушавао да се уз помоћ Египта ослободи Асирије, али узалуд.

Једна асирска казнена експедиција опсела је у Јудеји „46 утврђених градова“ и одсекла Јерусалим. Међутим, опсада је морала да буде напуштена због куге у асирској војсци. Ипак је Језекија и даље остао асирски вазал, а његов наследник Манасија (687-642) је према Асирији водио, не само поданичку, него пријатељски одану политику, укључујући и увођење страног култа.

О пророковом пореклу мало знамо. Чини се да је пророк Михеј био ратар. Из садржаја његових проповеди закључујемо да се раније бавио и сточарством. Но, пошто његов језик ипак показује углађен стил у изражавању, може се тврдити да је више пута био у Јерусалиму и да је тамо познавао стање ствари.

Пророк Михеј је можда био племенски вођа, или старшина места. Такође, изгледа да је проповедао у Јерусалиму. Исто тако је могуће да се, под притиском асирске војске, као и многи други Јудејци, и он морао повући из приморја у слободну област Јудеје.

О његовом позиву у пророчку службу мало знамо, осим што запажамо његов увид да су „народни пророци“ постали опортунистима (уи. Мих 3,8). Своме позиву је искрено предан, због чега је често био изругиван и прогањан, такође гладан и поцепан, тако да каже: „Да, када бих ја био као неко ко за ветром ходи и казује лажи говорећи: „Пророковаћу ти за вино и за силовито пиће“, јесте! -тада бих био пророк овоме народу!“ (Мих 2,11). Он осуђује лажне пророке, јер заводе народ Божји, и када им је „залогај у зубима, вичу мир, а ако им ко не да ништа у уста, најављују против њих Свети рат“ (Мих 3,5).

Право (*mišpat*) је за Михеја, као и код пророка Амоса, срж проповеди, тако да га можемо назвати „Амосом Јужнога царства“. Могуће је, такође, да је и рођен пре смрти овога пророка, не из тако далеке Текује.

Савременик је пророка Исаије који је такође иступао за право и правду, а и речи његове проповеди имају сличности са Исаијом (уп. Мих 1,10-16 = Ис 10,27; Мих 2,1-5 = Ис 5,8; Мих 5,9-14 = Ис 6). Додуше, Михеј не прича о тлачењу сиромашних, старца и удовица преко јерусалимских поглавара, него о притиску које су слободни сељаци доживљавали од јерусалимских старшина, али и од војних заповедника у утврђењима који су покушавали присвојити њихове поседе (Мих 2,2.9). Тада су се очигледно дешавале и крађе људи (Мих 2,8). Похлепи су се одавали чак и судије, свештеници и народни пророци (Мих 3,9-12). Својим једноставним сеоским језиком Михеј пореди неправедне судије са кољачима, уствари, са људождерима (Мих 3,1-3). Иступао је оштро и бескомпромисно против њих што заборављају на своје праве дужности, али и против многобожачких обичаја у култу (Мих 5,9), као и против лажне побожности.

Овај период кризе морала је вероватно био плод спољнополитичких неприлика од 740. до 700. године. Пошто су права човека уствари и стара Божја права, и чине саставни део аутентичног јавизма, - а отпад је почео да обузима и Јерусалим, - Михеј је морао да најави раније незамисливо: Јерусалим и „дом Јахвеов“ (1 цар 6,37) постаће рушевина. Савременици су, пре свих цар Језекија, према сведочанству пророка Јеремије (Јер 26,19), озбиљно схватили пророкове речи и кроз покајање измолили Божју милост.

Да ли Језекијина реформа, о којој читамо у 2 цар 18,4-6, стоји у вези са овим пророштвима, остаје ипак нејасно, јер се код његових реформи наглашавају верски моменти, док о социјалним мало шта можемо тврдити.

Такође, претпостављало се да је Михеј био члан једне пророчке заједнице, али се на основу његовог става из Мих 3,8 то не може закључити. Његове речи, говори нису израз мржње малог потлаченога човека, него права трострука поука: правду чинити, љубав испуњавати и бити смеран у служењу пред својим Господом (Мих 6,8). Оваква његова проповед сједињује у једну тачку различите линије проповеди пророка Амоса, Осије и Исаије.

О даљој историји пророка Михеја ништа нам није познато. Под његовим именом предано нам је још веома важних текстова, наиме Мих 5 (*о рођењу Месије у Витлејему*), и Мих 6,1-8 (закључак о откривењу Божје воље, цењен и изложен у духу Амоса, Осије и Исаије), али оспоравано њихово порекло од пророка Михеја.

Значај пророка Михеја се састоји у томе што је он, као и Амос, Осија и Исаија, наглашавао да се вером у Јахвеа, и Савезом са њим, Изабрани народ обавезао на међуљудску, социјалну правду и братство, и да је без њих све ништавно.

Без дела правде и љубави ни сам храм неће бити поштеђен Божјега суда. Лежаће у рушевинама ако у његовој близини буду погажена права човека (људи). Овај став је један век касније поново нагласио пророк Јеремија (уп. 1,1-15).

2. Аутентичност књиге

Питање аутентичности Мих 1-3, као што G. Fohrer (*Einleitung*, 488) примећује, за многе угледне библијске истраживаче ситуација је у потпуности јасно: поглавља су Михејева. Овај одељак садржи пророкове претње против Јуде и Израила. У књизи се налазе речи Мих 3,12, на које су се позвали бранитељи пророка Јеремије (Јер 26,17-19) када су старешине и други хтели да га суде (и убију). Бранитељи Јеремије су се позивали на пророка Михеја (Моресећанина) и његово пророштво о Јерусалиму (Мих 1,1; 3,12), због којег пророштва (иако неповољнога) цар Језекија није га дао убити (Јер 26,18).

У вези ауторства Мих 4-5, мишљења истраживача су подељена. Једни их приписују пророку (нпр. M. V. Crook, *The Promise in Mikah* 5, JBL 70,1951,313-320), други сматрају да макар Мих 4,9-10.14 и 5,9-14 потичу од пророка лично (видети наводе код G. Fohrer-a, *Einleitung*, 489), затим, од његових ученика (J. Marsh, *Arnos and Mikah. Torch Bible Commentaries*, 1959), а A. S. van der Woude (*Deutern- Micha: ein Prophet aus Nord-Israel?*, Ned. ThT 25, 1971,365-378) сматра да Мих гл. 4-5 потичу од једног пророка, Михејевог савременика са севера, из Израила.

Већина истраживача, пак, сматра да гл. 4-5 потичу из каснијег времена. У Мих 4,8 претпоставља се пад Јерусалима, у Мих 4, 6 - изгнанство, а у Мих 5,1-3,- царство Давидових наследника припада прошлости.

Књига је, дакле, збирка текстова чији почетак чине аутентичне речи пророка Михеја. Главе 4-5 допуњене су после изгнанства, а одељак Мих 7,8-20 је исто тако тада настао, тако да је књига у том времену добила свој коначни облик. "Немамо разлога да оспоримо аутентичност пророкова приповедања о месијанској нади, што је константа пророчког приповедања, која је касније проширена и посадашњена", каже Ц. Томић (*Poruka spasenja*, 434).

3. Садржај

Књигу пророка Михеја можемо поделити на четири дела:

- Мих 1,1, наслов; Мих 1,2-3, пророштва невоља и суда,
- Мих 4-5, пророштва благостања и спасења,
- Мих 6,1 - 7,6, пророштва невоља и суда, и
- Мих 7,8-20, пророштва наде (овај последњи одељак је, свакако, послесужањски додатак).

4. Месијанска места

Мих 4,1-7. Узвишење Горе Господње и Суд Божји

Строфе I -3 у овоме тексту имају исто значење као и код Ис 2,1 - 4. Пророк Михеј је, иначе, често пун супротности. Он нас овде брзо пребацују у месијански, Нови Јерусалим, у време када ће реч Божја бити упућена свима људима, у време мира и благостања када ће се у Јерусалиму стецати сви народи са жељом да иду стазама Бога Јаковљева. Биће то време када људи више неће ратовати, "него ће расковати своје мачеве на раонике, и копља своја на српове; неће дизати мача народ на народ, нити ће се више учити боју" (ст. 3).

Мих 5,2-4. Место рођења Месије света („А ти Витлејеме, Ефрата, ако и јеси најмањи међу тисућама Јудиним, из тебе ће изаћи који ће бити господару Израшњу, којему су изласци од почетка, од вечних времена“) (Мих 5,2).

Усред асирске опсаде пророк Михеј говори о коначном осободиоцу, Месији, који ће, попут Давида, доћи из Витлејема. Ред наговештених историјских догађаја код Михеја је замагљен, што је често код пророка, а савремени догађаји се претапају са онима из ближе и далеке будућности. У то време, доба месијанскога мира, чак ће и Асирци бити надвладани. И Јудеја ће тада бити прочишћена (ст. 9), а све оно што је богопротивно, рат, чарање, идолопоклонство, биће уништено.

Мудраци који су дошли у Јерусалим да се поклоне новорођеноме цару (како су мислили), одн. Месији света, на питање цара Ирода који их је примио, били су обавештени од јудејских књижевника и старешина да ће се Месија (цар) родити у Витлејему (уп. Мт 2,4-9; Лк 2,11-22). Свима Јеврејима тога доба било је то добро познато пророчанство.

Ефрата је назив краја јужно од Витлејема (уп. 1 дн 2,19; 4,4), настањеног припадницима Халевове породице. Халев је био један од дванаесторице ухода, представник Јудиног племена (уп. Бр 13,6), који су ишли да извиде Обећану земљу, и заједно са Исусом Навином сведочио да је могућно њено заузимање (уп. Бр 14,6-10). Стога су само њих двојица били поштеђени од Јахвеа, док су остала десеторица умрли. Исус Навин је добио у посед Тамнат Сарак (уп. ИНав 19,50; 24,30), а Халев, град Хеврон (уп. ИНав 14,6-15), пошто су у овом крају живели Кенезеји (уп. Пост 36,11; ИНав 15,17; Суд 1,13; 3,9.11; 1 дн 4,13), којима је и он припадао. У овом крају налази се и Витлејем, који је касније на се преузео њено име, Ефрата (уп. Рут 4,14).

У ствари, стари текст је првобитно био поетичан, изложен у шест стихова, а први стих је гласио: "V^c atta bet Efrata", дакле, без "Bet Lahem", што је каснији додатак, који имамо у данашњем тексту.

Ово месијанско пророчанство је везано, дакле, за породицу, јер се наводи израз בְּאֵלֶיךָ (међу хиљадама, тј. кнежевствима, родовима), за мали град Витлејем, у коме су живели Ефраћани (уп. Рут 4,11). И Јесеј, отац цара Давида, назива се Ефраћанином (уп. 1 Сам 17,12).

Овде пророк Михеј користи чак речник из 2 Сам (7,8), одн. избегава реч "цар" (уп. Јез 34,24), а употребљава израз מֶלֶךְ (господар, владар), као што је то код Јер 30, 21, који означава идеалнога цара. Кроз захват на његово витлејемско порекло (на јеврејском, "његови изласци" (מִצְאֵי) (Intensivplural), пророк чини ослонац на старооријенталне представе о цару и, као код Нем 12,46, говори о давно прошлим временима, о "mime olam", што је израз који још сусрећемо код Ис 63,9; Ам 9, 11 и Мал 3,4 (уп. Мих 7,14). Занимљиво да пророк овде не користи уобичајени израз "toldot(av)" (поколење, родослов), него לְבָרֵךְ, специфични глагол који означава рађање сунца (уп. Пс 19,7; 65,9; 75,7), са тиме жели рећи да се појављује владар, који постоји од вечности (miqqedem mijme olam).

У наставку, у ст. 3. он употребљава израз "она која ће родити" (יילד) , који исто тако сусрећемо и у Мих 4,10 (уп. такође Ис 66,7) и са њиме Михеј чини везу са значењем овога израза код Ис 7,14, где он означава Емануила и Његову мајку, Пресвету Дјеву.

Мих 6 и 7. Изобличење неблагодарности Израилља

У овим главама пророк указује на пут којим ће народ доћи до спасења. Он га износи под видом суда над својим Изабраним народом.

7. ПРОРОК НАУМ (נחום)(Nahum) (*Јахве је утешио*) (Ναούμ) (Књига пророка Данијла Наума)

Књига пророка Наума налази се на седмом месту како у јеврејском канону (ВН), тако и у грчком преводу LXX.

1. Садржај књиге

Нм 1,1, наслов "מַשָּׂא נִינְוָה" (*massa Nin'va*) (*тешко/бреме Ниниви*),

Нм 1,2- 11, Јахвеов гнев. Овде сусрећемо краћу алфавитну химну која сеже до слова каф.

Нм 1,12-2,3, обећање Јуди и претња Ниниви,

Нм 2,4-14, пророчки опис пада Ниниве, до чега је заиста дошло,

Нм 3,1-19, узроци пада Ниниве.

2. Подаци о књизи и о пророку

О пророку Науму немамо других осим у његовој књизи. Његово име је скраћени облик имена Nahumја, и са овим именом можемо упоредити имена Менахим и Немија. Наум је као пророк деловао не много пре 612. године. Не знамо кад се родио, нити где је тачно било родно место Елкош. Псевдо-Епифаније сведочи да се налазило у Јудејској пустињи, а бл. Јероним, у Галилеји. Данас чак у Месопотамији показују Наумов гроб. Неки истраживачи сматрају да је

био култни пророк и пореде га нпр. са Ананијом, званичним храмовним пророком са којим се сукобио пророк Јеремија (уп. Јер 28). Иначе, у старозаветној науци неки од западних истраживача га сврставају међу "култне пророке". Наум је доживео провалу Скита. Његов савременик је био пророк Софонија.

Књига је упућена Нинивљанима (Нм 1,1.9). Нинива је прастари град (уп. Пост 10,11), а спомиње се још у време Хамурабија као велики. Постао је престоница око 700. у време цара Сенахерима (који је 701. г. опколио Јерусалим и одвојио га од осталог дела Јудеје). Нинива, главни град Асирског царства, био је тада изнова изграђен и утврђен. Одавде су владали његови наследници, Асархадон (681-668.г.) и Асурбанипал (668-631.г.), и њихово царство једно време је обухватало чак и Египат. У Јерусалиму, у коме му је поново било додељено Јудино царство (али не знамо од када), владао је цар Манасија (од 687-642. г.). У току свога живота Манасија је био одан Асирији више него што су то налагале његове вазалне обавезе. Ипак, већ у његово време у Јудеји настаје антиасирски покрет, који у току власти цара Јосије (640-609. г.) заузима одлучан став против Асирије, но и Асирија је срушена после Асурбанипалове смрти.

Пророк Наум је био обдарени песник, а његова књига је прожета родољубљем. На рушење великог угњетача, Асирије, одн. Ниниве 612. године гледа са одушевљењем. Верује да пад Ниниве означава почетак обнове Израиља и Јуде. Асирија је током свога постојања била диктаторска империја. Сурово, управо осветољубиво насиље над побеђеним непријатељима и депортације биле су свакодневица. Стога се и разуме мржња вазалних држава и осећање освете у односу на завојеваче, Асирце.

Пошто се као пример опомене у Нм 3,8 наводи Но Амон (Теба) и њено заузимање од стране Асираца 664. године, морамо закључити да је управо у времену после овог догађаја Наум иступио као пророк, вероватно још у периоду Манасијине владавине, јер наслов његове књиге у једнини гласи "Књига визија", што је порука његовог посланства, а што би указивало да је он као пророк, макар на почетку своје службе, деловао неупадљиво и своје речи (у писаном облику) давао на читање међу поверљивим антиасирским круговима, пошто би цар Манасија строго казнио свако отворено иступање против Асирије.

На писмени облик његових речи указује и њихов висок поетски стил. Ове речи су биле објављене (најкасније) после Асурбанипалове смрти (631. г.), а можда ускоро после Манасијине смрти, око 640. године. Касније је лично додао даље текстове (уп. Нм 3,16-19). У сваком случају, пад Ниниве 612. године био би *terminus ante quem* за појаву књиге.

Књига почиње алфавитним псалмом који иде од א(алефа) до ז(кафа); Псалам (Нм 1,2-9) говори о Божјој срдњи. Песма у Нм 2,4 - 3,19 је по своме саставу слична Девориној песми (Суд 5). Иначе, његова књига је састављена из 3 главе.

На основу података у Наумовој књизи, неки научници сматрају да је овде реч о *vaticinium ex eventu*, но садржај изрека у Нм 2,14 и Нм 3,5 указује на другачију ситуацију. Такође, не може се одржати ни мишљење да је овде реч о некој празничној служби при приносу жртве захвалнице у јерусалимском храму због пада Ниниве, јер у Нм 2-3 Јахве не стоји у првом плану како би било потребно при таквом богослужбеном чину.

Занимљиво је да је у Кумрану пронађен и један коментар (пешер) његове књиге (4QpNah) (4Q169), у коме су (јединствено! - и за истраживаче веома важно!) наведена и нека историјска имена која су омогућила разумевање есенских термина коришћених за ознаку неких историјских лица и група античког периода, њихових савременика.

8. ПРОРОК АВАКУМ (אֲבַקּוּם)(Havaquq) (Αββακούμ) (обујмити, загрлити; врста (једне) повртарске биљке) (Књига пророка Аввакума)

1. О књизи и о личности пророка

У јеврејском канону (ВН), у збирци 12-рице малих пророка књига пророка Авакума налази се на осмом месту, а такође и у грчком преводу LXX.

Осим у наслову ове књиге (уп. Ав 1,1), јудејског пророка Авакума спомиње само још мидраш у књизи пророка Данила (14,23-42, Данило и змија) и наводи да он живи у персијском периоду (уп. Дан 14,33), што није веродостојан историјски податак.

Наслов у Ав 1,1 не наводи време, него његово звање и име у једнини (а превод LXX доноси облик имена Αββακούμ). Његово име долази од јевр. глагола אבק(havaq) (обујмити; борити се; загрлити), или пак од акадског израза "hambaququ", што би означавало једну оријенталну повртарску биљку.

Поруку књиге писац ближе одређује изразом "massa", што означава пророштво са прекором против непријатељских народа (уп. Нм 1,1). Стога се време делатности овога пророка мора установити на основу саме књиге. У Ав 1,6 пророк говори о "Халдејцима" које је Бог као оруђе суда подигао против недужних.

О његовој личности ништа не знамо. Наслов књиге, Ав 1,1 означава га као пророка који је од Бога добио позив да пророкује због насиља (מסה)(massa) многобожачких народа. Чини се да је као (левит или) култни (храмовни) пророк деловао у Јерусалиму (уп. Ав 2,1) где је имао визију אַחַז(haza) - Ав 1,1), и ту визију је затим објавио (Ав 2,4) и исписао је на таблице (Ав 2,2; уп. Ис 8,1).

Неки истраживачи сматрају да угњетаче из његове књиге треба поистоветити са Асирцима, па би књига говорила о догађајима до 615. године, а други, пак, да су то Вавилонци. Према више навода (уп. 2 цар 25,4.13.26; Јер 21,4.9), под Халдејцима се мисли на Вавилонце који су у време Набополасара (626-606) у савезу са Миђанима заузели Ниниву 612. године, а 609. срушили Асирско царство. Победници су затим поделили интересне сфере, и Вавилонци су завладали западним областима. Затим су дошли у сукоб са Египтом који се опоравио, а чија војска је ипак била потучена од стране престолонаследника Навукодосора код Каркемиша на Оронту 605. године.

Навукодосору (605-562. г.) је успело да изгради силно царство. После 605. године Јудино царство је морало да замени свој вазални однос према Египту новим вазалством према Вавилону. Када је цар Јоаким (609. г. постављен за цара од стране фараона Неха у Јерусалиму) око 600. године отказао вазалство Навукодосору, Вавилонци су 598/97. године први пут опсели Јерусалим, заузели га и у ропство одвели преко 3000 лица, међу њима високе царске службенике и племство, док је цар Јоаким (609-597. г.) нешто пре тога преминуо.

У овој деценији Јоакимове владавине, у Јудеји се повратило старо стање које је Јосија (640-609. г.) својом верском реформом покушао уклонити. Пророк Јеремијаје сивим бојама приказао овога цара (уп. Јер 22). Овом периоду тачно одговарају оптужбе које се износе у Ав 1,2-4. Стога, њега ни у ком случају не можемо сматрати пророком избављења, нити пророком који полемисе против Јеремије, иако је био његов савременик.

Неки истраживачи сматрају да је Авакум био пореклом левит, а други, да је био "култни пророк", наиме, да је у храму вршио плаћену службу пророка. Међутим, не постоје поуздани докази за постојање такве установе у Израилу.

Исто тако, покушај да се Авакумова књига, цела или делом, сматра за култну легенду не може бити прихваћен. Види се да је Авакум познавао богослужбене обичаје и изразе и користио неке од њих као узор за обликовање своје поруке.

Са својим савремеником Јеремијом пророк Авакум има заједничко то што је и он међу Божјим народом трпео неправду и тиранију Вавилонца као оруђа казне коју је најављивао и видео.

Ипак, другачије него Јеремију, дуже га је мучио проблем како једна неправда и на насиљу узрасло царство може постати средством Божјег суда над Изабраним народом. О овом проблему очигледно да није само он размишљао.

Питање Божје правде када је деле државне и политичке власти, јесте старо питање верника и свих других који за њом вапију. Авакуму је у једној визији пружен божански одговор. Правда коју у себи имају верујући држећи се Јахвеа ("А праведник ће од вере своје бити жив" - Ав 2,4), негује се ради живота заједнице због Божјег плана историје који се мора одвијати без одступања. Неправда има свој рок, и до тада се мора трпети са вером у Јахвеа.

Према Авакуму, Јудино царство је два пута искусило Вавилон као оруђе Божје казне, 598. и 587. године. Тек 538. године Вавилон је морао да сиђе са светске историјске сцене, што је раније предсказао пророк Јеремија (Јер 27,7; 29,10). Тако дуго време Авакум заиста није очекивао. Према садржају неких његових исказа, можемо закључити да се надао њиховом брзом крају. Ово је јасно, јер пророк нема јасну перспективу времена.

Књига има 3 главе, и чини се да је брижљиво састављена, иако има више истраживача који поричу њено литерарно јединство. W. F. Albright сматра да је овај спис написан од стране једнога писца.

2. Подела књиге

Ав 1,1, наслов,

Ав 1,2 - 2,4, разговор између пророка и Јахвеа,

Ав 2,5-20, пет претњи против угњетача,

Ав 3, химна Божјој победи. Она подсећа на Суд 5 (= *Деворина песма*) и Понз 33 (= *Мојсијев благослов*) и обрађује теме култног предања. Прилагођена је за богослужење у храму, како то указују стихови Ав 3,1.3.9.13.19.

Пророк Авакум је традиционалиста који користи слике митскога рата (уп. Ав 3) за опис стања свога народа. Као и пророк Наум, и он је желео да објасни историјско стање које је снашло његов народ. Са тим у вези су питања о Божјој (савременој, историјској) праведности и владавини (многобожачких) народа. Из тога је произлазила привидна саблазан и верникова срдња према ближњему.

Пророку се открива да ће "праведник од своје вере бити жив" (Ав 2,4; уп. Гал 3,11; Рм 1,17), која мисао чини срж његове пророчке поруке. Тиме Авакум жели истаћи да ће верник (и Израил) надживети све катастрофе, а да ће пропасти сви они који су друге (и Израил) мучили, и покушавали покорити друга царства и народе.

Пешер (тумачење) књиге пророка Авакума (*IQpHab*), откривен у првој кумранској пећини, тумачи 1. и 2. гл. ове књиге. Као што је код есена био обичај да речи, одн. пророчанства разумевају презентно, они су под "Касдејцима" подразумевали Вавилонце и изједначавали их са Китејцима, тј. Римљанима, сувременом светском силом која је управо 60-тих година пре Христа заузела Палестину (*Помнеј*).

9. ПРОРОК СОФОНИЈА (זנפנ) (C^efanja)

(*Јахве је (защитнички) скрио/ склонио*) (Σοφονίας)

(Књига пророка Софоний)

1. О личности пророка

О личности пророка Софоније не знамо много, мада се у Соф 1,1 сусреће његова генеалогичка која нас доводи до неког Језекије који би могао да буде и цар Језекија.

Иначе, име Софонија се сусреће често у Старом завету, а пише добро познавање Јерусалима указује на то да је вероватно био Јерусалимљанин, Јудејац. Отац му је био "Куши" (= Хусије), што значи "Етиопљанин" - "црнац". Деловао је у време Јудиног цара Јосије, између 640. и 630. године. Његова пророштва описују прилике у Јудеји пред верску реформу овога цара.

Соф 1,8 спомиње "царске синове" (кнезове), а не и самога цара, што би могло да значи да један део његових говора потиче из времена регентства цара Јосије.

У Јудеји (у његово време, пре верске реформе) влада поштовање страних божанстава (Соф 1,4-5), царују страни обичаји (Соф 1,8), лажни пророци (Соф 3,4), насиље и неправда (Соф 1,11 и 3,1-3).

Отуда је његово деловање припремило подлогу за реформу која је следила, Јосијину, 622. године.

Пророк Софонија је своје сународнике опомињао да долази "Дан Јахвеов" и општа катастрофа при којој ће бити уништени страни народи, али и Јуда. Ове пророкове речи имају за повод историјске догађаје, а то је провала Скита 630-625. године пре Христа, о којој сведочи и Херодот. Ова казна страним народима треба да буде опомена Јуди (Соф 3,7), али се "народ без срама", укаљан многобожачким обичајима, бунтован и охол (Соф 3,1.11), на то није обазирао. Ипак, остаће "anavim" (сиромаси) који ће наследити земљу (Соф 3,12).

У књизи се примећују мање литерарне целине, а са сигурношћу можемо издвојити пет говора против Јуде и Јерусалима (уп. Соф 1,4-5.7-9.12-13.14-16 и 2,1-3).

Садржај и подела књиге

Соф 1,1, наслов,

Соф 1,2 - 2,3, Јахвеов Дан, одн. Дан Господњи,

Соф 2,4 - 3,8, пророштва против страних народа и Јерусалима, и

Соф 3,9-20, обећања.

Већи део истраживача се слаже да скоро цео спис пророка Софоније потиче управо од њега. Спорни су Соф 2,5-7.8-11-12; 3,1-5 који се сматрају за додатак редактора, као и Соф 3,9-10 у којима се види утицај, дух Девтеро-Исаије, као и Соф 3,18-20 где се говори о повратку изгнаника, што се односи на период вавилонског ropства.

У Кумрану су откривена два пешера књиге пророка Софоније (*1QpZeph*) (*1Q15*) и *4QpZeph* (*4Q170*).

10. ПРОРОК АГЕЈ (אגג) (Haggai) (рођен на празник/ мој празник) (Αγγαῖος) (Книга пророка Аггеј)

1. О књизи и о личности пророка

У Старом завету осим пророка Агеја више не сусрећемо лице са овим именом. О пророку знамо веома мало, одн. само оно што налазимо у његовој књизи, као и у кратким наводима у Језд 5,1; 6,14. Значи, био је повратник из вавилонскога ропства. Његова пророчанства потичу од краја 520. године пре Христа (Аг 1,1.15; 2,1.10.20). У јесен те године почела је обнова јерусалимскога храма, и његова пророчанства се односе непосредно на градњу, поправку храма. Очигледно је био култни пророк, одн. да је деловао у кругу храма.

Први повратак изгнаника из ропства 538. године под вођством Сасавасара зацело је обухватао мали број људи који су мало шта могли учинити у опустошеној Јудеји. Друга група повратника под вођством Зоровавеља и свештеника Исуса улила је више наде повратницима, а пророци Агеј и Захарија, који су се највероватније и вратили из прогонства са овом групом, ватрено су подржавали настојања и храбрили народ да се обнови јерусалимски храм. Старозаветни истраживачи га, стога, често називају "култним пророком", као и Наума, Авакума, Захарију и Јоила.

Из ових подстицаја и охрабрења састоји се његова књига. Тих охрабрења, бодрења има пет, и то су:

1. Аг 1,2-11, позив на поновну обнову храма који се показује као успешан (уп. Аг 1,12-15),
2. Аг 1,15 - 2,9, слава храма, јесен 520. године,
3. Аг 2,10-14, саветовање са свештеницима, децембар 520. године,
4. Аг 2,15-19, некадашња невоља и будућа срећа, и
5. Аг 2,20-23, обећања Зоровавељу, изречена вероватно у децембру 520. године.

Речи пророка Агеја допуњене су кроз Зах 1-8 и Језд 3-6. Такође, наведено је тачно када су изговорене - 2. године владавине персијског цара Дарија (521 -485), дакле, 520. године, и односе се на време од 1. дана 6. месеца (Аг 1,1) и 24. дана 9. месеца (Аг 2,10.20), дакле, на период од 4 месеца.

У својим говорима пророк жали што ће обновљени храм заостајати у велелепију за Соломоновим, али их теши да ће у новоме храму бити похрањено благо свих народа (Аг 2,7-9). Аг 2,10-14 говори о чистоти и нечистоти, и чини се да је издвојио нечиста лица од обнове храма. Прописи о ритуалној чистоти касни су још више пооштрени, нарочито у античком периоду, а посебан пример ове праксе имамо код есена. Из Новог завета знамо да су се и фарисеји строго придржавали ових уредби.

Иначе, пророкови извештаји, одн. наводи о Агеју у овој књизи говоре увек у 3. л. једн., одн. у "он"-стилу. И поред тога, нема сумње у аутентичност његових речи. Otto Eissfeldt (*Einleitung*, 579) сматра да данашњи текст књиге потиче из једне, још потпуније пророкове збирке текстова писане у, ја"-стилу, какви су били извештаји Амоса, Осије, Исаије, Јеремије и Језекиља. То значи да је књига настала ускоро после описаних догађаја, дакле, после 24. 09. 520. године.

2. Месијанска места

Пророк Агеј наводи (Аг 2,9) да ће "слава овога дома последњега бити већа него онога првога, вели Господ над војскама; и поставићу мир на овом месту, говори Господ над војскама".

Под славом овога обновљенога храма мисли се на месијанско време, одн. Спаситељев улазак у овај храм, што се догодило када је Он као Младенац, према Закону, у њега унет (Лк 2,22).

11. ПРОРОК ЗАХАРИЈА (זְכַרְיָהוּ)(Z^charja)

(*Јахве се сетио*; скраћено име од "Z^charjahu")

(Ζαχαρίας) (Книга пророка **Захарий**)

1. О књизи и о личности пророка

Навели смо да су пророци Агеј и Захарија били савременици, и такве их спомиње Језд 5,1 и 6,14. Захарија је вероватно био свештеник, уз то и пророк. Син је Варахије, сина Идовог (= *унук Идов*). На њега је веома утицао пророк Језекиљ. Своја пророчанства је изговорио од јануара 520. до децембра 518. године.

Пророка Захарију треба разликовати од Захарије, сина Јодаја, који је убијен у време владавине цара Манасије (687-642. г.) између храма и жртвеника (2 дн 24,21; уп. Мт 23,35).

Јеврејско предање приписује пророку Захарији неке псалме (LXX: Пс 137, Суг: Пс 125-126, Vg: Пс 111 и 145), и наводи да је био члан Велике синагоге која је утврдила старозаветни канон.

Језик пророка Захарије је, под утицајем мисли пророка Језекиља, апокалиптичан, пун метафора са необичним предметима и животињама, биљем, стил је развучен и замршен, а сва размишљања су окренута према храму и царском дому.

Као и пророк Агеј, и Захарија се бави питањима обнове храма и храбри повратнике да доврше започету обнову. За њега је почетак обнове, постављање камена темељца храма изузетно важно; то је почетак есхатолошког времена, времена спасења (Зах 3,9; 4,10). Из ових разлога га старозаветни истраживачи сврставају међу тзв. "култне пророке".

Иначе, књигу делимо на:

- Увод; позив на обраћање истинској вери (Зах 1,1 -6),
- Виђења (Зах 1,7-6,8),
- Крунисање Зоровавелја (Зах 6,9-14),
- О посту (Зах 7,1-3; 8,8-19),
- Поуке прошлости (Зах 7,4-14),
- Пророчанства о месијанском добу спасења (Зах 8).

У његовој књизи имамо *осам ноћних виђења* (Зах 1,7 - 6, 8). То су:

1. Виђење 4 коњаника; суђење страним народима (Зах 1,7-17);
2. Четири рога и четири ковача (Зах 1,18-21); суђење затирачима Јудеје (Зах 2,1-4);
3. Уже мерачко; заштита Јерусалима (Зах 2,5-9) и, уз то, два позива изгнаницима (Зах 2,10-17);
4. Виђење "небеског суда". Одећа првосвештеника Исуса; храм је обновљен; првосвештеник очишћен кривица; васпостављање свештенства у новим одеждама (Зах 3,1-7.9);
5. Свећњак и маслине: Зоровавелј и Исус као два помазаника; три Зоровавелјове изреке (Зах 4,1-14);
6. Књига која лети; казна грешницима у Јудеји (Зах 5,1-4);
7. Жена у ефи; нову заједницу чине само чисти; грех пренет у Вавилонију (Зах 5,5-11);
8. Четвора кола ће уништити сваку силу која се противи успостављању Божјег царства; разарање посебно Вавилона (Зах 6,1- 8.15).

Све је датовано три пута, догодило се од осмог месеца друге године (520. године) до 9. месеца четврте године Даријеве владавине (518. година пре Христа) (уп. Зах 1,1.7; 7,1).

Пророку Захарији се не оспорава ауторство књиге. Главе Зах 1- 8 потичу (по свој прилици) из Захаријиног аутобиографског дневника који је садржавао и све временске податке о догађајима. Као и друге његове личне забелешке (С. Tomić, *Poruka spasenja*, 455), прерађен је у "он"-стилу од стране његових ученика (А. Robert-A. Feullet, *Einleitung* /, 558).

Пророк наглашава Божју трансцендентност - он је одељен од свега профаног. У храму, као ни у Светој земљи, не могу боравити нечисти, док и многобошци када буду очишћени, могу бити у Божјем Савезу.

У књизи је развијена ангелологија. Бог општи са људима преко анђела, а они су подељени на чинове. Постоји анђеол Јахвеов (Зах 1,11) који пророку објашњава визије. И зли дух је именован; то је Сатана (שטן)- он је опадач људи (Зах 3,1).

У погледу култа, наглашава се морални живот и љубав, а указује на то да се Бог противи хладном ритуализму. Култ без унутарњег живота нема смисла. Отуда се тражи покајање, а то посебно важи за свештенике; они су посредници између верујућих и Бога.

У књизи, такође, сусрећемо представу о двојници месија, и то; месији свештенику, арониду, и световноме месији, давидиду, коју представу касније налазимо још јасније код есена, у Кумрану. Овај месијанизам је повезан са свештеничком перспективом пророка Језекиља.

Савремена старозаветна наука заступа мишљење да све главе из Захаријине књиге не припадају истоме писцу, и тврди да Зах гл. 9-14 потичу од другог, знатно каснијег аутора, названог Девтеро-Захарија (књига настала око 250. г., а можда, коначно, око 160. године пре Христа).

2. ДЕВТЕРО-ЗАХАРИЈА

Садашњи облик књиге (14 глава) није првобитни, закључак је истраживања савремених библиста. Слично као у књизи пророка Исаије, чини се да би се у први мах могло говорити о двојници писаца, о "Прото-Захарији" (1-8), и о другоме, "Девтеро-Захарији" (9-14). У ствари, при пажљивој анализи показује се да се и Девтеро-Захарија мора делити још даље. Већ је давно примећено да је у Мт 27,9 под именом "Јеремија" наведен текст пророка Захарије (11,12-13). Ово је у историји егзегезе дало повода да се други део књиге пророка Захарије ближе истражи и да се упореди са првим делом. При томе, није се наишло на "Јеремију", него се дошло до закључка да се између делова Зах 1-8 и Зах 9-14 сусрећу велике разлике. Разлози зашто се овај други део књиге мора одвојити од Зах 1 -8 јесу следећи: Већ критичнији приступ овоме делу књиге показује другу "редакцију", наиме, примећују се наслови "massa" (*тешко, тегоба, терет*) у Зах 9,1 и Зах 12,1, што указује на то да су ово посебни текстови.

Речник и стил у ова два текста показују значајне разлике (нпр. употреба Божјег имена "Jahve S'vaot", употреба израза "у оне дане", као и "šakan" (становати), који сусрећемо три пута у првоме делу, док у другоме делу књиге имамо израз "јаšав", и то 12 пута, итд.

Први део књиге садржи многе визије, које у потпуности изостају у другоме делу, изузев у Зах 11,4.

Према првоме делу књиге, храм још увек није изграђен, док се у другоме делу о њему говори као да је већ давно обновљен.

Месија се у првоме делу само наслућује као очекивани цар, давидид (уп. Ис 9 и 11), док у другоме делу ово питање има сасвим другачији приказ и одору.

Не може се претпоставити спомен Грка (Јаван) у Зах 9,13 као представника непријатељске силе у периоду персијске управе, јер у то време они нису били сила.

Већ сам наслов текста "massa" дели овај други део текста од Зах 1-8. Питање да ли је реч о једноме аутору, или пак о више приређивача, до данас није решено. Покушај да се укаже на то да цео текст има концентричну структуру, која је приметна чак и у појединим главама, и да се цела књига сматра делом једнога аутора, не може се потврдити без мањих померања текста и превиђања очигледног присуства глоса (*уметака*). Стога се такво структурисање мора свести на рад некога "креативног", коначног редактора текста. Тачнија анализа показује да Зах гл. 14 може бити сматрана за самосталну и "додату" целину.

За одвајање текста Зах 9-11 од 12-13 говоре следећи разлози: а) Зах 9-11 је написан са садржајем сликовитих говора, док у Зах 12 и 13 (14) превладава проза.

б) Зах 9-11 је мање "есхатолошки" него Зах 12-13 (14).

в) Слика Месије у оба дела текста је веома различита.

Као време писања било којег од ових делова текста у обзир не долази епоха пророка Захарије, заправо не послеегзилско време. Зах гл. 9-11 могу да потичу од некога аутора који је тек после смрти Александра Великог (336-323) радио на овоме тексту. Оцењујући његово добро познавање Библије, закључујемо да потиче из круга писмозналаца за које је истраживање пророка било од исте важности као и истраживање Торе (а можда и важније). За Зах 12-13 ово последње је управо и упадљивије, но аутори су своје дело написали ускоро после 300. године.

Биће да је коначна редакција целе књиге пророка Захарије спроведена око 250. године. При томе, не треба искључити ни мале додатке у време Макавејаца. Зашто је Зах 9-14 прикључен делу Зах 1-8, данас се са сигурношћу не може установити. Есхатолошки видик обају делова могао би бити главни разлог.

3. Месијанске праслике и пророчанства

Зах 3. Исус поглавар првосвештенички је праслика Господа Исуса Христа.

Зах 6,8-15. Символично полагање златног венца на главу првосвештеника Исуса и Зоровавеља јесте месијански знак Господа Исуса Христа, цара и првосвештеника.

Зах 9,9. Радост Сиона и Јерусалима поводом рођења Месије.

Зах 11,10-17. Продаја Месије за 30 сребрника.

Зах 13,6-7. Бекство апостола из Гетсиманскога врта, као и пробадање Његових руку на крсту.

Зах 13,10. Изливање духа милости на дом Давидов и на све становнике Јерусалима, одн. смисао Спаситељевог страдања за цео људски род.

Зах 14,4. Слика Вазнесења Господњег са Маслинске горе.

Зах 14,6-7. Помрачење Сунца у моменту смрти Господа Исуса Христа.

Зах 14,8-11. Обећање излива Духа Светога на апостоле. Овим се пр. Захарија приближује пророку Јоилу који такође то исто пророкује (уп. Јл 2,28-29).

12. ПРОРОК МАЛАХИЈА (מלאכי)(Mal'ahi) (*мој гласник*) (Μαλαχίας) (Књига пророка Малахиј)

1. О књизи и о личности пророка

Ова књига је, уствари, анонимни спис, јер израз "Mal'ahi" значи "мој гласник" и узет је из Мал 3,1, где управо и означава неименованог гласника. Наслов овога списка одговара Зах 9,1 и 12,1. О пророковом деловању мало знамо, и то само на основу саме књиге. Види се да он добро познаје верске и друштвене прилике пре верске обнове Јездре и Немије. Јудејци имају управника (נהפ)(*peha*) (Мал 1,8), а то је време власти Персијанаца. Храм је обновљен, а култ уређен, што је било после пророка Агеја и Захарије, а пре реформи Јездре и Немије. Показује присуство проблема који су навели Јездру и Немију да изврше реформу. Пророк жигосе пороке, злоупотребу култа, мешовити брак и отуда амбијент указује на то да пророк делује између 515. и 450. године.

Верско стање у земљи је слабо. Наступило је разочарење, јер се обећања пророка Агеја и Захарије нису обистинила. Против оваквих народних искушења пророк се бори свом снагом, те другим бојама, у односу на раније пророке, најављује Дан Јахвеов (Мал 3-4).

Књига је настала вероватно после 516. године, и на почетку је била састављена из три самосталне анонимне збирке. Према одређеној схеми, књига садржи шест тема, међусобно повезаних:

- Мал 1,2-5, Јахвеова љубав према Израилју,
- Мал 1,6 - 2,9, Јахвеа не поштују Његови свештеници,
- Мал 2,10-16, речи против мешовитих бракова и развода,
- Мал 2,17 - 3,5, Дан Господњи,
- Мал 3,6-12, занемаривање храмовног десетка (скакавци, суша, неродност),
- Мал 3,13-21, Јахвеов долазак на суд; награда праведника, а дотадашње благовање грешника показате се као њихова штета.

Додатак: Опомена и најавна доласка пророка Илије и "Дан Господњи" (*Jom Jahve*) (Мал 4,5 = ВН 3,23-24). Додатак морамо да датујемо доста касније. У њему се у "посланику" из Мал 3,1а види улога "анђела Савеза" из Мал 3,16 као пророка Илије који треба да дође на Крају дана. Из овога се запажа и заступништво "посланика" (*анђела*) за Изабрани народ, Израил, при Последњем Божјем суду.

2. Месијанска места

Мал 3,1-3; 4,4-6. Пророчанства о Месији и Претечи, пророку Илији

Под "анђелом" (Мал 3, 1-3) Хришћанска црква је разумела долазак Претече, светога Јована Крститеља (уп. Ис 40,3-4; Мт 3, 1- 10; Мк 1,1-4; Лк 3, 2-18; Јн 1,23-27), а "Дан који гори као пећ" (Мал 4,1) означава Други долазак Господњи.

ЗАКЉУЧАК

Пророчка служба није тек једна од више карактеристика, него је, с правом можемо казати, средишњи део Старога завета. Она и у Новом завету има изузетно важно место, тако да израз "пророк" и у Новом завету, такође, сусрећемо веома често, 206 пута.

У раној Цркви израз се појављује као христолошка титула (уп. Дап 3,22; 7,37). Новокрштени су, кроз изливање Светога Духа на Свете Апостоле на празник Педесетнице, постали део Новог Израиља месијанскога доба и, у основи, примили дар пророчанства (Дап 2,17). Тако, темељ Цркве не чини само служба апостола, него и служба пророка (Еф 2,20) као две функције које се међусобно допуњују, кроз које Месија, Богочовек Исус Христос продужава своје послање свету и човеку на простор и време (уп. Лк 11,49).

Стога, новозаветно пророчанство укључује у себе и старозаветно разумевање ове службе у току историје јудејскога народа.

ГЛАВА VIII

ВАЖНИЈЕ ТЕМЕ ИЗ СТАРОЗАВЕТНЕ ТЕОЛОГИЈЕ

1. Старозаветна есхатологија

Есхатологија је учење о последњим догађајима света и човека. Израз долази од грчке речи *έσχατος, τέλος*, а јеврејски еквивалент је *aharit ha'jamim*, или *кес*. Под њим се подразумева традиционално учење о смрти, суду, небесима, паклу, васкрсењу и будућем свету.

Есхатологија Израиља разликује се од представа суседних народа кроз своје строго усмерење будућности. Њихово усмерење на будућност није у ритму цикличног понављања, годишњег круга, ритма природе која окружује човека (пролеће, лето, јесен, зима), него је линеарно, усмерено на посадашњавање Јахвеовог историјског вођења и на обећање Његових будућих дела. Израилјева есхатолошка вера је вера у Божја обећања, заснована на вери у богоизабраност. Израилљ доживљава своју историју као Божје обећање које се испуњава (Пост 12,1-3), такође одређену Његовим деловањем.

Почеци оваквог разумевања историје можда се најбоље одсликавају у тзв. "Малом Верују историје":

"Отац мој беше сиромас Сиријин и сиђе у Мисир с мало чељади, и би онде дошљак, па поста народ велик и силан и обилан на броју. Али Мисирци стадоше зло поступати са нама, и мучише нас и ударише на нас тешке послове. А ми заваписмо Јахвеу, Богу отаца наших, и Јахве чу глас наш и погледа на муку нашу, на труд наш, на невољу нашу. И изведе нас Јахве из Мисира руком крепком и мишицом подигнутом, и страхотом великом и знацима и чудесима. Доведе нас на ово место и даде нам земљу ову, земљу у којој тече млеко и мед" (Понз 26,5-9).

Управо, Јахве је изабрао Свој народ. Он га води у будућност. Свесност богоизабраности актуализована је од стране пророка, и они су кроз своје деловање дали велики допринос размишљањима о историји и о последњим догађајима. Својом проповеђу пророци су објављивали Израилју не само спасење него и суд, при чему је представа о „Дану Јахвеову“, као Његовом захвату у историју и Његовом суду над Израилљем и над другим народима, била део представа о овим размишљањима.

Пророци (писци) су представу о Божјем захвату у историју као неизоставно позитивном чину, чину спасења, почевши од пророка Амаса па до Језекиља, својом делатношћу и проповеђу значајно уздрмали представама и најавама да и Израилју за његову непослушност следи неумитни Божји суд. Но већ и поред проповеди суда, посебно после пада обају царстава, (у изгнанству) буди се нова нада, - наиме, из Израиља ће настати нови живот, и у Јахвеовим слугама израста нада не само за Израилљ, него и за цели свет (Ис 49,1-6).

Киров едикт из 538. године представљао је за Јудејце (али и за све поробљене народе његовога царства) изузетно значајну тачку позитивнога преокрета. Почеле су да се враћају јудејске поворке са изгнаницима из Вавилоније, и не само из ње, и они су почели да се настањују у Јерусалиму и околини.

После савладавања почетних тешкоћа и проблема са Самарјанима, њима је успело да порушени јерусалимски храм поново обнове и да он буде освећен 515. године. Јудеја је у то

доба чинила једну малу персијску провинцију, која је у оквиру пет сатрапија играла веома малу улогу.

Ипак, Јудејство је у јерусалимском храму и у првосвештенику, као репрезентанту свога народа, упркос већинске расејаности у више земаља, посебно у храму добило центар управе, делатности, али и рађања идеја. Таква ситуација није се мењала све до времена Александра Македонскога, 333. године.

Девтеро-Исаија (Ис 40-55) је сликовито описао наставак Израилеве историје после велике смене светова, судбину ропства које је претило потирању Богоизабранога народа. "Старо" треба да буде заборављено, а "ново" је још увек сенка, ако се у виду имају ранија дела Јахвеова (Ис 43,18-21). Управо на његовим представама граде се касније представе које се данас називају есхатологијом.

Грчка реч *εσχατον* значи "последњи", или "крај", и мисли се на крај историје, а Јахве је "Први (אני יהוה ראשון) (*ani JHVH rišon*) и Последњи" (ואת אהרונים אני הוא) (*v^e et aharonim ani hu*) (Ис 41,4; 48,12). Са овим се мислило да се историја приближава стању које је квалитативно непремостиво и неумитно чини крај историје.

Неки текстови Старога завета описују будућност која следи после тога као понављање стања какво је било у Рају, када су људи и животиње живели у миру, једни поред других (уп. Ис 11,6; 65,25 са Пост 1,29; Ис 2,4 са Пост 9,6). Са тиме је "ново" на одређени начин понављање "старога", али је квалитативна разлика у томе што ово ново стање више неће бити изгубљено кроз (нови) грех људи (уп. Пост 6,13 са 8,22).

И у погледу верских представа, у Јудејству се примећује троструки развој:

а) Развој делатности пророка, б) развој верских представа, в) развој побожности.

а) У погледу делатности пророка, код послеегзилских пророка примећује се изузетно наглашена црта оптимизма. Своје раније речи опомене и претње судом пророци почињу да све више стављају по страни. Изразито култни пророци (Захарија и Малахија) изводе своје представе из делатности пророка Језекиља. Јерусалимски храм је средишња тачка интересовања целокупне јудејске заједнице. Есхатолошке представе се све јасније формулишу. О скором суду говоре Јл (3-4) и Зах (12-14); о појави пророка Илије, Мал (3); о паклу, Ис (66, 24); о васкрсењу Ис (26,19).

У погледу спонтаности појаве пророчке речи и службе, очигледно се примећује пад њене спонтаности. Већ је пророк Језекиљ (Јез 40- 48) имао намеру да сачини један статут, Тору. Свој текст је писао на основу онога што су казали и писали његови претходници. Спомине се време настанка књиге, време писца, такође.

б) У погледу верских представа, пророци Језекиљ и Девтеро- Исаија су већ разрадили представу о Божјој трансцендентности. Јахве се ускоро после тога почиње да схвата недостижним. У овом контексту почиње да се развија и ангелологија. Већ се код пророка Језекиља умножава број анђела - они преносе Божје заповести и поруке; ово је код пророка Захарије још присутније.

У погледу освете, може се приметити да је пророк Језекиљ види на земљи (и у овом животу), и она се преноси на терен појединца.

Но, ускоро затим мислиоци (као Јов и Проп) чине напредак (новину) у погледу на ове представе. Исто се дешава и у погледу побожности (Пс 16; 49 и 73), а наставак овога чини учење о Божјој награди после смрти (*на небу - Рај, или пак казни - Пакао*).

в) По питању развоја верских представа, почевши од пророка Језекиља примећује се развој минуциозне ритуалности, која потиче из представа о Јахвеовој светости (и недокучивости) и о човековој грешности. Но, побожност (каснијих) псалмиста утрла је пут за унутрашњу перспективу: "то је глас *anavim*" (сиромаша, скромних, побожних).

Потоњи пророци, као нпр. Трито-Исаија, непознати пророк који дела током V века, писац Ис 56-66, развијају даље представе есхатолошког садржаја. Најупечатљивија је слика коју код њега сусрећемо у 10 строфа, у Ис 60,1-22:

1. Појава дана спасења за Јерусалим (Ис 60,1-3),
2. Повратак народа и изгнаника (Ис 4-5),
3. Принос богатства света са Истока (Ис 60,6-7),
4. Принос богатства света са Запада (Ис 60,8-9),
5. Положај и место Јерусалима (Ис 60,10-11),
6. Храм (Ис 60,13-14),
7. Преокрет у време Последњих дана (Ис 60,15-16),
8. Последице по свакодневни живот и по државно устројство (Ис 60,17-18),
9. Космичке последице (Ис 60,19-20), и
10. Последице по Израил (Ис 60,21-22).

2. Дан Јахвеов (יום יהוה)(*Jom Jahve*)

Представа о "Дану Јахвеовом" налази се у оквиру више есхатолошких представа. Овај израз, "Дан Господњи" (Јахвеов) у тексту Старога завета сусреће се само 16 пута (уп. Ис 3,6.9; Јез 13,5; Јл 1,15; 2,1.11; 3,4; 4,14; Ам 5,18.18.20; Авд 15; Соф 1,7.14.14 и Мал 3,23). Ово је у основи предегзилска представа о Последњем суду, но сусрећемо је тек касније, код Мал (2,17-3,5.13-21): у садржају, тексту порочанстава о дару Духа Светога на крају дана, у "последње дане" (Јл 3).

Поред овога израза, а паралелни његовом значењу, у Старом завету појављују се и други изрази, а означавају "Суд Јахвеов". То су: *паqam* (*освета*), *евга* (*гнев*), *af* (*гнев*), такође и *zavah* (*жртва клан(иц)а*).

Чини се да се порекло овога израза може наћи у "светоме рату" који је некада, за спас народа, вођен против непријатеља, нападача. Ове представе су преузете и од стране пророка, и образовале су део представа о будућности.

Најстарије место о овоме изразу сусрећемо код Ам (5,18-20): "Тешко вама који Дан Јахвеов призивате! Шта ће вам Дан Јахвеов? Тада је мрак, а не видело! Као када би ко бежао од лава, па би га медвед сусрео, или када би ко дошао у кућу и руком се на зид ослонио, па би га змија ујела. Није ли Дан Јахвеов мрак, а не видело! И тама, без светлости!"

Пророк Амос је у овим стиховима оспорио своје народу наду у спасење, јер се његов народ нашао на страни Јахвеових непријатеља, и стога се више није могао да осећа као изабрани "остатак" (*š'ar*) коме би на "Дан Јахвеов" било даровано спасење (поштеда), него га очекују рђаве последице.

Овде, као и код пр. Исаије (Ис 2,12-17), наглашене су само неке од црта ове представе. Код Амоса је то "дан таме", код Исаије је то представа о Јахвеовој узвишености изнад свега што се горди.

Представа је опширнија код Соф (1,7) и код Јез 7 где се "Дан Јахвеов" односи на Израил, уз осврт на последице националне катастрофе из 587. године. Ову представу сусрећемо код Јез 13,5; 34,12; Плач 1,12; 2,1.11; и на овим местима се на те догађаје који су се већ одиграли, гледа као на „Дан Јахвеов“.

Ово није искључиво јер се тим изразом мисли и на однос према страним народима, пре свега Вавилонцима (Ис 13,6.9), Египћанима (Јез 13,6.9; 30,3), Едомцима (Авд 15), и другима (уп. Ис 34,8; 61,2; Јер 46,10; Јл 3,4; 4,14).

Прелаз ове представе од предсказања суда (казне) у пророчанство спасења (и обратно) постало је могућим пошто је представа о "Дану Јахвеовом" имала амбивалентан карактер, наиме, она је са собом носила најаву казне за Јахвеове непријатеље, а спасење за оне који творе вољу Његову. Све је зависило од тога на којој страни се Израил нашао - на страни Јахвеових пријатеља, или пак Његових непријатеља. На једној страни је била награда - спасење, а са друге, казна - осуда.

Ова представа, стога, представља важан (међу)члан(ак) између пророчанстава која најављују Јахвеов суд и Његово спасења, и показује њихово унутрашње јединство.

3. Последњи суд

Поред пророчанстава из предегзилског периода о "Дану Јахвеовом", о чему је претходно било речи, у коме се за верни Израилев остатак може видети и простор за опстанак, јер ће, дакле, бити суд очишћења и стадијум пролазних невоља, поред наде у ново постојање у будућности као што је то било у Рају, - ступа на сцену и представа о великој ратној катастрофи, која, додуше, дотиче Израил и Јерусалим, али ипак представља коначни суд над страним народима који су напали Богоизабрани народ и Јерусалим (Јл 3,1-17; Зах 14). Такође, у смислу поновног искушења за Богоизабрани народ, у виду Великога суда говори се код Мал (2,17 - 4,6), као и о дару Духа Светога свима који у Јахвеа верују (Јл 3). Ове представе су теолошки веома важне, пре свега због погледа на свет неизраиљаца, где се ипак не мисли на њихово потпуно уништење.

Приметна је мисао да ће од стране многобожачких народа Јахве бити признат за правога Бога (Ис 2,2-49, Мих 4,1-5; Аг 2,6), а да ће Сион бити центар за поклонице из многобожачких народа (Ис 60; Зах 8,20-23).

У неким старозаветним текстовима појављују се ишчекивања о промени, одн. о садржинској обнови космичких односа (Ис 24,19; 30,26; 65,17; уп. Ис 13,10.13; 34,4; Зах 14,6).

У овако уоквиреним сликама очекиване будућности, очекиван је и један цар, давидид, али то очекивање није имало значајнију улогу. Имало је већу улогу тамо где је тематика "царства" представљала неку актуелност, и то при пресуђивању, оцени тренутног владара (Јер 23,5; Ис 17,22), или, пак, по питању политичке будућности народа (Ис 34,23; 37,24; Аг 2,21; Зах 4). При томе је долазило до промене слике о цару (Зах 9,9), или чак до одустајања од представе о очекивању цара (Ис 52,13-53,12; 55,3; Зах 14,9).

Мogle су се приметити тако различите и многоструко слојевите представе о садржају будућности, а опет су све имале нешто заједничко, а то је да су све почивале на чврстој вери да је Јахве тај који је свет створио, да је Он и даље у свету присутан (и да дела); да ће Он у будућности донети мир (*šalom*) своме народу; да се овакав Његов однос, као и увек раније, и поред најављених невоља неће никада променити и увек ће таквим остати.

Ако се после тога питамо, која стара веровања и представе ће при последњим данима и даље остати, то је пре свих, Јахвеово дело учешћа при Израилевом Изласку из Египта, при чему религиозне представе о склапању Савеза на Синају, и са њиме очуване представе богоизабраности, чувају и осведочавају свест о богоизабраности, наглашавајући да је Сион његов видљиви израз.

4. Представе (пророчанства) о Новом савезу

(завету) (ברית חדשה)(*B^erit hadaša*)

Пророчанство о "Новом савезу" сусрећемо код Јер 31,31. Овај Савез је, у погледу на Божју иницијативу и на Богоизабрани народ, Израил, раван Староме савезу, склопљеном са праоцима, али ће он бити нов у погледу интензитета и свеобухватности. У њему ће воља Божја у потпуности обухватати човека и привести га послушности Богу. Стога, Стари савез, одн. све оно што је он у себи садржавао ни у ком случају неће бити превазиђен, непотребан. У њему се Израилу, као некада Ноју и његовим синовима после Потопа, обећава да ће их Јахве сачувати од сличних невоља (Ис 54,9), а најављује се срећна будућност (Ис 61,8) у којој неће бити рата, нити природних катастрофа (Јез 34,25; Ос 2,20).

У том склопу обећања, Јахве ће им дати "срце" и "пут" (Јер 24,7; 32,39) да Га се боје у све дане (Јез 11,19; 36,26). У томе Савезу Јахве им неће престати чинити добро (Јер 32,39). Стога се тај Савез назива и "Савез (мога) мира" (ברית שלומי)(*B^erit š^elomi*) (Ис 54,10; Јез 34,25; 37,26).

Девтеро-Исаија (Ис 55,1-5) обећава и народима (многобошцима) (לְאֻמִּים)(*Vumim*) "Завет вечан" (ברית עולם)(*B^erit olam*), Завет који ће сав бити дело Божје милости, и у потпуности свети, јер је свети његов дародавац, "Светац Израилев" (קדוש ישראל)(*Q^edoš Jisrael*).

Ознака припадника оба Савеза, и Старог и Новог, јесте да су "слуге" (עֶבֶד)(*eved*) (Ис 49,6-8) и, истовремено, "светило народима" (מִנְדִּיב אֵוֶר גֵּרִים)(Ис 49,6).

5. Месијанологија

Месијанско ишчекивање у Израилу провлачи се кроз његову целокупну историју. Црта те наде постоји од почетка, а векови и догађаји донели су њено разјашњење и прочишћење. Имајмо при томе у виду да је и пророцима била нејасна будућност коју су очекивали, а имали су увид у њу, а Месија будућности већини народа није био нека јасно одређена личност.

При развоју ове идеје можемо приметити три епохе развоја:

5,1. Опште очекивање Месије

Очекивање Месије има свој корен у историјском почетку израилскога народа. Наиме, почетак је био избор Аврама и обећање потомства, као и улога у избору тога потомства (Пост 12,1-3). И други патријарси су добили таква обећања, која су била нит што их је водила у будућност. Излазак из египатскога ропства и добијање синајскога Савеза потврдили су ову наду Израилца. Аврамова породица се претворила у велики народ, народ који је стајао на вратима Обећане земље. Узимање те земље и није ишло брзо и лако, иако је било значајан корак напред. Притисак домородаца Хананаца и Филистејаца натерао је Израил да сазре културно и историјски, и да створи организовано друштво, државу. Био је то за овај народ велики корак напред.

5.2. Месијанска династија

Настанак царства са Саулом на челу (1020-1000. г.) није био успешан, али је већ његов наследник и зет Давид (1000-961. г.) створио државу какву Израил више никада није имао. Све наде и очекивања била су упрта у цара. Било је очигледно да је Јахве уз Давида, а пророчанство Натаново (2 Сам 7,8-16) повезало је будућност Израиља са Давидовим домом, па је народ са надом и поверењем гледао на ову владарску лозу.

Ово је објашњење зашто се касније различито гледало на царе на северу, у Израиљевом, и на југу, у Јудином царству. На северу су се династије смењивале и узурпација је био више. И у Јудином царству је било насилних смена и убистава, али Давидов дом је сматран богоизабраним, и само је Давидов син (потомак) могао седети на његовом престолу.

Овај цар, Давидов потомак је био Израиљев репрезентант пред Јахвеом, на основу Синајскога Савеза и односа Јахвеа и Израиља као између оца и сина (Изл 4,22), и ово је одређивало и односе између цара и Јахвеа (2 Сам 7,14). Натаново пророчанство је било колективно, односило се на целу породицу, а цар је уживао повластице првенства на основу личног представљања дома из кога је потицао. Неки цареви из ове породице и нису били достојни свога звања и датих пророчких обећања, но Божји план се није мењао.

Овакав однос је трајао дуго, и после пропасти Севера, а онда су се и пророци почели разочаравати у царе давидиде, но није јасно који пророк, и од када.

Могуће је да је то био пророк Јеремија који је видео да су заказали Јосијини (640-609. г.) синови (Јоаким, 609-597. г.; Јоахин, 597. и Седекија, 597-587. г.). Уништење државе и одвођење житеља у вавилонско ропство 587. године присилило је пророке да размисле над новом ситуацијом. Наиме, видели су пропаст свога царства, а знали су за Натаново пророчанство о вечном Давидовом царству. Дошло је до даљег развоја месијанске идеје, до личног месијанизма.

5.3. Лични месијанизам

Сама чињеница да је држава пропала довела је пророке до представе да, иако нема царства, ипак Божја обећања неће бити повучена. Бог ће ипак у будућности подигнути Давидовог потомка, и он ће установити царство над Израиљем и над светом. Но, ова нада више није везана за Давидову породицу, него за (једну) личност из ове породице. Тај месија је сматран за цара, али је приказиван и као пророк, страдални слуга, Евед Јахве, такође и као Син човечји у периоду "краја дана".

У времену после вавилонскога ропства јавља се мисао о царском достојанству Јахвеа, посебно код Девтеро-Исаије (Ис 41,21; 43,15; 52,7). Стога мисао о Месији и његовој улози стоји у позадини. У овом времену Јахве је био сматран царем Израиљевим, па је ова тема присутна и у псалмима (уп. Пс 47; 75; 96; 97; 98; 99). У периоду антике је и даље владало шаренило ових представа. Есени очекују двојицу Месија, Давидовог сина, и Месију свештеника, Ароновог сина.

6. Апокалиптика

Под апокалиптиком се разуме одређена теолошка литерарна врста тумачења историје света, одн. прошлости, такође и будућег тока ове историје, како би се добила заокружена слика света и, следствено, краја света.

Може се рећи да је апокалиптика један од каснијих плодова рада старозаветних пророка, а теме апокалиптичних дела сличне су са темама есхатологије, али ова два израза морамо разликовати.

При крају послеегзилскога периода, у време процвата културе, богатства и неизоставног утицаја јелинизма на целокупни живот јудејскога човека, укључујући и религиозни, јудејска верска мисао нашла се пред пигањима која је јелинизам постављао јудејству нудећи му своје одговоре, а на која је сада јудејски човек морао дати свој одговор.

Апокалиптичка књижевност је покушала да пружи део тих одговора. Писци ових дела усвајали су представе других народа и, пишући своја дела, приписивали их великим личностима ране израиљске историје: Адаму, Еноху, Ноју, патријарсима и др. (О апокалипсама опширније видети: Др Д. Милин, *Увод*, 78-86; И. Томић, *Есенске апокалипсе*, Хришћ. мисао, бр. 1-3/1997, 2-3; 4-8/ 1997,3-4; 9-12/1997,11-14). Своја дела писци апокалипси су сматрали богонадахнутима, а како су их приписивали праоцима Израиља и стављали их у исти ред са старозаветним списима, њихова дела (апокалипсе), дакле, приказују се (наводно) старијима од старозаветних књига. Била је велика опасност мешања правих вредности и појава синкретизма који је у то доба већ постојао.

Треба имати на уму да свако откривење није апокалиптичко, јер поједина откривења, а и њихово исправно објашњење, остају скривенима за друге људе. Када је у питању апокалиптичка литература, онда је ту реч о одређеној књизи, написаној у одређену сврху, која свесно обрађује "тајна небеска знања" која треба да буду откривена одређеноме кругу читалаца.

У погледу апокалипси, проблем је чињеница да се више апокалипси баве проблемом есхатологије и служе се њоме у своје сврхе. Зато неки старозаветници бришу границу између есхатологије и апокалиптике, и уколико се ове представе сусретну изван једне апокалипсе, онда и тај спис називају апокалиптичким.

Чињеница је да је есхатологија, у погледу свога порекла, потпуно самостална у односу на апокалиптику. Од ње је и старија и, како смо видели, можемо је сусрести и код предегзилских пророка, а апокалиптички списи се почињу тек јављати почев од IV века пре Христа.

Есхатологија је специфичан израз сотириолошке оријентације која од будућности очекује преокрет на боље, који ће се десити кроз Божји "Суд" или казнени поход против сила зла у свету.

У погледу есхатологије, овакво "знање" односа не потиче од откривења, него од историјски дате слике света, сотириолошког обрасца, схеме. Стога се страдање у садашњости може схватити као временска последица једнога рђавога дела историје, а у будућности се очекује сигурни преокрет ка бољем.

За есхатологију је конститутивна чињеница да се нада у боље кроз један будући Божји захват. Термин који говори о овом последњем делу историје и нади у преокрет јесте "крај дана" (אחרית הימים)(*aharit haj jamim*). Одавде и потиче термин "есхатологија", и он може да буде употребљен само у смислу сотириолошког појимања.

Чињеница је да се многе апокалипсе служе есхатолошким планом историје, и из ње преузимају доста мотива и садржаја, тако да неки истраживачи сматрају да се без есхатологије не би појавила ни апокалиптика. То би, онда, значило да је апокалиптика "ћерка" есхатологије, а то је погрешно.

Средишња мисао која конституише апокалиптику није "есхатологија", иако је апокалиптика често користи, него саопштавање "тајних знања" кроз ове списе којима се тумачи ток историје.

Да апокалиптика има свој самосталан став у односу на есхатологију показује се тиме што су неке старије апокалипсе, које су на основу традиционално-историјских датости сотириолошки оријентисане, још увек снажно везане за историјску слику есхатологије, и код њих је, уместо представе о измени света на боље, приметно мноштво представа о "крају дана", уместо о "новоме свету" који треба да уследи.

Иначе, израз "апокалиптика" је вештачки и потиче од F. Lücke-a, боље речено, од новозаветног списка "Откривење Јованово". Међутим, у Старом завету не сусрећемо ни један спис са оваквим насловом. Ни списи из периода антике које називамо "апокалипсама" немају такве наслове, него је то њихова накнадна ознака. Ове каснојудејске апокалипсе настале су по одређеном временском редоследу, прво Енохова књига, затим, књига пророка Данила, Књига јубилеја, Завештања 12 патријараха, Вазнесење Мојсијево, словенски Енох, Страдање Исаије, Вазнесење Исаије, Животи Адама и Еве, и др.

За све апокалипсе не може се установити стална законитост форме, али се сусрећу одређене одлике, које можемо сматрати за стилске елементе ове књижевне врсте.

Анонимност је прва од особина апокалипси. Истакли смо, писац апокалипсе не пише под својим именом, него се служи именом историјских величина израиљске прошлости, Адамом, Нојем, Мојсијем и другима. Он то чини, јер он лично нема довољно ауторитета, а преко псевдонима истиче наводну дубоку прошлост свога списка. Да би објаснио зашто је спис постао познат тек после толико дуго времена, често се наводи да је књига била дуго времена запечаћена, одн. да је чувана за "крај дана".

Визија, и понекад глас, друга су особина апокалипси. Визија се може десити у екстази, или сну. Писац се често преноси у небески свет, а извештај о својој визији пише накратко пре своје смрти, и тако је његов спис састављен у виду говора растанка (завета), при чему има и напомена, као у Еноховој књизи и у Завештању Левијевом.

Говор у сликама је трећа особина апокалипси. Ове слике могу да директно опишу догађај, или пак у облику симбола и алегорија. Сусрећемо слике из природе. Ако су алегорије, онда је потребно посебно знање и поука да би биле разјашњене.

Дакле, следећа неизбежна особина апокалипси јесте да морају бити разјашњене. Ово објашњење је понекад препуштено видеоцу, а много чешће видецац има потребу за посредником виђенога, а то је често анђео, или више њих који видеоцу тумаче виђено, а понекад и сам Бог објашњава видеоцу шта је видео.

Наредна особина апокалипси је систематичност, што се посебно односи на покушај да се помоћу бројева учини прегледним и објасни мноштво феномена. Историја се дели на периоде од 6, 7 или 12 хиљада година, а затим на мање целине. Увидом у овакво тајно знање 0 устројству света, апокалипса жели скренути пажњу на себе и указати да се у њој налази тајно Божје знање.

Преглед историје у облику футура је следећа одлика апокалипсе. Њен писац се, у првом реду, занима за есхатолошке догађаје који треба да уследе, за ужасе који очекују свет "на крају дана", за славу и величанство будућег света.

Кроз извршену периодизацију историје света и прецизна пророчанства о будућности која се већ десила, писац указује и на будући, скори крај. Како се читаоцу указује да је период у коме он живи последњи период историје, истраживачима је то пружило могућност да тај спис и датирају.

Опис оностраности је следећа особина апокалипси. Писац се при томе служи описом својих виђења која се могу десити у екстази. Видецац путује кроз непознате пределе препуне тајни, на небу, или на земљи. Ови описи пружају читаоцу могућност да стекне недоступна

знања о небеским пределима, подземном свету, анђелима, астрономији, медицини, минералима, итд.

Визија Божјега трона је циљ, а понекад и полазна тачка. Опис служи да се објасни Божја недоступност, а истовремено укаже на Божју вољу која се видеоцу открива при његовој аудицији пред Божјим троном. Ови описи небеских и будућих тајни немају само сазнајни карактер, него треба да убеди читаоца да о своме животу мора да размисли, веже га за Бога и усклади са Његовом вољом. Овоме служе паренеза и молитва, али оне нису увек саставни део апокалипси. Велики делови Енохове књиге састављени су из паренезе, такође и опомена и позива на покајање, као и описи есхатолошких јаука као казне и блаженстава као награде. У апокалипсама се сусрећу многе молитве, а оне су за читаоца имале животну важност. Кроз њих се моли код Бога за објашњење виђенога. Врсте ових молитава су различите: сусрећемо прозбе, жалбе, захвалнице, доксологије, химне.

Свет представа о Богу и о свету у апокалипсама је другачији него у осталим старозаветним списима. Сусрећемо дуалистичке представе, сукобљеност двају духова, доброг и злог, светлости и таме, али овај сукоб није као ирански, апсолутан. Изнад свега створенога стоји Бог, и Он захтева од побожних покорност Закону, а кроз доследно испуњавање Закона вернику следи учешће у будућем Новом свету.

Апокалиптичар жели да свет види као универзалан, што се примећује код Дан, где је целокупна историја света представљена кроз кип од четири елемента, одн. њега симболизују четири животиње, при чему се Израил и не спомиње.

Дух који сада влада светом јесте зли дух. Овај дух, и њему потчињени зли духови владају светом у коме се зло све више умножава. То је пореметило снаге природе у свету. Ово последње доба је пуно патњи и ужаса, борби против Бога и против побожних. Стога се нада побожних усмерава на нови, добри период света који треба да уследи. Ова нада у нови свет треба да побожном читаоцу концентрише пажњу и да га дистанцира од злога духа који влада светом. Стога се не може рећи да је песимизам у апокалипсама апсолутан. Ако живе по Божјим заповестима, побожни већ сада на земљи имају одређено задовољство живота.

У апокалипсама сусрећемо и црте детерминизма и предестинације стога што се наглашава да је Бог господар свега створенога. Бог је историји света дао план по коме она тече, а писац апокалипсе добија на увид тај план. Промена Божје воље у њему није могућа, као што је то било код старозаветних пророка, но ипак се сусреће мисао да ће Бог скратити "Последње дане" због својих побожних. Тачан рок наступа ових догађаја писци апокалипси не могу да наведу, а каснији есенски писци наводе те рокове у неким својим делима. Отуда, писци подсећају читаоце да пазе на знаке времена и да се припремају за њих, али не и да их обрачунавају.

Дакле, свет апокалиптичких представа је јединствен само у својим основним структурама, али се у појединостима сусреће велика разноврсност. Тако се, у погледу на посредника спасења, сматра да ће спасење уследити кроз Бога посредством Божјег анђела, посредством Месије, или пак Сина Човечјега.

Још увек је неразјашњено питање, одакле потиче апокалиптика? Неки старозаветници сматрају да је она продужетак пророчке службе, други у њој виде есенски утицај, а трећи, пак, опажају у њој посебан вид јудејске "мудрости". Данас се сматра да је есенима тешко приписати уште и један спис ове врсте.

Споменуто је да апокалиптички списи нису ушли у јеврејски канон светих књига. Равини су их са разлогом одбацили. Структура и мотиви ових списа воде нас у пределе Блискога истока. То су учење о два духа, добром и злом, супротности Бога и Велијала, светлости и таме, учење о анђелима и о злим дусима, учење о четири царства које нас преко

Хесиода води до Заратустре и у Индију, а описи историје у футуру у Египат. Описи подземнога света подсећају нас на грчке представе, астрологија има своје порекло у Вавилонији, а сунчана година је веома рано, најкасније од 2772. године пре Христа била позната Египћанима.

Апокалиптика се у периоду антике развила у Палестини, на простору где су се укрштали бројни путеви, трговачки, културни, верски. Она је била, на одређени начин, духовни вид јудејског реаговања на свеобухватни процес јелинизације који је у периоду после Александра Великог заплъуснуо све народе Средоземља, потирући све културе, веровања и начин живота свих других народа.

Позивајући се на богонадахнутост, писац апокалипсе је кроз књижевни захват у Божанску мудрост и Његова откривења желео код свога народа (читалаца) очувати свест о богоизабраности. Иако су у апокалипсама присутни разни елементи, оне су, ипак, дело јудејске самопотврде у тадашњем свету преко којих је Јудејство покушало показати виша "знања" од других, и тако се одбранити од тада присутнога јелинистичкога синкретизма.

Овај начин размишљања, апокалиптички, био је вид побуне против јелинизма, поред касније макејске, физичке побуне. Закључујемо: старозаветне апокалипсе нису служиле само за поуку, него су се представљале као знање узвишеније од знања и науке многобожаца, а служиле су за јачање своје заједнице, и ради њене утехе у великим историјским невољама у којима се Јудејство наилазило у периоду антике.